

AURELIUS AUGUSTINUS

HET WERK VAN MONNIKEN

**vertaling en toelichting
Laurens Baas en Vincent Hunink**

integrale tekst gepubliceerd als:

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*, Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest, Meinema, Zoetermeer 2002; tweede, ongewijzigde, elektronische versie, Nijmegen 2005

Deze versie is bedoeld voor privé-gebruik van lezers.

Op de tekst rust copyright.

Overname van passages in commerciële uitgaven is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

**Graag ook een bericht aan de 2e vertaler:
v.hunink@let.ru.nl**

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[2 van 82]

VOORWOORD

Toen Augustinus van Hippo op middelbare leeftijd was gekomen achtte hij de tijd rijp om zijn inzichten over het doel van samenleven op schrift te stellen. Dit resulteerde rond 397 in zijn *Praeceptum* (Regel), waarin hij aanwijzingen geeft voor de levensordening. Augustinus had zijn inzichten in de loop der jaren ontwikkeld, en door de ervaringen in het gemeenschapsleven waren ze bijgesteld en wellicht bevochten. De tekst bezit een zekere tijdloos karakter, doordat hij getuigt van een haast feilloos aanvoelingsvermogen voor groepsprocessen, en daarbij ook een fijn gevoel laat zien voor de ontwikkelingen die elk individu kan doormaken.

Bepaalde aspecten van de levensordening moest Augustinus later nog eens verduidelijken. *De opere monachorum* (*Monnikenwerk*) kwam tot stand omdat hij zich genoodzaakt zag nogmaals uiteen te zetten dat monniken niet mogen volstaan met bidden en preken. Hun lichaam en geest dienen in balans te blijven door een evenwichtige afwisseling van bidden en werken in het dagelijks leven.

Het *Praeceptum* heeft veel invloed gehad op het monastieke leven in het westen door alle eeuwen heen, en het werk is ook voor moderne lezers nog relevant. Daarom is de tekst hier opnieuw vertaald en is tevens de Latijnse originele versie opgenomen. *De opere monachorum* is een veel langere, betogende tekst, die niet opvallend is vanwege stilistische finesses maar vooral vanwege zijn inhoud. Om die reden leek het niet nodig om ook van deze verhandeling de oorspronkelijke tekst op te nemen.

Samen met de *Obiurgatio* en de *Ordo monasterii* vormt het *Praeceptum* het tekstcorpus waarin Augustinus zijn visie op het gemeenschapsleven, de levensordening hierin en het uiteindelijke doel ervan het meest compact verwoord heeft. De eerstgenoemde werken zijn recent vertaald door prof.dr. T.J. van Bavel OSA en opgenomen in zijn boek *Ooit een land van kloosters, teksten van Augustinus over het kloosterleven* (Heverlee-Leuven 1999), waarin ook zijn vertaling van het *Praeceptum* uit 1991 opnieuw is afgedrukt. Hoewel die vertaling zijn waarde in verschillende drukken heeft bewezen, is in deze uitgave toch een geheel nieuwe versie opgenomen, die niet rechtstreeks voortkomt uit de augustijnse monastieke traditie zelf, en die dus vanuit een ander levensgevoel is gemaakt.

De samenstellers willen hun dank uitspreken aan dr. Martijn Schrama OSA die hen van tal van nuttige suggesties en van opbouwende kritiek voorzag. Zij danken eveneens Kees Korenhof van uitgeverij Meinema voor de goede zorg waarmee de uitgave van deze werken van Augustinus is omringd.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[3 van 82]

INLEIDING

1. Onrust en orde

Aurelius Augustinus werd geboren op 13 november 354 te Thagaste (het huidige Soukh-Ahras in Algerije). Op dat moment had het toenmalige Numidië, waartoe de stad behoorde, bijna zes eeuwen Romeinse overheersing gekend. Hoewel Augustinus tot het Berberse ras behoorde, was het Latijn dus zijn moedertaal. Zijn moeder Monnica, een christin, en zijn vader Patricius, een heiden, getroostten zich veel moeite hun zoon de opleidingen te laten genieten die hem een maatschappelijke carrière zouden moeten bezorgen. De *grammatici* leerden hem lezen en schrijven en maakten hem vertrouwd met de tekstanalyse van klassieke auteurs. Met steun van een rijk familielid kon Augustinus zijn studies op zeventienjarige leeftijd voortzetten in Carthago.

In de vier jaar die volgden stierf zijn vader, kreeg Augustinus met zijn concubine (een vrouw van wie we de identiteit nog altijd niet kennen) een zoon, Adeodatus, en maakte hij kennis met Cicero's *Hortensius* en het manicheïsme. Cicero overtuigde hem ervan dat de wijsgerige dialoog de weg tot geluk was. De manicheeërs zouden hem tenminste negen jaren laten denken dat de Schrift onvoldoende over Christus als leraar getuigt, en dat God de schepper is van al het goede maar niet van het kwaad. Deze gedachten zou hij als retor in Thagaste vanaf 375 en als staatsretor aan het keizerlijk hof in Milaan blijven behouden.

Augustinus was in Milaan terecht gekomen door de beroemde senator Symmachus, die in de ambitieuze Noord-Afrikaanse de juiste man zag om zijn neef Ambrosius van het christendom af te houden. Maar eenmaal tot bisschop gekozen maakte Ambrosius een blijvende indruk op Augustinus en intensiverde hij diens onrust. De bisschop maakte hem vertrouwd met een christelijke vorm van het neoplatonisme. In deze filosofie worden alle lagere zelfstandige verwezenlijkingen beschouwd als voortkomend uit het onkenbare Ene en Goede. De Wereldgeest is de eerste emanatie van het Ene; hierin vallen zijn en denken samen. De volgende uitstroming is de Wereldziel, die tijd en ruimte mogelijk maakt, zonder het te zijn. De Wereldziel vormt de verbinding tussen de geestelijke en de lichamelijke wereld, de Natuur en de Materie. In de Wereldziel herkenden christenen de Heilige Geest.

Deze inzichten deden Augustinus aan het manicheïsme twijfelen en hernieuwden zijn interesse in de Schrift. Een diepe spirituele crisis was het gevolg. Deze ging gepaard met een ziekte aan de luchtwegen, waardoor hij zijn ambt van staatsretor niet meer kon uitoefenen. Zijn moeder, die hem was gevolgd om een goed huwelijk voor hem te bewerken, zag dit verlangen niet vervuld. De strijd die Augustinus met zichzelf uitvocht op het landgoed Cassiciacum, dertig kilometer ten noorden van Milaan, leidde ertoe dat hij in de paasnacht van 387 samen met zijn zoon door Ambrosius werd gedoopt.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[4 van 82]

Kort daarna keerde Augustinus naar Noord-Afrika terug. Monnica stierf in Ostia, even voor het vertrek. Rond 390 ontviel Augustinus ook zijn zoon, met wie hij samen met anderen een volmaakt christelijk leven als *servi dei* wilde leiden. In 391 werd Augustinus tot priester gekozen in Hippo en in 395 tot bisschop.

In zijn jaren als pastor zag hij zich genoodzaakt tegen drie ketterse stromingen te strijden: het manicheïsme (391-400), het donatisme (400-412) en het pelagianisme (412-420). De donatisten geloofden dat alleen mensen zonder zonden bij de kerk behoorden. De werkzaamheid van een sacrament hing voor hen af van de heiligheid van de bedienaar. De pelagianen loochenden de erfzonde en zagen de menselijke vrijheid als een vanzelfsprekendheid. Zij meenden ook dat iemand zonder genade tot geloof kon komen, en God niet vrij was genade te schenken aan wie Hij wilde, maar genade *moest* verlenen aan goed levende mensen, die zich dan het eeuwig leven verwierven.

Augustinus bevocht deze stromingen in tal van preken en andere werken. Naar zijn idee is God niet gebonden aan de heiligheid van de bedienaar, als Hij de gelovigen kan laten delen in de genade door middel van de sacramenten. Mensen kunnen door een onberispelijk leven ook nooit de genade van God afdwingen. Juist het besef van de eigen onvolmaaktheid leidde voor Augustinus naar een ontvankelijkheid voor de genade Gods. Duizenden malen heeft hij in deze geest gepredikt.

Zijn gesproken en vooral geschreven woorden leken te vergaan in het rumoer van de tijd. Toen Augustinus op 28 augustus 430 overleed, maakte Hippo Regius zich op voor de belegering door de Vandalen. Een jaar later was de stad ontvolkt. Gelukkig bleef Augustinus' bibliotheek gespaard, zodat zijn werken voor een belangrijk deel bewaard zijn gebleven.

De levensweg van Augustinus van Hippo was dus tot aan zijn dood getekend door onrust. Maar zij was ook geplaveid met vragen over Waarheid en Schoonheid. Deze kwamen voort uit zijn rusteloos zoeken naar God, en gingen daarmee samen. Als manicheeër en jonge retor in Carthago, Rome en Milaan, als monnik-zielzorger in Thagaste en Hippo: telkens zag Augustinus zich gedwongen tot het opnieuw doordenken van Gods macht en het menselijk kunnen. Zijn oplossingen brachten hem niet de verlossing die hij zocht en waarin hij als priester en bisschop ook wilde bemiddelen. Het leven bleef een ballingschap. Voor hem geldt *par excellence* de uitspraak van Rutger Kopland: 'Wie wat vindt heeft slecht gezocht.'¹

Augustinus' immense literaire activiteit is het gevolg van alle vragen die op hem afkwamen of in hemzelf opkwamen. Maar vaak klinkt bij hem het besef door dat antwoorden niet uitsluitend met de rede kunnen worden afgedwongen: werkelijk inzicht houdt verband met levensordening en integriteit. In zijn allereerste, verloren gegane traktaat uit de manicheïsche periode, *De pulchro et apto*, zag Augustinus de innerlijke harmonie al voortkomen uit een goed gebruik van het verstand én uit een deugdzzaam leven. Schoonheid was hiervan het uiterlijk waarneembare correlaat.²

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[5 van 82]

Een jaar vóór zijn doop voerde hij op het landgoed Cassiciacum met een aantal vrienden een reeks gesprekken, die naar vorm en inhoud door Cicero's *Hortensius* waren geïnspireerd. Cicero stelde immers dat in de beoefening van de wijsbegeerte juist de dialoog de weg naar het geluk baande. Deze gesprekken hebben hun weerslag gevonden in *De Beata Vita*, de *Soliloquia*, *De ordine*, en *Contra academicos*. Zeker in de laatste twee traktaten verwoordt Augustinus onomwonden dat het leven volgens de rede (het hoogste deel van de ziel) noodzakelijk is voor het verkrijgen van inzicht in de ordening der dingen én voor het ondervinden van geluk.³ Maar hier blijkt ook al dat de jonge Augustinus een goede levensordering en de hieruit voortvloeiende zelfbeheersing als onontbeerlijk zag voor het ontvangen van het diepste inzicht in de Waarheid, voor het aanschouwen van God.

Nu zou Augustinus veel later in zijn *Confessiones* deze vroege werken ten overstaan van God typeren als teksten die voortkwamen uit de 'school van de hoogmoed.'⁴ Hij onderkende toen dat de aandacht in de retorica, waarin hij was gevormd en ook zelf onderricht had gegeven, meer uitging naar de vorm van de tekst en de *performance* van degene die sprak dan naar de inhoud van het gezegde. Maar de inzichten die hij met behulp van Cicero en de beginselen van de retorica had verkregen zou hij later als priester (vanaf 391) en bisschop (vanaf 396), zeker niet op die manier afdoen.

Augustinus' denken en leven vóór en na zijn doop vertonen meer samenhang dan hij in de *Confessiones* tot uitdrukking wil brengen. Steeds bleef zijn werk doortrokken van het besef dat een goede levensordering een mens ontvankelijk maakt voor de Waarheid en Schoonheid. De ervaringen in zielzorg en gemeenschapsleven zouden dit besef nog zuiveren, verrijken en verdiepen.⁵

Toen Augustinus de middelbare leeftijd bereikt had, bezon hij zich in een aantal werken over de ideale levensinrichting (*ordo vivendi*), alsook het doel daarvan. In relatief korte tijd bracht hij zijn *Praeceptum* (397) en *De opere monachorum* (400) tot stand. In deze werken zet hij bepaalde aspecten van de levensordering uiteen die het gemeenschappelijk leven van geestelijken met zich meebracht. Daarnaast schreef hij *De cathechezandis rudibus* (399-400) voor de katechumenen, het *Liber de sancta virginitate* (401) over de maagdelijkheid als levensstaat en *De bono conjugali* (401) over het huwelijk. Elke levensstaat brengt hij in verband met de levensvorm van de eerste christengemeenschap te Jeruzalem: een leven dat is bepaald door wederzijdse welwillendheid en liefde als weg naar God, en dat daarom allereerst is gegrondvest op de gemeenschap van goederen. Naarmate de jaren vorderden bleek Augustinus niet het spreken over God met vrienden maar de levensstijl van deze eerste christenen als weg naar inzicht in de Waarheid en Schoonheid te onderkennen.

Zijn *Praeceptum* was dan ook niet primair een vrucht van redentie en speculatie. Veeleer was deze Regel een normerende vastlegging van de *ervaring* die Augustinus sinds zijn terugkeer naar Noord-Afrika in 387 in het

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[6 van 82]

gemeenschapsleven had opgedaan. In *De ordine* was hij zijn ideeën over leven en levensorde door denken en converseren al op het spoor gekomen. In het *Praeceptum* blijken deze ideeën in het gemeenschappelijk leven beproefd, gezuiverd, bevochten. Zodra ze voldragen waren, stelde Augustinus ze in 397 op schrift.⁶ Toen wist hij hoe het ideale gemeenschapsleven gestalte moest krijgen.

Hij sloot er een periode van zoeken mee af. Een van zijn meest wezenlijke overtuigingen was erin weerspiegeld: de ontvankelijkheid voor de Waarheid en Schoonheid vloeit voort uit een levensordening, waarin mensen, als lichamelijke en geestelijke wezens, een balans hebben gevonden en tot hun recht komen als deel van een gemeenschap. De inzet van *De opere monachorum* was de verdediging van dit eerste punt. Augustinus had een lange weg afgelegd om proefondervindelijk vast te stellen dat de balans niet anders gevonden kon worden. Dat verklaart de felheid en ironie in zijn verweer tegen een leven van uitsluitend geestelijk werk.

In hetzelfde jaar waarin Augustinus zijn *Praeceptum* beëindigde, begon hij zijn *Confessiones*: een onvergelijkbaar gebed, waarin hij zijn leven en zichzelf voor God trachtte te doorgronden. De periode van verinnerlijking die hij toen doormaakte was waarschijnlijk het gevolg van de sereniteit en rust van de levensordening, die in het *Praeceptum* was geboekstaafd. In de relatieve rust van het gemeenschapsleven kwam evenwel een intensere onrust vrij. Augustinus begon niet alleen naar inzicht te zoeken in zijn eigen, diepste ik, maar als in één beweging trachtte hij gedreven en rusteloos ook God hoog boven zich te doorgronden. Zijn verlangen naar kennis van God en zijn ziel had hij reeds in zijn *Soliloquia* tot uitdrukking gebracht: *Deum et animam scire cupio* ('ik verlang ernaar God en de ziel te kennen').⁷ Zijn *Confessiones* zijn een groots verslag van de zoektocht naar de ware 'ik', die in feite een queeste naar God behelst: wie zichzelf wil kennen moet op zoek naar God.

Vanaf 399 werkte Augustinus aan *De Trinitate*, de monumentale reflectie op de vraag Wie God nu is en hoe God zich in de mens weerspiegelt. Trouw aan zijn vroege inzichten geeft de bisschop hier het wezen van God eerder weer als Waarheid dan als Zijn. Zo brengt hij de werkzaamheid van de Zoon in verband met het wezen van de drie-ene God. Maar ook in de mens, een kennend, willend en liefhebbend wezen, zoekt hij het beeld van God.

Aan zijn *De Civitate Dei* werkte de bisschop van Hippo vanaf 412 tot 426 met onderbrekingen. In dit werk ordent hij zijn ideeën over de verhouding tussen het heidendom en het christendom. Dit doet hij door het beeld van de Stad van God en de Stad van de duivel uiteen te zetten, en het christelijk leven als hoogste goed te verwoorden.

Pas in *De Civitate Dei* expliciteert Augustinus de inzichten waarop de regels voor de levensordening in het *Praeceptum* en *De opere monachorum* zijn gebaseerd. Hier schrijft hij: 'De vrede van het lichaam is het geordende samengaan van zijn delen, de geordende rust van haar strevingen.' Deze vrede vormt weer de basis voor de vrede van de redelijke ziel, die tegelijk het gevolg is van de

‘geordende overeenstemming van kennen en doen.’ Innerlijk evenwicht en integriteit (de overeenstemming tussen innerlijke drijfveren en daden) zijn noodzakelijk voor een goede samenleving op welk niveau dan ook, zo klonk al door in het *Praeceptum* en zelfs in *De ordine*.⁸ Ook in zijn gedachten over de geordende eendracht in de aardse stad zijn de ervaringen weerspiegeld die het gemeenschapsleven hem opleverde: ‘In het huis van een rechtvaardige zijn echter ook degenen die bevelen geven de dienaren van hen aan wie ze dat schijnen te doen. Zij bevelen namelijk niet uit heerszucht, maar uit dienstvaardigheid, niet uit bazige hoogmoed, maar uit zorgzaam mededogen.’⁹ Hieronder zal duidelijk worden dat in dit citaat het *Praeceptum* doorklinkt. De kennis die Augustinus veelvuldig in *De Civitate Dei* etaleert blijkt wijsheid zodra zijn ervaring erin resoneert.

Alle monumentale verklaringen en de levensordening ten spijt, werd het Augustinus allengs steeds duidelijker dat God dieper in de mens aanwezig is dan deze in zichzelf ooit zal zijn, en tegelijk hoger boven de mens uitstijgt dan deze zich kan voorstellen.¹⁰ Toch is er ook Gods concrete nabijheid. In de *Confessiones* verwijt hij de platonisten dat ze hem niet hebben getoond dat juist in Christus’ nederigheid de kiem voor de menselijke vrijheid besloten lag en dat, in het verlengde hiervan, in diens ontleding de verlossing is bewerkt: ‘dat las ik daar niet; (...) dat staat daar niet in die boeken.’¹¹ Paulus had hem tot dit inzicht gebracht. De hymne op de zelfontleding van Christus uit de Philippenzenbrief wordt gevolgd door de beroemde verzuchting:

‘Laat heb ik u lief gekregen, o schoonheid zo oud en zo nieuw, laat heb ik u lief gekregen! En gij waart binnen in mij en ik was buiten, en daar zocht ik U. (...) Geroepen hebt gij, geschreeuwd en mijn doofheid doorbroken. Gestraald hebt gij, geschitterd en mijn blindheid verjaagd; gegeurd hebt gij en ik heb ingeademd en snak nu naar u.’¹²

De Schoonheid blijkt de persoon van Christus, die zeer concreet ervaren lijkt. Hierin ligt wellicht ook de verklaring besloten waarom Augustinus’ onrust zich zijn leven lang eerder in verlangen náár dan in vrees vóór God reguleerde.

2. Levensordening en inzicht

Aan de levensordening waarop Augustinus rond middelbare leeftijd zijn eigen leefgemeenschap baseerde, was dus een lange tijd van zoeken vooraf gegaan. Na zijn terugkeer uit Italië, waar hij het monastieke leven met haar afwisseling van handenarbeid, gebed en studie had leren kennen, stichtte hij in 388 in het ouderlijk huis te Thagaste een klooster. Zoals in Milaan was het gemeenschapsleven hier gebaseerd op een neoplatoonse vriendschapsopvatting en stond de vriendschapsband in dienst van de studie.¹³ Het samenleven bevorderde een *Zweckfreundschaft* in de goede zin van het woord.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[8 van 82]

Ten behoeve van de levensordening vervaardigde Augustinus' boezemvriend Alypius de *Ordo Monasterii*. Augustinus zou hieraan zelf rond 386 het begin en het einde toevoegen. Hij schrijft:

'Voorop staat, zeer dierbare broeders, de liefde tot God, vervolgens ook die tot de naaste. Want dat zijn de voornaamste voorschriften die ons gegeven zijn' (1); en: 'Als u dit in de naam van Christus trouw en vroom onderhoudt zult u zelf vorderingen maken en zullen wij ons niet weinig verheugen over uw welzijn. Amen.' (11)

De gebedstijden komen overeen met de ook in Betlehem en Antiochië gevonden *Ordo officii*, en bepalen de dagindeling (2, 3, 7). In de regels betreffende het gemeenschappelijk bezit (4), het gemor in de gemeenschap (5), de gehoorzaamheid aan de *prepositus* (6), de tafellezing (7), het uitgaan (8), het spreken (9) en de straf voor het veronachtzamen van de Regel (10) klinken de problemen door die in de gemeenschap ondervonden waren. De *Ordo Monasterii* is dan ook juridisch van toon.¹⁴

Zodra hij tot priester was gewijd, richtte Augustinus te Hippo een klooster op voor leken. Hij bleef hier wonen toen hij in 395 of 396 tot bisschop-coadjutor van bisschop Valerius was gekozen. Toen hij na de dood van zijn bisschop rond 397 zelf ordinarius was geworden, stichtte hij in zijn bisschopshuis een gemeenschap van clerici.¹⁵ Voor hen schreef hij zijn *Praeceptum*. Zowel de *Ordo monasterii* als *De Ordine* klinken erin door. Zo schrijft hij in *De Ordine*:

'Wanneer zij daarentegen zichzelf in het gareel weet te houden, en orde in zichzelf aanbrengt en een stijlvolle schoonheid weet te ontwikkelen, dan kan de ziel het wagen God te aanschouwen, de bron zelf waar alle waarheid uit voorkomt, de Vader zelf van de Waarheid. Grote God, wat voor ogen zal zij dan hebben! Hoe gezond zullen die zijn, hoe mooi, hoe scherp, hoe vast van blik, hoe kalm, hoe gelukkig! Maar wat is het wat zij zien? (...) Ik kan er niet meer van zeggen dan dat ons een aanblik in het vooruitzicht wordt gesteld van een schoonheid, door de nabootsing waarvan al het andere mooi is en in vergelijking waarmee al het andere lelijk is. Wie deze schoonheid eenmaal heeft gezien – en hij zal haar zien die goed leeft, goed bidt en goed studeert – hoe zal die nog verontrust kunnen worden door vragen.'¹⁶

De *praecepta uitae* wijzen uit dat zelfregulering inherent is aan deze levensordening; zij die inzicht zoeken dienen zich 'te onthouden van erotische affaires, van de verleidingen van eten en drinken, van overmatige lichaamscultuur en overdreven zorg voor het uiterlijk, van zinloos bezig zijn met spelletjes, van de afstompende werking van slaap en luiheid, van wedijver, laster en nijd, van eerezuchtig streven naar ambten en machtsposities en zelfs van een onbeheerst verlangen naar roem. En een zucht naar geld moeten zij al helemaal beschouwen als een vergif voor alles wat zij willen bereiken.'¹⁷

Augustinus geeft regels over de omgang met fouten, het uitbannen van haat, het uitoefenen van macht als 'in dienst van die mensen staan op een manier die

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[9 van 82]

het heersen tot iets g nants maakt,' het vermijden van vijandschappen en
verwaandheid. Dit alles brengt hij te berde om zijn vrienden ervan te doordringen
dat macht, onvoldoende zelfinzicht en haat het tegendeel bewerken van een
levensordening waarin hun verlangen kan uitgaan 'op een rustig bestaan, een
gestage voortgang in hun intellectuele werk en in dat van hun vrienden, en voor
zichzelf en al wie zij daarbij kunnen helpen, op een goede geest en een leven van
vrede.'¹⁸

Ook in het *Praeceptum* blijkt de innerlijke orde in wisselwerking met die in
de gemeenschap te staan. Maar in Augustinus' formulering van de regels ten
behoefte van de levensorde en van het doel waarom men samenleeft, klinkt nog
meer door: zijn ervaring van het gemeenschappelijke leven en, hiermee
samenhangend, zijn groei in godsgeloof. Het werk is voldragener en getuigt van
een meer doordachte omgang met tijd en met anderen dan in de *Ordo monasterii*
en in *De ordine*. Ook Augustinus' scherpe invoelings- en observatievermogen, zijn
mildheid bij het respecteren van de eigenheid van ieder individu en zijn hang naar
openheid is afleidbaar uit zijn Regel.

Veel meer dan in *De ordine* en in de *Ordo monasterii* het geval is gaat
Augustinus er in het *Praeceptum* van uit dat de heelheid van het individu een
correlaat is van de heiligheid van de gemeenschap, die op weg is naar God. Hij
opent het werk met de aansporing eensgezind tezamen te wonen, ' en van ziel en
 en van hart, op weg naar God.'¹⁹ Maar de hierop volgende *praecepta vivendi*
getuigen ervan dat voor Augustinus dit hooggestemde ideaal pas verwerkelijkt
wordt als het voortkomt uit de wijze waarop in de concrete alledaagsheid wordt
samengeleefd. Het leeuwendeel van de Regel bestaat dan ook uit leidraden waarin
Augustinus alle aspecten van de levensordening normeert die bevorderlijk zijn voor
de groei van het individu in de gemeenschap en de heelheid van de gemeenschap
tegelijk.

Zo is het gemeenschappelijk bezit het concrete fundament, waarop de
gemeenschap, evenals in de oerkerk, haar eenheid grondvest. De eigenheid van
het individu gaat Augustinus evenwel v or het handhaven van de norm, zoals blijkt
uit zijn opdracht dat de overste aan iedereen moet verstrekken wat die persoonlijk
nodig heeft. Dit voorschrift van een ongelijke verdeling van goederen is te
herleiden tot Augustinus' gewaarwording dat mannen van gegoede komaf een
ander proces moeten doormaken om aan deze vorm van eenheid te wennen dan
mensen die voor hun intrede niets bezaten. Beide groepen maakt hij ervan bewust
dat hun respectievelijke achtergrond reeds gevaren voor een echte eensgezindheid
met zich meebrengt. 'Rijken' zouden 'armen' immers vanuit hoogmoed en d dain
kunnen bejegenen, omdat zij veel inbrengen. En de laatsten zouden zich gelukkig
kunnen prijzen omdat ze nu het voedsel en de kleding hebben die zij zich vroeger
niet konden permitteren, met verwaandheid en verwatenheid als gevolgen.

Augustinus moet hebben ingezien dat bejegening van elkaar in hoogmoed en
verwaandheid de kiem zou vormen van gebrokenheid in de gemeenschap. Degenen

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[10 van 82]

die vanuit rijkdom en degenen die vanuit armoede naar een goede omgang met de gedeelde goederen moeten toegroeien, betitelt hij dan ook als zwak (I,3-7; cf. ook III,3-4). In *De opere monachorum* zou hij er andermaal op wijzen dat een voortgezet bewustzijn van de maatschappelijke ongelijkheid een gevaar voor de eenheid in een gemeenschap betekent. Ook hier gunt hij ieder de ruimte die nodig is om geleidelijk aan het delen van het bezit te wennen.

Zoals in de *Ordo monasterii* was voorgeschreven, ziet Augustinus ook in *caput II* van het *Praeceptum* de dagorde gestructureerd door de momenten van bezinning en gebed. Niet het werk, maar het gebed in een vaste ruimte geven het ritme aan de dag.²⁰ In het licht van de *Ordo* is wederom een ontwikkeling te bespeuren die Augustinus zelf had doorgemaakt. In het *Praeceptum* immers benadrukt hij de band tussen persoonlijk gebed en integriteit: 'Wanneer u in psalmen en liederen tot God bidt, moeten de woorden die u uitspreekt ook in uw hart leven.'²¹

De biddende herkent zich dus niet alleen in wat allen bidden; door de dagelijkse, geleidelijke toe-eigening van de woorden over God en mens kan hij deze steeds meer tot zuiverend en helend klankbord voor de eigen ervaringen laten worden.

Ook uit *caput III* blijkt dat Augustinus in de loop der jaren had ontdekt dat het gemeenschappelijk leven pas heilzaam wordt wanneer ieder afzonderlijk zich hierin gewaardeerd voelt. Hij geeft het vasten weer als middel om de lichamelijke tendensen te reguleren. De norm wordt gesteld, maar de daarop volgende uitwerking getuigt van Augustinus' realiteitszin en mildheid, zoals deze ook blijkt in *caput IV*. Zieken en degenen die zwakker zijn ten gevolge van een andere opvoeding mogen worden ontzien, omdat het onmiddellijke nastreven van gelijkheid bij het vasten het tegendeel zou bewerkstelligen van de verlangde eenheid. Zij die weer beter zijn moeten dit wel weer zo snel mogelijk kenbaar maken. Want bijven zij van hun luxe positie genieten, dan is het zaad van de tweedracht gezaaid.

De eenheid wordt dus bewerkstelligd wanneer anderen begrip voor de zwakkeren opbrengen maar tegelijk zichzelf gelukkig prijzen dat ze geen uitzondering zijn. Omwille van de eenheid wordt evenwel niemand aan hetzelfde regime onderworpen. Augustinus gaat ervan uit dat een milde bejegening van elkaar de vrijheid oplevert die nodig is om echt eensgezind te zijn.

In het licht van de *Ordo monasterii* en *De ordine* valt Augustinus' observatie- en invoelingsvermogen vooral te ontwaren in *caput IV*. Zijn ervaring én eerlijkheid blijkt hem gedwongen te hebben tot in detail de weg te beschrijven die broeders gezamenlijk hebben te gaan als een van hen verliefd wordt. Vooral hierin klinkt Augustinus' overtuiging door dat een eerlijk gemeenschapsleven gebaseerd is op de transparantie van ieder afzonderlijk en op het vertrouwen dat ieder individu zich kenbaar mag maken.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[11 van 82]

Augustinus geeft een soort draaiboek waarin de *correctio fraterna* wordt uitgewerkt (IV,6-11). De aanleiding hiervoor vormt de raad niet opvallend gekleed te gaan, maar door de levenshouding anderen te behagen (IV,1). In de beschrijving van het groepsproces dat in werking treedt als een uitstraling of blik van één van hen heeft geleid tot verliefdheid (IV,3-5; 6-11) is Augustinus even doortastend als omzichtig. De verliefde broeder wordt recht gedaan in zijn verliefdheid, maar tegelijk wordt hij serieus genomen als lid van de gemeenschap waaraan hij zich verbonden heeft. Merkt een medebroeder een uitdagende blik bij een ander op, dan moet hun band zo open zijn dat hij hem hierop kan aanspreken (IV,7). De bewustwording van zijn blik smoort de onrust in het individu, en daarmee in de gemeenschap, wellicht in de kiem. Blijven de onrust en de verliefdheid, dan volgen de *correctio fraterna* (IV,8) en de uiteindelijke confrontatie met de overste (IV,9), maar die dienen toch vooral de verliefde broeder. Augustinus tracht het tegendeel van verdringing van die gemoedstoestand te bewerkstelligen: verliefdheid is niet slecht, maar eerlijkheid tegenover zichzelf en de gemeenschap gebiedt de verliefde wel om te vertrekken als hij volhardt (IV,9). De gemeenschap mag niet teveel te leiden hebben onder de groei en onrust van de enkeling. Steeds geldt: transparantie is geboden. Stelt de verliefde zich open en eerlijk op, dan is de gemeenschap hem mildheid en erbarmen verschuldigd; doet hij dit niet, dan is rechtvaardige confrontatie vereist (cf. IV,10).

De verantwoordelijkheid voor elkaar geldt ook in het minder dramatische alledaagse leven. De diensten die ieder ten behoeve van de gemeenschap verricht, zoals kleren schoonmaken, boeken uitlenen, zieken verzorgen en maatregelen ten behoeve van de hygiëne worden daarom eveneens zorgvuldig beschreven in *caput V*. In het werk dat men verricht om den broede mag geen eigenbelang worden nagestreefd. Het gebeurt ten dienste van de gemeenschap en derhalve met meer ijver en meer geestdrift dan wanneer ieder voor zichzelf zou werken (V,2). Deze gedachten verwoordt Augustinus ook in *De opere monachorum*.

In *caput VI* laat Augustinus doorklinken dat het vermogen om vergeving te vragen en te krijgen noodzakelijk is, willen het individu en de gemeenschap hun heilheid behouden. Harde woorden moeten worden gevolgd door genezende woorden (cf. VI,2). De beschrijving van de verhouding tussen de *prepositus* en de gemeenschap toont opvallende parallellen met inzichten die Augustinus in *De ordine* reeds formuleerde en die hij later in *De Civitate Dei* andermaal zou expliciteren. In *De Civitate Dei* is de gemeenschap een gevolg van 'de geordende eendracht waarin degenen die er samen wonen bevelen geven en gehoorzaam zijn.'²² Hierin wordt 'niet uit heerszucht, maar uit dienstvaardigheid, niet uit bazige hoogmoed, maar uit zorgzaam mededogen' bevolen.²³

In vergelijking met de *Ordo monasterii* is er in het *Praeceptum* meer aandacht voor de gemeenschap van goederen, de zorg voor de zieken en de persoonlijke ontwikkelingsgang. Veel meer dan zijn vriend Alypius heeft Augustinus de bedreigingen verwoord waardoor een gemeenschap die naar echte

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[12 van 82]

eensgezindheid wil streven te gronde kan gaan. Maar in het *Praeceptum* klinkt vooral zijn overtuiging door dat een gemeenschap die geen rekening houdt met de eigenheid van ieder individu, niet tot transparantie en integriteit nodigt en dus op drijfzand is gebouwd. De *praecepta vivendi* mogen evenwel ook niet als beknellende wet begrepen worden. Evenmin vormen zij een meetlat waarlangs de volmaaktheid van iedereen wordt afgemeten. Zij waarborgen de eenheid van hart en ziel, de heelheid van de gemeenschap en daarin die van het individu. In deze dubbele harmonie wordt de hele gemeenschap idealiter gegrepen door een verlangen naar geestelijke schoonheid.

In *De ordine* werd een rustig leven en een goede vrede als doel van het samenleven opgevat. In *caput VIII* van het *Praeceptum* blijkt Augustinus' visie op het doel van het samenleven gerijpt, zelfs voldragen. Heel zijn leven van zoeken is erin uitgedrukt. De orde en harmonie in de gemeenschap doen deze verlangen naar Schoonheid, die de innerlijke deugd maar vooral Christus zélf is.²⁴ De vrijheid die voortvloeit uit het leven van de *praecepta* behelst voorts ontvankelijkheid voor de genade. Veel later zal Augustinus in een brief aan Valentinus de *correctio fraterna* als daad van liefde en als weg tot openheid voor genade verwoorden. Aan zijn *Praeceptum* lag dit inzicht al ten grondslag.

Elders formuleert Augustinus het doel van een gemeenschappelijk leven treffender dan wie ook: *ubi caritas et amor, Deus ibi est* ('waar genegenheid en liefde zijn, daar is God'). Kernachtiger kon hij zijn optimisme over het menselijk niet verwoorden. Hoewel zijn visie op de *concupiscentia* en de *mundus* Augustinus de naam van antropologisch pessimist heeft bezorgd, acht hij de mens in staat door een goede levensorde en dito omgang met elkaar ontvankelijk te worden voor de genade.

Vanwege het open karakter van de tekst heeft het *Praeceptum* een zeer grote verspreiding gekend. Ook voor Augustinus' medebroeders moet er al een zeggingskracht van het *Praeceptum* zijn uitgegaan die voor anderen moeilijk voorstelbaar is. Augustinus geeft er immers blijk van, de Regel allerminst vanuit de *top-down* benadering geschreven te hebben. Op zeer begrijpelijke gronden heeft Verheijen in regel 117 van zijn kritische editie *sanari* opgenomen en *secari* naar het variantenapparaat verwezen. Maar *secari* komt in de oudste manuscripten van handschriftenfamilie Γ voor.²⁵ Leest men conform de overlevering *secari*, mede omdat Augustinus ook elders regelmatig de angst van patiënt verwoordt bij wie gesneden wordt, dan toont de tekst een bisschop die zich ten overstaan van zijn medebroeders kwetsbaar durft op te stellen.²⁶ Feit is immers dat hij last heeft ondervonden van aambeien...²⁷ De grote nadruk op de goede gezondheid in het *Praeceptum* houdt zeer waarschijnlijk verband met Augustinus' zorgen over zijn eigen gesteldheid, die hij in alle eerlijkheid laat doorklinken.

De lange ontwikkelingsgang en het synthetisch karakter geven het *Praeceptum* dus een diepte die niet makkelijk te peilen is. Het is eigenlijk een compendium en index tegelijk op alle werken van Augustinus. De reikwijdte van

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[13 van 82]

gedachten wordt pas ten volle ontsloten in het licht van zijn eigen, in andere werken geformuleerde gedachten.²⁸ Ook het iets latere werk *De opere monachorum* kan het best begrepen worden tegen de achtergrond van de Regel. In zijn *Retractationes* merkt Augustinus zelf op dat hij het even vóór de vervaardiging van *De bono conjugali* in 401 heeft geschreven. De aanleiding ertoe was een groot en concreet probleem, dat Augustinus als een regelrechte aanval ervoer op de door hem zo moeizaam bevochten monastieke levensordering.

3. De strijd om evenwicht in de levensorde

Na hun terugkeer in Noord-Afrika brachten Augustinus en zijn vrienden de kloosterlijke levensvorm die zij in Milaan en Rome hadden leren kennen onmiddellijk in praktijk. Kenmerkend voor deze levensvorm vond Augustinus, zo schrijft hij in *De moribus ecclesiae catholicae* (31,67) de symbiose tussen bidden en werken: 'Zij voorzagen in hun levensonderhoud door het werk met eigen handen, maar wel op een manier dat ze niet van God werden afgeleid.'

Door Augustinus' persoonlijke inzet en door de uitstraling van zijn gemeenschap nam het cenobietendom in de wijde omtrek van de grote Noord-Afrikaanse steden een hoge vlucht.²⁹ Reeds in 392 sprak Augustinus zijn dank uit jegens Aurelius, de oude bisschop van Carthago en zijn vriend, omdat deze in zijn stad een stuk land ter beschikking had gesteld aan enige broeders die een gemeenschappelijk leven wilden leiden. Even vóór zijn bisschopswijding zou Augustinus hier verblijven.³⁰ Een brief van Paulinus van Nola aan Alypius leert dat er rond 394 al meerdere kloosters in Carthago, Thagaste en Hippo Regius waren gesticht.³¹

Nu was het niet alleen aan het élan van de groep rond Augustinus te danken dat het monasticisme zich snel verbreidde. Door het Tolerantie-edict van 311 had keizer Constantijn het christendom een officiële status toegekend en een keizerlijk patronaat verleend. Dat bracht groepen christenen ertoe door ascese gericht te blijven op de Meester. Omdat de kerk zich in hun ogen steeds meer conformeerde, werd de Egyptische woestijn hun toevluchtsoord, waar zij als kluizenaars leefden.

Die levensvorm kende een geweldige groei, omdat men sinds Origines (+254) optimistisch raakte over de menselijke mogelijkheden tot morele en religieuze zelfverbetering. De mens zélf was in staat het spirituele proces door te maken, de geestelijke 'ladder' te beklimmen. Hierop kon hij zich zuiveren van zijn slechte 'ik' door een groei in zelfkennis en gebed, om vervolgens de volmaaktheid, de liefde, de eenheid met God te bereiken. Ook het verval en de verbroekeling van het Romeinse Rijk aan het einde van de derde en begin van de vierde eeuw door de aanvallen van de barbaren en Vandalen droegen indirect bij aan de bloei van het ascetisme. De illusie van zekerheid en stabiliteit werd immers wreed verstoord,

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[14 van 82]

evenals de politieke en economische voorspoed die hiermee in wisselwerking stond. Het bracht velen tot herbezinning.

De ontvluchting van de wereld door een gang naar de woestijn had een merkwaardig gevolg. De asceet was er in zijn eenzaamheid wel blootgesteld aan beproevingen, angsten en onordelijke tendensen in zichzelf. Pachomius (+346), een voormalig Romeins soldaat, bracht uitkomst. Hij ontwikkelde te Tabennêssi (Egypte) een levenswijze waarin de kluzenaars een zekere mate van gemeenschappelijk leven hadden. Het werd de monniken aanbevolen wekelijks te samen te komen voor geestelijk onderricht en voor een liturgische dienst. Ook benadrukte hij dat er enige handenarbeid moest worden verricht ten behoeve van de gemeenschap. Door een minimum aan verdere voorschriften liet Pachomius het streven naar de perfectie in eenzaamheid onverlet, maar zorgde hij er intussen wel voor dat de heremieten gevrijwaard bleven van angsten en ontvankelijk bleven voor de Heilige Geest, die hen leidde in gebed en beschouwing.

Het *Praeceptum* wijst uit dat Augustinus een totaal andere weg voorstond dan die van de kluzenaars, hoewel de combinatie van bidden en werken ook door hem werd aangeraden. Door zijn geschriften en door de monniken die hij vormde in zijn gemeenschap en die later bisschop zouden worden heeft Augustinus een beslissende rol in de ontwikkeling van het monastieke leven in het Romeinse Noord-Afrika gespeeld. Maar de opkomst van het cenobietendom is dus niet uitsluitend tot zijn persoonlijk charisma te herleiden.

Naast de monnikenbeweging die op de augustijnse leest waren geschoeid lieten ook andere monnikenbewegingen van zich spreken. Zo namen de uit het oosten afkomstige Euchyten (Messalianen) ten tijde van Augustinus in Noord-Afrika een hoge vlucht. Zij gaven de voorkeur aan een levenswijze waarin de monnik het recht genoot onderhouden te worden. Handenarbeid was uit den boze: het behoorde tot de taken van de monnik te bidden, te lezen en troost te bieden aan mensen die uit de wereld tot hen kwamen. Iedere vorm van handenarbeid als bron van inkomsten werd uitgesloten. In tegenstelling tot de clerici rond Augustinus droegen de Euchyten lang haar.

Het is zeer waarschijnlijk dat deze monnikenbeweging een grote rol speelde in de crisis in het monastieke leven te Carthago rond het jaar 400. Deze crisis baarde de toenmalige bisschop Aurelius grote zorgen. Deze Aurelius was een krachtige figuur, die op de Noord-Afrikaanse concilies zijn gezag als primaat had laten gelden. Hij voorzag verwarring bij de leden van de grote lekenkloosters, die indirect zijn hele kudde raakte: het geestelijk leven volgens de norm van de Euchyten zou inerte bevorderen, het monnikendom zou arbeidsschuwe mannen gaan aantrekken en uiteindelijk teloor gaan door een slechte reputatie.³² De bisschop was zelf meer een bestuurder dan een denker, en wendde zich omstreeks 399 tot Augustinus met de vraag de monastieke levensvorm te verdedigen waarin bidden en werken samengingen.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[15 van 82]

Drie jaar nadat zijn visie op het gemeenschappelijk leven definitief was geworden in het *Praeceptum*, zag Augustinus zich dus genoodzaakt in *De opere monachorum* een fundamentele notie van het kloosterleven uiteen te zetten. De geringe tijd tussen de totstandkoming van de beide werken verklaart de parallellen in de uiteenzetting over het gemeenschappelijk bezit als fundament van de eensgezindheid, de handenarbeid en de gehoorzaamheid aan de *prepositus*.³³ De toon in *De opere* is soms bijtend en ironisch: aan de bevochten inzichten moest niemand meer tornen.

In het *Praeceptum* verwoordde Augustinus in slechts enkele bladzijden het doel en de weg van het gemeenschappelijk leven. Maar in *De opere monachorum* gaat hij uitvoerig in op de vraag of monniken moeten werken, en of predikers recht hebben op onderhoud door de kerkgemeenschap. Zoals Paulus houdt hij vast aan het recht van de evangeliepredikers op ondersteuning, maar hij ontzegt dit de monniken. *De opere monachorum* kan evenwel niet afgedaan worden als een gelegenheidsantwoord. Het werkje verraadt de strijd die Augustinus leverde om evenwicht in de levensorde; het verraadt evenzeer de ondervonden problemen in zijn eigen gemeenschap. Ook in *De opere monachorum* wijst hij op het gevaar dat uitgaat van slechte voorbeelden en de mogelijke teloorgang van het levenwekkend aroma van Christus door de manier waarop broeders met elkaar in het leven staan. In zijn streven naar transparantie, de voorwaarde voor heelheid van het “ik” en de gemeenschap, schroomt Augustinus ook in *De opere monachorum* niet zijn eigen integriteit in deze ter discussie te stellen.

Augustinus geeft in het begin aan dat hij het geschrift op verzoek van bisschop Aurelius van Carthago heeft gemaakt. Hij laat de bisschop weten dat Christus zélf de vraag in hem deed opkomen of monniken het woord van Paulus mogen veronachtzamen: ‘wie niet werkt zal ook niet eten’ (2 Tes 3,10). Zijn geschrift is een daad van gehoorzaamheid aan Christus, en daarom vraagt Augustinus ook diens hulp (1).

In het eerste deel (2–26) weerlegt Augustinus alle argumenten van de monniken die menen dat hun levensstaat lichamelijke arbeid uitsluit. Eerst vat hij hun mening samen. Zij beweren dat Paulus niet spreekt over het lichamelijke werk van boeren en handwerkslieden. Hij kan Christus immers niet tegenspreken, die zijn leerlingen juist aangespoord heeft te genieten van de vogels in de lucht en de lelies in het veld en zich geen zorgen te maken om de dag van morgen. Zij veronderstellen dus dat Paulus niet over handarbeid maar over geestelijk werk schreef. Daarom stellen zij zich ten dienste van degenen die bij hen rust zoeken in geestelijke lezing, gebed en psalmgezang. Zij spreken hen ook toe, troosten en vermanen hen en beantwoorden zo aan Paulus’ vermaning (2).

In zijn repliek stelt Augustinus onder meer dat deze mening van de monniken dubieus is en Paulus’ vermaning letterlijk moet worden opgevat. Op vele andere plaatsen in zijn brieven spreekt de apostel immers over de noodzaak van handenarbeid. De arbeidsschuwe monniken willen dit niet inzien en handelen niet

naar Paulus' vermaning. Sterker nog: zij getroosten zich moeite om diens' zienswijze onbegrijpelijk te maken (3).

Vervolgens onderbouwt hij zijn eigen mening. Op grond van 2 Tes 3,6-12 stelt Augustinus vast dat Paulus ondubbelzinnig doelt op lichamelijke arbeid. Hieruit leidt hij ook af dat Paulus afzag van het voorrecht onderhouden te worden door de gemeenschap omdat hij het evangelie verkondigde. Tegen Paulus' voorbeeld en diens heldere woorden kunnen de monniken onmogelijk iets inbrengen (4). Dat Paulus afzag van zijn privilege (9-10) betekent evenwel niet dat hij twijfelde aan zijn ambt (5), of hiertoe genoodzaakt was omdat de gemeenschap hem geen onderhoud aanbood (11). Augustinus meent dat Paulus zo dicht bij de gelovigen wilde staan, zwak wilde worden met de zwakken (12), hun uit liefde niet tot last wilde zijn en bovendien elke op winst beluste evangelieverkondiger zo de motivatie ontnam (13). De vraag waaruit Paulus' werk precies bestond laat Augustinus onbeantwoord, maar hij stelt wel snerend vast dat het een eerbaar beroep moet zijn geweest (14). Wanneer en hoelang Paulus werkte laat hij in het midden (15).

Dan gaat Augustinus dieper in op Paulus' idee van het privilege. Zijn eigen werk weerhield hem er niet van de gemeenten aan te sporen om Zenas en Apollo en de lichamelijke zwakke Timotheus wél te onderhouden, temeer omdat zeker de laatste een kwaal had en het evangelie niet verkondigde uit winstbejag (16). Augustinus herinnert zich de vrijgevigheid van de gemeenschap van Macedonië ten gunste van de arme gemeente van Jeruzalem en de voorbeeldige wijze waarop Titus de gaven inzamelde en daarbij achterdocht vermeed (17). Aan het einde van het eerste deel beschrijft Augustinus de vreugde en dankbaarheid die de houding van de verkondigers enerzijds en de ondersteunenden anderzijds jegens elkaar kenmerkt. Deze grondhoudingen maken ontvankelijk voor de genade Gods en bewerken een besef van oprechte eenheid (18).

Het slot van dit deel bevat een samenvatting van de standpunten, die hierin worden toegesneden naar de toenmalige situatie: Paulus maakt duidelijk dat het de dienaren Gods aan niets mocht ontbreken zodat zij door hun verkondiging de kerk zouden kunnen heiligen. Zo dienen de gelovigen aan te vullen wat de monniken van een gemeenschap ontbreekt wanneer prediking en onderricht hun teveel tijd kosten. Maar het behoort tot hun levensorde om te werken om den brode. Dit bewerkt immers zelfstandigheid en begrip voor de zwakkeren (19).

In het tweede deel van *De opere monachorum* richt Augustinus zich meer direct tot de arbeidsschuwe monniken. Ten eerste vraagt hij zich af waarvoor zijn hun tijd gebruiken. Op het antwoord dat zij hun tijd met lezing, psalmodiëren en gebed doorbrengen merkt hij snedig op dat men psalmen tijdens het werk kan zingen; handwerkslieden kunnen immers ook tijdens hun werk spreken over theateropvoeringen. Daarbij komt dat men naar wat men leest moet handelen en dat niet elke monnik een preek kan houden of de Schrift verklaren (20).

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[17 van 82]

Dan vervolgt Augustinus zijn verhandeling over Paulus. Zijn reconstructie van diens arbeidzame leven in Troas, Athene en Korinthe leert hem dat de apostel daar niet veel gewerkt kan hebben vanwege de vele preken. Paulus zal op grond van zijn hoge moraal en lichamelijke kracht 's nachts gewerkt hebben. Uit het leven van Paulus destilleert Augustinus vervolgens het inzicht dat de innerlijke harmonie van de mens voortkomt uit een evenwichtige dagindeling (21). Het is voor hem dan ook onmogelijk Paulus' beroep van tentenmaker allegorisch te duiden. Zoals in het *Praeceptum* haast hij zich evenwel te benadrukken dat degenen die vanwege gebrek of ziekte geen handenarbeid kunnen verrichten recht hebben op zorg, maar dat van degenen die doen of zij ziek zijn een slechte invloed uitgaat (22).

Vervolgens stelt Augustinus zich de vraag of de apostelen dan niet zondigden omdat zij niet ziek waren maar ook niet werkten gedurende hun prediking. Wederom wijst hij op het recht als prediker onderhouden te worden (23). Nu voegt hij eraan toe dat Paulus hiervan afzag omdat hij bij de heidenen niet de indruk wilde wekken dat het evangelie om gewin werd verkondigd; de joods-christelijke gemeenschappen waren aan het recht op onderhoud reeds gewend (24). Monniken kunnen geen aanspraak maken op dit apostolisch privilege, predikers wel.

Bij het werken van de monniken verwoordt hij als kanttekening de gedachte die reeds in zijn *Praeceptum* (I,5-6; III,4-5) weerklonk: de mensen van gegoede komaf die het werken nog niet gewend zijn (zoals wellicht in de christengemeenschap in Jeruzalem het geval is geweest) dienen met mildheid bejegend worden. Slaven, boeren of arbeiders zijn meer dan welkom in het klooster maar mogen zich niet verontschuldigen als het op werk aankomt (25). Augustinus acht het gevaar niet denkbeeldig dat mensen uit deze klasse met de beste bedoelingen intreden, maar bedorven worden door degenen die niet in stilte willen werken en goede kloosterlingen bespotten en luiheid preken (26).

Met een aan sarcasme grenzende humor gaat Augustinus vervolgens over tot de kritiek op de arbeidsschuwe monniken, zonder daarbij zijn ernst te verliezen. Ten eerste confronteert hij hen met het vervolg op het citaat waarin Jezus wijst op de vogels in de lucht en de leliën in het veld. De vogels 'verzamelen niet in schuren' (Mt 6,26). Augustinus vraagt zich af waarom monniken niet willen werken maar dan toch voorraadschuren hebben (27). Als de monniken dan op de vogels willen lijken, dan moeten ze ook geen voorraden aanleggen, maar zoals de vogels het graan nuttigen dat ze per dag vergaren. Al evenmin mogen ze anderen voor hen het graan laten bakken. (28) Zelfs voor de heilige monnik, die zich enkele dagen in stilte terugtrekt, lijkt het Augustinus een onmogelijke opgave om per dag zijn voedsel te vergaren. Volgens het evangelie-woord zou deze monnik dan falen, hetgeen voor Augustinus natuurlijk onmogelijk is (29).

Het beroep op de zorgeloosheid van de vogels om ledigheid te legitimeren houdt dus in: geen voorraden aanleggen. Men kan evenwel ook de raad van Paulus volgen, want de woorden van Jezus en Paulus zijn niet met elkaar in tegenspraak.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[18 van 82]

Immers, als geld of goed niet door werk verkregen is, kan het niet met goed fatsoen voor de dag van morgen worden weggelegd (30). In het evangelie wordt ook niet verboden een voorraad aan te leggen; de Heer zelf had immers een kas. Het advies om je geen zorgen te maken kan dus niet zo begrepen worden dat het ontslaat van de plicht tot werken, maar intussen wel de vrijheid laat voorraden aan te leggen (31).

Dan weerlegt Augustinus de bedenking over het nut van het monastieke leven, als een monnik zoals voorheen als werkman zijn brood moet verdienen. Zoals in het *Praeceptum* (I,2; V,2) stelt hij dat de gemeenschap van goederen ieder eigenbelang uitsluit en dat de intentie waarmee het werk wordt verricht de monnik ten goede of ten kwade bepaalt (32).

Wederom blijkt de verhouding tussen arm en rijk een gevoelige kwestie. Augustinus vindt dat aan mannen van gegoede komaf, die bij hun intrede alle bezit aan de gemeenschap schenken, de wederdienst van levensonderhoud is verschuldigd. Maar hij doet een beroep op hun bereidwilligheid te werken, omdat zij ook niet niets mogen doen. Bovendien geven zij door te werken de broeders van geringe afkomst geen legitimatie tot ledigheid. Anders komt de eenheid van de gemeenschap in gevaar. Maar de oorspronkelijk arme broeders dienen zonder uitzondering te werken. Augustinus toont zich eveneens bewust van het gevaar waaraan de gemeenschap onderhevig raakt als de van oorsprong gegoede broeders werken omwille van de gemeenschap en de armen goede sier maken (cf. *Praeceptum* III,4) (33).

Even vóór het einde van het traktaat neemt Augustinus nog de perikoop in ogeschouw die voorafgaat aan die over de vogels: 'Gij kunt niet God dienen én de mammon' (Mt 6,24-25). Hij geeft aan dat de onbezorgdheid de intentie moet bepalen waarmee actie ondernomen wordt. Als de geheime agenda wordt bepaald door winstbejag of hebzucht, die kenmerkend is voor de wereld, dan zal de verkondiging van het evangelie ijdel zijn. Het werk is zoveel waard als de intentie, waarmee het ondernomen is (34). De vogels wijzen er volgens Augustinus op dat het leven van een christen, ziek of gezond, gekenmerkt mag zijn door een hoge mate van overgave aan God (35). Dit neemt evenwel niet weg dat mensen moeten werken omdat God hun de talenten hiervoor geschonken heeft. Bovendien mag men God niet op de proef stellen door niet te werken om af te wachten wat God dan doet.

Aan het einde vraagt Augustinus aan Aurelius toestemming de 'zonen en broeders' zelf nog toe te mogen spreken. In *caput VIII* van het *Praeceptum* bezigt hij de beeldspraak van het levenwekkend aroma van Christus. Hij wil daarmee duidelijk maken dat een meer dan verstandelijke bewustwording van diens wezen verband houdt met de manier waarop broeders met elkaar in het leven staan. Met het levensideaal van de eerste gemeenschap voor ogen vraagt hij de lezers van *De opere monachorum* of zij dan echt niet in de gaten hebben dat de sluwste vijand, de duivel, het levenwekkend aroma van Christus wil doen vergeten.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[19 van 82]

In dit verband veroordeelt hij de vaganten, ‘huichelaars in monnikspij’ die het monastieke ideaal bezoedelen, omdat zij al rondtrekkend handel in valse relieken bedrijven en gastvrijheid van kloosters en andere christenen misbruiken. Hij vraagt de broeders of ze er niet op gebrand zijn, de wandaden van de vaganten met goede daden te achtervolgen. De goede geur blijft mensen pas verkwikken als goede monniken zonder winstbejag maar ongeveinsd het rijk van God zoeken (36). Augustinus beoordeelt ook zichzelf in het licht van zijn eigen woorden. Hij vraagt begrip voor de kwalen die ‘sommigen hebben’, en benadrukt dat zijn ambt en werk hem evenals Paulus het recht geeft aanspraak te maken op levensonderhoud. Hij betreurt het dat hij niet aan handenarbeid en lectuur toekomt, maar hij kan zich onmogelijk onttrekken aan de verantwoordelijkheden die het bisschopsambt met zich meebrengt (37).³⁴

Daarna vat Augustinus zijn intentie samen: zijn zorg betreft broeders die gehoorzamen aan de richtlijn van de apostel, maar beïnvloed kunnen raken door het slechte voorbeeld van luiaards. Hij spoort zijn broeders aan niet met hen te sympathiseren of hen uit onwetendheid te verdedigen. Ze moeten worden gecorrigeerd zodat anderen door hen niet verzwakken (38). Er wordt minder onheil aangERICHT als zondaars en onrechtplegers niet geprezen worden (39).

In een appendix van *De opere monachorum* uit Augustinus' kritiek op de lange haren van monniken. Daaruit valt af te leiden dat er andere invloeden in het Afrikaanse monastieke leven werkzaam waren dan alleen de zijne. Klaarblijkelijk was er geen uniforme monastieke traditie wat betreft de haardracht. Augustinus vraagt zich af waarom dezelfde arbeidsschuwe monniken zo openlijk tegen de voorschriften van Paulus in lang haar dragen. Mogen zelfs de kappers niet werken? De mannen van het Oude Testament droegen lang haar om de sluier te symboliseren tussen het gezicht van Mozes en de ogen van het volk van Israël. Maar omdat Paulus het een schande acht dat mannen lang haar dragen en Jezus de tijd van onthulling heeft ingeluid, dienen de monniken in deemoed hun haar te scheren.

De langharige monniken baseren hun verweer op Mt 19,12, waarin zij het kort knippen van hun haren gelijk stellen aan ontmanning. Ongewoon fel verweert Augustinus zich tegen deze aan de duivel toegeschreven sluwheid, die in zijn ogen zwakke geesten verwacht. Ter vergelijking stelt hij dat allen die gedoopt zijn in Christus in geestelijke zin vrij en gelijk zijn, maar in biologisch opzicht een man een man blijft, ook als hij geen seks meer heeft. Het gebod voor de man om het hoofd niet te bedekken (1 Kor 2,7) heeft ook een geestelijk correlaat: hij is het beeld van Gods heerlijkheid. Vrouwen verhullen zich evenwel omdat zij staan voor het lichamelijke zijn. De man, die staat voor de geest, is onlosmakelijk één met de vrouw. Waar de man dus onbedekt en vrij is, is de vrouw verhullend aanwezig, totdat héle mens in verrijzenis wordt bekleed met onvergankelijkheid (40).

Toch zijn het niet zozeer de langharige monniken, die Augustinus wil kapittelen. Hij wil de ideologie erachter ter sprake brengen. Zij die hierin

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[20 van 82]

volharden, moeten weten dat Augustinus hierom bedroefd is. Kunnen zij geen medelijden opbrengen, dan heeft het ook geen zin hen met nog vervelender aantijgingen te confronteren.³⁵ (In zijn *Praeceptum* gaf Augustinus reeds aan dat iedere monnik medelijden voor de *prepositus* dient op te brengen (VII,4)). Tenslotte verontschuldigt Augustinus zich tegenover Aurelius voor zijn breedsprakigheid, suggereert hem dit werk aan de broeders en zonen bekend te maken, maar verklaart zich ook bereid desgewenst verbeteringen aan te brengen (41).

4. Het belang van *De opere monachorum*

In het Spaanse, Italiaanse en Franse taalgebied is *De opere monachorum* welhaast uitsluitend onderzocht om Augustinus' opvatting van werk te verklaren in het licht van de denkbeelden in de laat-antieke oudheid, de Schrift en de traditie.³⁶ Dit is niet verwonderlijk: *De opere monachorum* is het enige traktaat dat rond 400 aan de problematiek rond het levensonderhoud in het monastieke leven is gewijd. Bovendien is het de enige verhandeling waarin Augustinus zo uitvoerig 2 Tes 3,6-12 uitlegt.

In bespiegelingen elders over de plicht, de waarde en de betekenis van de arbeid voor het menselijk leven benadrukt Augustinus de dubbelheid die de arbeid na de zondeval kenmerkt. Aan de ene kant zullen mensen 'in het zweet des aanschijns' hun brood verdienen: na de verbanning uit het paradijs raakte het menselijk werk gekenmerkt door moeite, en werd *necessitas* de moeder van elke menselijke activiteit. Honger en dorst moesten immers worden gestild.³⁷ Aan de andere kant biedt werken de mens geweldige mogelijkheden tot ontplooiing. In de bewerking van grond, de aanleg van steden, de bouwkunst, literaire activiteiten, beeldende kunsten, muziek, in de organisatie en het bestuur van kerk en staat is de grootheid van de mens waarneembaar.

In zijn vroege *De quantitate animae* en zijn latere *De civitate Dei* verwoordt Augustinus kans die mensen geboden wordt om in werk hun talenten (gaven van God) te ontwikkelen en zich zo in de lof aan God, die de schepping reeds is, te scharen.³⁸ Het sarcasme reeds aan het begin van *De opere monachorum* komt dan ook voort uit Augustinus' mening dat de arbeidsschuwe monniken tornen aan de mogelijkheid zichzelf door arbeid zinvol te verwerklijken. Uit de plaats waar Augustinus deze overtuiging verwoordt is het belang af te leiden dat hij eraan hecht:

'Zoals de Apostel dus werkt door te planten, te begieten, te bouwen en het fundament te leggen, zó zal wie niet wil werken ook niet eten. Wat heb je eraan om geestelijk gevoed te worden door het woord van God, als je daarmee niet aan de stichting van anderen 'werkt'? Die luie slaaf bijvoorbeeld, wat had die eraan dat hij een talent kreeg maar het verborg en er geen winst mee maakte voor zijn

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[21 van 82]

heer? Dat het hem tenslotte werd afgepakt misschien, en dat hij in de buitenste duisternis werd gegooid?' (3)

Augustinus had reeds in zijn Cassiacum-tijd ontdekt dat het werken op het land tot het besef leidde dat de mens in staat is planten te veredelen, maar God het gewas doet groeien.³⁹ Hij zag daarom toen al de noodzaak van de balans tussen werk met het hoofd en met de handen.

Juist in *De opere monachorum* wordt duidelijk dat Augustinus in zijn praktische werk Plato's gedachten niet huldigt. Plato meende dat regenten en bewakers moesten worden vrijgesteld van arbeid en dat kooplui, boeren en handwerkslieden in hun levensonderhoud moesten voorzien. Hoewel hij zich bewust was van mogelijke lediggang bij de eerste twee klassen, overheerste bij hem de idee dat de mens zich zo min mogelijk op lichamelijk arbeid moet concentreren omdat het lichaam en de zintuigen ketenen waren die de opgang naar de harmonie der sferen belemmerden.⁴⁰ In Plato's zienswijze klinkt de Griekse samenleving van zijn tijd door, waarin handenarbeid en denken ongelijk gewaardeerd werden, zoals deze blijkens de parabel van Martha en Maria ook het christelijke denken hieromtrent heeft beïnvloed.

Zoals in het *Praeceptum* waardeert Augustinus ook in *De opere monachorum* handenarbeid en denken als complementair. De mens bewerkt orde wanneer hij in zijn levensinrichting als lichamelijk en geestelijk wezen tot zijn recht komt.⁴¹ Veelzeggend is dat Augustinus juist in *De opere monachorum* stelt dat:

Ista optima gubernatio est, ut omnia suis temporibus distributa gerantur ex ordine, ne animum humanum turbulentis implicationibus involuta perturbent (De opere monachorum, 21) 'Dit is ook de beste regeling, dat alles naar vaste tijden wordt ingedeeld en ordelijk verloopt, zonder onrust en verwarring die op menselijke geest een storend effect hebben.'

Lezing van het *Praeceptum* en *De opere monachorum* doen de mening van P. Brown dus enigszins nuanceren. Hij meent dat het lichaam voor Augustinus 'een hevige bron van onrust' bleef, de zondige mens teugels nodig had en zelfs de grootste prestaties van de mens uitsluitend waren te danken 'aan een "dwangbuis" van niet-aflatende gestrengheid.'⁴² Praktische geschriften als *De opere* leren juist dat voor Augustinus op existentieel niveau de zorg van het lichaam steeds van groot belang is, en dat hier niet de angst voor het lichaam prevaleert maar de zorg om evenwicht in de mens, die lichaam en geest is. Vormt de dagindeling hiervoor het fundament, dan is de basis voor de integriteit gelegd, omdat wanorde in de kiem wordt gesmoord.

Meer dan een gelegenheidsgeschrift ten dienste van bisschop Aurelius of een reflectie op de verhouding tussen werk en innerlijke balans, is *De opere monachorum* een leidraad voor mensen die integer willen worden. Hier is het Augustinus ten diepste om te doen.

Dat integriteit en levensordening samenhangen blijkt nog het meest uit de wijze waarop Paulus in *De opere monachorum* te berde wordt gebracht. Het is

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[22 van 82]

bekend: Paulus' denken is wezenlijk geweest voor Augustinus' ontwikkeling. Even voor zijn doop in Milaan ervoer hij het als een voorteken dat hij op de aansporing *tolle, lege* ('neem, lees') juist een passage uit de Romeinenbrief opsloeg (Rom 13,14; *Confesiones* VIII,22; 29). Maar Paulus zou voor Augustinus niet alleen een leraar zijn, die hem op het rechte spoor zette of inzicht bood in de werking van Gods genade. De reconstructie van Paulus' leven in Troas, Athene en Korinthe in *De opere monachorum* is meer dan een adstructie bij een kapittelend betoog. Augustinus gaat hier in op vragen naar wat Paulus dan wel deed en wanneer hij werkte als hij zo veel moest preken (14; 15; 21). Ook de uitleg van Paulus' beweegredenen om van het recht op levensonderhoud af te zien loopt als een rode draad door het werk heen (12; 24).

De uitvoerigheid van de antwoorden en de uitleg vindt vooral een verklaring in Augustinus' streven Paulus ten voorbeeld en ter identificatie voor te houden. Steeds staat diens geloofwaardigheid en integriteit op het spel. Hij wil steeds tonen dat bij de apostel denken en handelen in overeenstemming zijn en dat hij daarbij ook zwakken nabij is.⁴³

Omdat hij integriteit als hoge norm stelt, kan Augustinus ook niet ontkomen aan een zelf-evaluatie in het licht van zijn eigen woorden. Aan het einde van zijn werk komt hij tot de slotsom dat hij de norm die hij in *De opere monachorum* zelf stelt, niet haalt (37). Wellicht ook om te vermijden dat anderen hem het recht van spreken betwisten – de autoriteit van een bisschop stond in zijn dagen niet onomstotelijk vast – geeft hij toe dat hij door andere beslommingen niet laten toekomt aan handenarbeid. De 'medogenloze oprechtheid' (P. Brown) waarmee Augustinus zich in zijn *Confessiones* analyseert, resoneert in *De opere monachorum*. Ten overstaan van zijn lezer plaatst hij zich niet boven de norm die hij voorhoudt, maar onderwerpt hij zich er zelf aan. Hij verraadt daarin zijn eigen streven naar integriteit en het besef van zijn onvolkomenheid.

Augustinus schroomt niet in zijn repliek op de arbeidsschuwe monniken de ondervonden problemen van zijn eigen gemeenschap naar buiten te brengen. *De opere monachorum* is ook voor zijn eigen mensen geschreven. Dit blijkt uit de verhandeling over de verhouding tussen arm en rijk. Uit de regelgeving in het *Praeceptum* werd reeds duidelijk dat dit in Augustinus' eigen gemeenschap een gevoelige kwestie is geweest. Augustinus onderkent wederom dat degenen die bij hun intrede alle bezit aan de gemeenschap schenken, op levensonderhoud mogen rekenen. Maar hij haast zich hen aan te spreken op hun bereidwilligheid tot werk, om de eenheid en harmonie in de gemeenschap te waarborgen (cf. *Praeceptum* III,4) (33).

De strijd om integriteit is een constante geweest in Augustinus' leven en werk. Als jong priester verklaarde hij rond 391 zijn toehoorders de Bergrede. Het is frappant dat hij hier reeds de inzichten verwoordt die in *De opere monachorum* haast identiek zouden weerklinken:

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[23 van 82]

‘(...) wij moeten het evangelie niet verkondigen om te eten, maar wij moeten eten om het evangelie te verkondigen. Want als wij het evangelie verkondigen om te eten, beschouwen we het evangelie als minder belangrijk dan het voedsel. Voortaan bestaat het goede in eten, het noodzakelijke in de verkondiging van het evangelie. Ook de apostel Paulus verbiedt dat. Hij zegt weliswaar eerst dat het hem geoorloofd is en het door de Heer en de verkondigers van het evangelie is toegestaan om van het evangelie te leven, dat wil zeggen: van het evangelie te ontvangen wat noodzakelijk is voor het leven. Toch heeft hij van die mogelijkheid geen gebruik gemaakt, zegt hij. Velen immers vlasten op de kans zich het evangelie toe te eigenen en het te verkopen. Maar omdat de apostel hun die kans wilde ontnemen, bestreed hij eigenhandig de kosten voor zijn levensonderhoud. Wij moeten dus met onverdeeld hart aan allen goed doen, louter omwille van het koninkrijk van God. En wanneer wij dat doen, moeten wij niet denken aan een beloning van tijdelijke dingen alleen en evenmin aan zo'n beloning die gekoppeld is aan het koninkrijk van God. Maar nu moeten we goed op onze hoede zijn. Het kan gebeuren dat wij iemand die God dient, maatregelen zien treffen om te voorkomen dat die noodzakelijke dingen ontbreken aan hem of wie aan zijn zorgen zijn toevertrouwd. Dan mogen we niet het oordeel vellen denken dat hij handelt in strijd met het gebod van de Heer en zich bezorgd maakt over de dag van morgen (...). En het feit dat diezelfde apostel Paulus bij zijn vertrek voor een zeereis proviand kreeg aangeboden, doet vermoeden dat die proviand niet slechts voor één dag was. Daarom denken zij die het niet begrijpen dat hij zich niet houdt aan het gebod van de Heer, die zegt: ‘Kijk naar de vogels van de hemel: ze zaaien niet en maaien niet en oogsten niet’. En: ‘Leer van de lelies op het veld hoe ze groeien. Ze werken niet en spinnen niet. Daarentegen schreef Paulus hun voor om te werken met eigen handen, zodat ze ook nog iets aan anderen konden geven. Dikwijls zegt hij over zichzelf dat hij met eigen handen heeft gewerkt om niemand op kosten te jagen. (...) Hij heeft dus niet de vogels van de hemel en de lelies in het veld nagevolgd, zo lijkt het.’⁴⁴

Het zicht op de levensinrichting waardoor monniken in balans konden blijven heeft Augustinus dus reeds in 391. Maar ook zijn streven om Paulus te vrijwaren van aantijgingen kenmerkt hem dan reeds. Dat het streven naar integriteit tenslotte tot het einde van zijn leven niet aflatend bleef, blijkt uit de manier waarop Augustinus rond 425 het doorbreken van de gemeenschap van goederen in zijn communiteit ter sprake brengt, in de preken 355 en 356. Zijn priester Januarius had een testament gemaakt en Augustinus voelt zich verplicht om ten overstaan van zijn gelovigen na te gaan of de leden van zijn gemeenschap oprecht waren en trouw aan het ideaal. Hij brengt in zijn preken een eerlijk en open verslag uit van zijn bevindingen en stelt:

‘Ik wil geen huichelaars rond mij hebben. Want zoals iedereen weet, is dat een slechte zaak. Het is slecht een ideaal op te geven, maar het is nog slechter het te simuleren.’⁴⁵

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[24 van 82]

Voor Augustinus vloeit integriteit dus voort uit een goede levensordening, waarin de mens in balans blijft, zicht blijft houden op zijn diepste drijfveren, en zijn handelen aan zijn denken blijft toetsen. Zoals Jezus in de Bergrede wenst ook hij de maat van integriteit niet af te meten aan uiterlijk waarneembare zaken. De strijd tussen goed en kwaad wordt niet alleen in de wereld, maar ook in de gemeenschap en in het eigen innerlijk gestreden. En er blijft een onrust, die voortkomt uit een pijnlijk besef: de integriteit en zuiverheid die nodig zijn om de Waarheid en Schoonheid concreet te vatten, zullen op aarde nooit bereikt worden.

5. Handschriftelijke overlevering, uitgaven en vertalingen en commentaren

Praeceptum

Augustinus spreekt niet over het *Praeceptum* in zijn *Retractationes*. Niettemin valt uit de wijze waarop Handelingen 4 geciteerd wordt dat het werk van hem stamt. Zoals Possidius in diens *vita* van Augustinus citeert Augustinus in andere werken steeds specifiek Handelingen 4,32b + 32c + 35b. Deze van citeren komt bij andere kerkvaders niet voor. Alleen Augustinus citeert in *De opere monachorum*, de *Enarratio* op psalm 131 (4-5) en in *De virginitate* 45(46) op dergelijke wijze. Possidius toont zich trouw aan zijn voorbeeld.

Na een bezoek aan Hippo combineerde Alypius te Thagaste de *Ordo monasterii* en het *Praeceptum* in een eerste *Codex Regularum*. Hij bracht de beide werken, die onder de naam *Praeceptum Longius* bekend zou worden naar Italië, nog voordat de Vandalen in Hippo aankwamen. Het *Praeceptum longius* kende een ongehoord grote verspreiding. Minstens vanaf de zesde eeuw werden beide werken veelvuldig in Gallië, Spanje en Italië afgeschreven en opgenomen in collecties van Regels die als bron dienden voor het tot stand brengen van weer andere regels. In de negende eeuw komt het *Praeceptum* zonder de *Ordo monasterii* voor. Vooral in Spanje en Gallië verspreidde het *Praeceptum* zich zeer snel, in Spanje ook omdat de vrouwelijke versie van het *Praeceptum*, de *Regularis informatio*, steeds samen met een vrouwelijke versie van de *Ordo Monasterii* werd overgeleverd.

Het vele afschrijven had tot gevolg dat er vier verschillende kloosterregels op naam van Augustinus werden gesteld, die in negen verschillende vormen zijn overgeleverd: vier voor mannen en vijf voor vrouwen. Voor mannen waren er het *Praeceptum*, de *Ordo monasterii*, het *Praeceptum longius* (een combinatie van de *Ordo monasterii* en het *Praeceptum*) en de *Regula recepta* (het *Praeceptum* voorafgegaan door de eerste frase van de *Ordo monasterii*: *Ante omnia, fratres carissimi, diligatur deus, deinde proximus, quia ista praecepta sunt principaliter nobis data...*). Voor vrouwen waren er een door Augustinus zelf geschreven brief, de *Obiurgatio*, de genoemde *Regularis informatio*, de *Epistula longior* (een combinatie van de *Obiurgatio* en de *Regularis Informatio*), de *Ordo Monasterii feminis datus* (vrouwelijke versie van de *Ordo monasterii*) en de *Epistula*

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[25 van 82]

longissima (een combinatie van een passage van het *Obiurgatio* met de *Ordo Monasterii feminis datus* en een serie van passages van de *Regularis Informatio*).

De studies van dr. Luc Verheijen zijn baanbrekend geweest voor het onderzoek naar de overlevering, inhoud en spiritualiteit van Augustinus' Regel (*Praeceptum*). Zijn dissertatie, *La Règle de saint Augustin* (Paris 1967), 2 dln. (*Études Augustiniennes*), bevat een uitputtend onderzoek naar de overlevering en kritische tekstedities van de verschillende versies van de kloosterregels, die in de loop der eeuwen op naam van Augustinus kwamen te staan. Het is aan zijn minutieuze werk te danken dat nu alleen het *Praeceptum* aan Augustinus wordt toegeschreven.

In het eerste deel van zijn dissertatie beschrijft en ordent Verheijen de handschriften van de Regels die op naam van Augustinus zijn overgeleverd, bezorgt hij een kritische editie van deze Regels en stelt hij de authenticiteitsvraag. In het tweede deel beschrijft hij de geschiedenis van het onderzoek naar de tractaten die als Regel van Augustinus de geschiedenis zijn ingegaan. In L. Verheijen, *Nouvelle approche de la Règle de saint Augustin* (Bégrolles en Mauges 1980) (*Collection spiritualité orientale et vie monastique* 8) en *Nouvelle approche de la Règle de saint Augustin. t. 2: Chemin vers la vie heureuse* (Louvain 1988) zijn de studies gebundeld die betrekking hebben op de structuur, inhoud en spiritualiteit van het *Praeceptum*.

In de orde van de augustijnen heerste reeds langer de idee dat Augustinus' *Praeceptum* zich laat lezen als een compendium en index tegelijk op zijn overige werken. Zoals gezegd laten de reikwijdte en diepte van de woorden en ideeën, die Augustinus in zijn *Praeceptum* verwoordt, zich dus pas ten volle begrijpen in het licht van zijn andere werk. Verheijens onderzoek is er daarom vooral op gericht geweest, parallelle teksten in andere werken van Augustinus op te sporen.

De opere monachorum

Aan de authenticiteit van *De opere monachorum* is nooit getwijfeld. Daar was ook geen enkele reden toe omdat Augustinus in zijn onvoltooid gebleven *Retractationes* vermeldt dat het werk van zijn hand stamt (zie appendix). Ook Augustinus' biograaf en historiograaf Possidius nam het werk op in zijn *Librorum omnium et tractatum vel epistolarum sancti Augustini episcopi indiculum* X³, 9 (ed. A. Wilmart, in: *Miscellanea Agostiniana* (Roma 1930-1931) 2 dln.; dl. 2, 179).

Het oudste handschrift waarin *De opere monachorum* is overgeleverd werd in de zesde eeuw afgeschreven in de voormalige benedictijnerabdij Corbie. Het wordt thans bewaard in de Bibliothèque Nationale te Parijs (Parisinus latinus 13 367). Uit de zesde of zevende eeuw dateert de tekstgetuige die zich nu in de Bibliotheca Vaticana bevindt (Vaticanus Palatinus 210). Tot deze twee manuscripten zijn de twee handschriftenfamilies te herleiden waarin *De opere monachorum* is overgeleverd. Van belang voor de kritische editie bleken ook een

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[26 van 82]

handschrift uit de benedictijnerabdij van Cluny (Paris, Bibliothèque Nationale, n. 1448 du fonds latin de Nouvelles acquisitions) en twee handschriften uit de kathedrale bibliotheek van Laon (n. 135, 136, *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements* 1 (Paris 1849), 111, 112). Alle stammen uit de negende eeuw.

In de Bibliothèque Nationale te Parijs (Parisinus Regius 2730) en in de Österreichische Nationalbibliothek (Vindobonensis 1021) bevinden zich de twee bekende tiende eeuwse manuscripten; te Bern, te Bamberg en Metz worden de drie manuscripten van de elfde eeuw bewaard. (Cf. resp. H. Hagen, *Catalogus codicum Bernensium* (Bern 1873), p. 233; Cod. Bambergensis B. III. 18; *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements* 5 (Paris 1879), 58f: *Liber sancti Arnulfi*).

De opere monachorum is in tenminste twee incunabelen overgeleverd. In 1491 verschenen respectievelijk te Parma bij Angelo Ugoletto en in Venetië bij Peregrino Pasquale twee drukken waarin het werk onder de *Opuscula* van Augustinus was opgenomen. De uitgave van Augustinus' *Opera Omnia* die in 1506 bij Johann Amerbach te Bazel verschenen, was gebaseerd op de druk van Parma, omdat voor deze druk ook handschriften waren gecollationeerd. In Erasmus' editie van Augustinus' werken, voor Johann Froben en zonen bezorgd in 1528 en voltooid in 1529, en in de editie van de Leuvense theologen, van 1576-1577 bezorgd voor Plantijn, is *De opere monachorum* steeds in het derde deel opgenomen.

De hierop volgende Latijnse edities van *De opere monachorum* zijn: Maurini, *Opera et Studio Monachorum Ordinis Sancti Benedicti e Congregatione Sancti Mauri, Sancti Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi Operum Tomi I-XI* (Paris, 1679-1700), dl. 6, 347-368; J.P. Migne, ed. *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi Opera Omnia I-XI (Patrologia Latina 32-46)* (Paris 1840-1841), dl. 40, 548-581; en A. B. Caillau *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi Opera Omnia I-XLII* (Paris 1842), dl. 26, 519-572. Aan de Nederlandse vertaling in de huidige uitgave ligt de kritische editie van J. Zycha ten grondslag, bezorgd in het *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL)* (Wien 1877), dl. 41, 529-596.

Van het werk zijn de volgende vertalingen bekend: een Franse van J. Saint Martin, in: *Oeuvres de Saint Augustin, 1re Série, Opuscles III: L'ascétisme chrétien* (Paris 1939), 393-516 (oorspronkelijke tekst met iuxta-vertaling); een Engelse van M. Sarah en M.S. Muldowney, *Saint Augustine: Treatises on Various Subjects in: The Fathers of the Church*, dl. 16 (New York 1952), 321-394; een Spaanse van F. Garcia, L. Cilleruelo en R. Floréz, in: *Obras (Completas) de San Agustín*, dl. 12, *Tratados morales* (Madrid 1954), 613-688; een Duitse van R. Arbesmann in: *Aurelius Augustinus, Die Handarbeit der Mönche. Übertragen und erläutert von R. Arbesmann* (Würzburg 1972), 1-70 (*Sankt Augustinus – Der Seelsorger. Deutsche Gesamtausgabe seiner moraltheologischen Schriften*), een Italiaanse van V. Tarulli in: *Sant'Agostino, I monaci e il lavoro*. trad. V. Tarulli, intr. e note A. Sanchez (Roma 1984), 57-140 (*Nuova Biblioteca Agostiniana: Opere di Sant'Agostino*); en

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[27 van 82]

andermaal een Engelse van Ph. Schaff (red.) in: *A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church* (Grand Rapids 1988-1989 [repr.]), vol. 3.

Gedeelten van *De opere monachorum* zijn tenslotte vertaald door A. Zumkeller, *Das Mönchtum des heiligen Augustinus* (Würzburg 1968², 367-374) en door T.J. van Bavel, *Ooit een land van kloosters, teksten van Augustinus over het kloosterleven* (Leuven 1999), 111-122 (1; 2; 16, 19; 17, 20; 21, 25; 22, 26; 25, 32; 28, 36; 29, 37).

6. De vertaling

Het *Praeceptum* werd reeds verschillende malen in het Nederlands vertaald (***). Voor deze uitgave werd de tekst opnieuw vertaald door Vincent Hunink, op basis van de Latijnse tekst van Verheijen.

Anders dan het *Praeceptum* werd *De opere monachorum* niet eerder integraal in het Nederlands vertaald. De vertaling van dit werk is gebaseerd op de kritische editie van J. Zycha (CSEL) en de Latijns-Franse editie door J. Saint-Martin. Ook de Duitse vertaling van R. Arbesmann bleek goede diensten te bewijzen. De vertaling zelf is in verschillende fasen ontstaan. Laurens Baas vervaardigde een ontwerp-vertaling van de tekst. Deze is vervolgens door Vincent Hunink herzien en bewerkt. Het resultaat is kritisch bekeken door Paul van Geest en Martijn Schrama en opnieuw op een aantal punten aangepast door Vincent Hunink.

Het vertaalwerk leverde op enkele punten speciale problemen op. Augustinus' betoog in *De opere monachorum* leunt sterk op bijbelteksten (met name de brieven van Paulus). Het bleek niet goed mogelijk om één bestaande bijbelvertaling hiervoor aan te houden, al was het maar omdat Augustinus soms teksten in zijn eigen woorden herneemt en varieert of oudere lezingen hanteert. De Willibrord-vertaling bleek in veel gevallen wel een bruikbaar uitgangspunt. Bijbelplaatsen zijn doorgaans (maar niet overal en altijd) van bronvermelding in de hoofdtekst voorzien. Indirecte aanhalingen zijn in eindnoten toegelicht.

De bijbelplaatsen worden in het betoog vaak uitvoerig geciteerd en besproken, maar soms ook enigszins associatief met elkaar in verband gebracht. Geregeld komt Augustinus met een omweg terug bij eerder verwoorde uitgangspunten. De lijn van de argumentatie is daardoor niet overal onmiddellijk inzichtelijk. In de vertaling is zoveel mogelijk geprobeerd de rode draad van het betoog aanschouwelijk te maken, onder meer door de indeling in alinea's, het gebruik van titels, tussenkoppen, en andere typografische middelen. Ook de zinsindeling (inclusief parentheses) is nadrukkelijk afgestemd op het communicatieve doel. Dat betekent uiteraard ook dat de vaak complexe Latijnse constructies niet zonder meer in het Nederlands zijn omgezet.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[28 van 82]

Een apart probleem hierbij vormde de weergave van de vele partikels (zoals *nam*, *enim*, *autem* en *ergo*), die in de Latijnse tekst overvloedig worden gebruikt. De functie van dergelijke woorden is meer pragmatisch dan semantisch van aard: ze structureren de communicatie van schrijver naar lezer. In veel gevallen werkt een weergave met concrete Nederlands woordjes ('want', 'toch', 'dus') daardoor eerder verwarrend dan verhelderend.

In het algemeen is gestreefd naar een verzorgde betoogstijl, zoals men die in modern Nederlands mag verwachten, zonder dat afbreuk werd gedaan aan Augustinus' eigenheid, die bijvoorbeeld ook blijkt in zijn gebruik van sarcasme en spot. Om die laatstgenoemde, typische eigenschappen van de tekst adequaat over te brengen is waar nodig ook enige vrijheid in de weergave genomen, en een enkele maal zelfs gezwicht voor de verleiding van een anachronisme ('arbeidsvitaminen', *De opere monachorum* 20).

7. Literatuur

Vertaalde primaire literatuur

Aurelius Augustinus, *Belijdenissen*. Vertaald door Gerard Wijdeveld (Utrecht, z.j.);
Aurelius Augustinus, *De Stad van God*. Vertaald en ingeleid door G. Wijdeveld (Baarn-Amsterdam 1983) (*Ambo klassiek*);
Aurelius Augustinus, *De grootte van de ziel*. Vertaald, ingeleid en van aantekening voorzien door O.L.J. Albers (Amsterdam-Leuven 1997) (*Ambo klassiek*);
Augustinus, *Tegen de academici*. Ingeleid, vertaald en geannoteerd door O.L.J. Albers (Baarn-Kapelle 1999);
Aurelius Augustinus, *Wat betekent de bijbel? Christelijke scholing in tekstbegrip en presentatie. De doctrina christiana*. Ingeleid, vertaald en toegelicht door Jan den Boeft en Ineke Sluiter (Amsterdam-Leuven 1999) (*Ambo klassiek*);
Aurelius Augustinus, *De orde*. Ingeleid en vertaald door C. Verhoeven (Budel 2000);
Aurelius Augustinus, *Het huis op de rots. Verhandeling over de bergrede [De sermone domini in monte]*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Leo Wencker en Hans van Reisen (Amsterdam-Leuven 2000) (*Ambo klassiek*).

Selectie van secundaire literatuur

Een exhaustieve bibliografie van de studies over *De opere monachorum* vindt men door op <http://www.augustinus.de/augustinuslit.nsf/> bij de 'doorklikmogelijkheid' naar de bibliografie 'De opere monachorum' in te typen. Behalve de inleidingen op de voornoemde edities en vertalingen zijn de volgende studies van belang:

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[29 van 82]

- Amata, B., 'S. Agostino: "De opere monachorum". Una concezione del lavoro', in: S. Felici (ed.), *Spiritualità del lavoro nella catechesi dei Padri del III -IV secolo* (Roma 1986), 59-78;
- Arbesmann, R., 'The Question of the *Regula Augustini*', in: *Augustinian Studies* 1 (1970), 237-261;
- Arbesmann, R., 'The Attitude of Saint Augustine Toward Labor', in: D. Neimann, M. Schatkin (ed.), *The Heritage of the Early Church. Essays in Honor of the Very Reverend Georges Vasilievich Florovsky* (Roma 1973), 245-259 (*Orientalia Christiana Analecta*);
- Bavel, T.J. van, "'Ante omnia" et "in Deum" dans la "Regula Sancti Augustini"', in: *Vigiliae Christianae* 12 (1958), 157-165;
- Bavel, T.J. van, 'Parallèles, vocabulaire et citations bibliques de la Regula sancti Augustini. Contribution au problème de son authenticité', in: *Augustiniana* 9 (1959), 12-77;
- Bavel, T.J. van, *Augustinus. Van liefde en vriendschap* (Kampen 1986³);
- Bavel, T.J. van, *Regel voor de gemeenschap. Augustinus van Hippo* (Apeldoorn-Averbode 1991³) 33-122;
- Bavel, T.J. van, *Ooit een land van kloosters, teksten van Augustinus over het kloosterleven* (Heverlee-Leuven 1999);
- Bavel, T.J. van, *Charisma: Gemeenschap. Gemeenschap als plaats voor de Heer* (Heverlee-Leuven 2000), 13-44, 79-101, 107-125;
- Biedermann, H., 'Der älteste Traktat über Mönchtum und (körperliche) Arbeit. St. Augustins Schrift "De opere monachorum"', in: *Cor Unum* 43 (1985), 75-85;
- Brown, P., *Augustine of Hippo. A Biography*. London, 1967 [vert. *Augustinus van Hippo* (Amsterdam 1992)];
- Cilleruelo, L., 'Un episodio en el primitivo monacato agustiniano', in: *La Ciudad de Dios* 172 (1959), 357-364;
- Clark, E.A., 'Creating Foundations, Creating Authorities: Reading Practices and Christian Identities', in: J. Frishman, W. Otten, G. Rouwhorst (ed.), *Religious Identity and the Problem of Historical Foundation. The Foundational Character of Authoritative Sources in the History of Christianity* (Leiden-Boston-Köln 2002), ter perse (*Jewish and Christian Perspective Series* 4);
- Dideberg, D., 'Caritas', in: C. Mayer (ed.), *Augustinuslexikon* (Basel 1986-), dl. 1, kol. 730-743;
- Folliet, G., *Des moines euchites à Carthage en 400-401* (Berlin 1957), 386-399 (*Studia Patristica* 2);
- Hadot, I., 'Amicitia', in: C. Mayer (ed.), *Augustinuslexikon* (Basel 1986-), dl. 1, kol. 287-293;
- Illanes, J., 'Trabajo y vida christiana en san Agustín', in: *Revista Augustiniana* 38 (1997), 339-377;
- Mandouze, A., 'Au travail, les moines!', Un mot d'ordre de saint Augustin', in: *Convergences. Mélanges M. David* (Paris 1991), 325-336;

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[30 van 82]

- Manrique, A., *La vida monástica en San Agustín. Enchiridion histórico, Doctrinal y Regla* (El Escorial-Salamanca 1959);
- Markus, R., 'Work and Worker in Early Christianity', in: *Work: A Christian Symposium* (London 1960), 13-26;
- Olphe-Galliard, M., 'Travail et vie spirituelle', in: *Revue d'Ascétique et de Mystique* 37 (1961), 248-262;
- Ovitt, G. 'Manual Labor and Early Medieval Monasticism', in: *Viator, Medieval and Renaissance Studies* 17 (1986), 1-18;
- Quacquarelli, A., *Lavoro e ascesi nel monachesimo prebenedittino del IV e V secolo* (Bari 1982);
- Quacquarelli, A., 'L'educazione al lavoro: dall' antica comunità cristiana al monachesimo primitivo', in: *Vetera Christianorum* 25 (1988), 149-163;
- Quacquarelli, A., 'Note sulla esegesi di 2 Th 3,10 nella letteratura monastica antica', in: *Mémorial J. Gribomont (1920-1986)* (Rome 1988), 503-518;
- Rúa Peón, M., 'La doctrina sobre el trabajo en el pensamiento de san Agustín', in: *Excerpta e Dissertationibus in Sacra Theologia* 28,2 (Pamplona 1996), 93-168;
- Sage, A., *La Règle de S. Augustin commentée par ses écrits* (Paris 1961);
- Somavilla, E., 'El trabajo en "De opere monachorum" y Perfectae Caritatis', in: *Revista Augustiniana* 36 (1995), 823-898;
- Sánchez Carazo, A., "'De opere monachorum". Retórica, evangelio y tradición eclesiástica en el "De opere monachorum"', in: *Augustinus* 27 (1982), 169-216;
- Sánchez Carazo, A., 'Comunidad en el "De opere monachorum"', in: *Recollectio* 7 (1984), 5-26;
- Sánchez Carazo, A., 'El trabajo en el pensamiento de san Agustín', in: *Augustinus* 30 (1985), 257-294;
- Sanchis, D., 'Pauvreté monastique et charité fraternelle chez saint Augustin. Le commentaire augustinien de Actes 4, 32-35 entre 393 et 403', in: *Studia monastica* 4 (1962), 7-33;
- Schrama, M. 'Augustinus over het verlangen naar vrede', in: *Communio* 14 (1989), 133-148;
- Schrama, M., 'Van Augustinus tot Augustijnen-eremieten. De overlevering van Augustinus' regel,' in: *Zeven eeuwen Augustijnen. Een kloostergemeenschap schrijft geschiedenis* (Gent 1996) 19-29;
- Schrama, M., *Augustinus. De binnenkant van zijn denken* (Zoetermeer 2002);
- Steinhauser, K., 'The cynic monks of Carthage: Some observations on "De opere monachorum"', in: J.T. Lienhard, E.C. Muller, R.J. Teske (ed.), *Augustinus, Presbyter factus sum* (New York 1993), 455-462;
- Trapè, A., 'San Agustín y el monacato occidental', in: *La Ciudad de Dios* 169 (1956), 409-424;
- Verheijen, L., *La règle de saint Augustin* (Paris 1967) 2 dln.; I. *Tradition manuscrite*; II. *Recherches Historiques (Etudes Augustiniennes)*;

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[31 van 82]

- Verheijen, L. 'La Loi et la Grâce. La "date ancienne" et la "date récente" de la Règle', in : L. Verheijen, *Nouvelle Approche de la Règle de Saint Augustin* (Bégrolles en Mauges 1980), 58-73 (*Vie monastique* 8);
- Verheijen, L., 'Théologie de la vie monastique de Saint Augustin, in: *ibidem*, 33-44;
- Verheijen, L., 'Spiritualité et vie monastique chez saint Augustin. L'utilisation monastique des *Actes des Apôtres* 4, (31) 32-35', in: *ibidem*, 75-105;
- Verheijen, L., 'Vers la beauté spirituelle', in: *ibidem*, 201-242;
- Verheijen, L., 'Le monachisme de saint Augustin', in: L. Verheijen, *Nouvelle approche de la Règle de saint Augustin. II. Chemin vers la vie heureuse* (Louvain 1988) (*Institut Historique Augustinien Louvain*), 13-29;
- Verheijen, L., 'La Règle de saint Augustin comme prisme pour une lecture "orientée" de ses oeuvres', in: *ibidem*, 60-73;
- Verheijen, L., 'Réflexions sur les identités augustiniennes 386, 397, 412, 426, "1215", in: *ibidem*, 74-85;
- Verheijen, L., 'Le De Sancta virginitate de saint Augustin et sa structure. Un complément à l'étude du chapitre quatrième', in: *ibidem*, 178-193;
- Verheijen, L., 'Comme les amants de la beauté spirituelle. Dans les oeuvres du jeune Augustin', in: *ibidem*, 194-219;
- Vogüé, A. de, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité*. Paris, 1996. 3 dln. dl. 3, *Jerôme, Augustin et Rufin au tournant du siècle 391-404* (Paris 1996), 149- 245;
- Zumkeller, A., *Das Mönchtum des Heiligen Augustinus* (Würzburg 1968), 116-121.

Appendix

Rond 427 systematiseerde en becommentarieerde Augustinus zélf zijn werken in de *Retractationes*. De vertaling van de passage in deze "Nalezingen", die handelt over *De opere monachorum* (*Retractationes* 2, 47) is gebaseerd op de editie, bezorgd in het *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (CSEL) (Wien 1877), dl. 36, 155f.

Een bepaalde omstandigheid dreef mij tot het schrijven van het boek 'over het werk van de monniken'. In de tijd dat er bij Carthago kloosters ontstonden, gingen sommige monniken hun eigen kost verdienen, iets waarmee zij de apostel gehoorzaamden, terwijl anderen wilden leven van de giften van gelovigen. Juist door niet te werken om zich van het nodige te voorzien of dit aan te vullen, meenden zij het evangelie beter te vervullen, ja, daar gingen zij prat op. Het ging om het voorschrift van de Heer in de woorden: 'Zie de vogels van de hemel en de leliën van het veld' (Mt 6,26;28).

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[32 van 82]

Hierdoor kwam het onder leken, die er een minder hoog ideaal op na hielden maar een vurige ijver bezaten, tot heftige twisten. De Kerk raakte ervan in beroering, doordat mensen verschillende handelwijzen verdedigden. Daarbij kwam nog dat sommige van die monniken die zeiden dat zij niet hoefden te werken, lang haar droegen. Dit leidde tot verdere twisten: sommigen leverden kritiek op hen, anderen praatten hen zagezegd goed, al naar gelang ieders stellingname.

Om die reden vroeg de eerbiedwaardige Aurelius, de oude bisschop van deze stad, of ik hier iets over wilde schrijven, en dat heb ik gedaan.

Het boek begint met de woorden: 'Aan uw verzoek, eerwaarde broeder Aurelius...'

Opdracht

(1) Aan uw verzoek, eerwaarde broeder Aurelius, kan ik niet anders dan gehoor geven. Ik doe dat met des te meer toewijding naarmate het mij duidelijker wordt wie mij dat verzoek uit uw mond deed: onze Heer Jezus Christus, Hij die woont in uw hart en u inspireert tot de zorgzame liefde van een vader en broeder.

Mag men onze zonen en broeders, de monniken, de vrijheid laten om niet te luisteren naar de woorden van de heilige apostel Paulus: 'Wie niet wil werken zal ook niet eten' (2 Tes 3,10)? Over deze kwestie moet ik iets aan u schrijven, zo luidt mijn opdracht van Christus, die aldus uw wens en woord gebruikt voor zijn eigen werk. Laat Hij mij dan ook zelf bijstaan, zodat ik kan gehoorzamen. Laat dit werk nuttig zijn en vrucht dragen, zodat ik begrijp dat mijn gehoorzaamheid aan Hem te danken is aan zijn genade.

(2) Eerst moet ik bekijken wat die mannen die niet willen werken nu beweren, en vervolgens, als wij constateren dat hun opvatting onjuist is, wat voor kritiek wij hierop moeten leveren.

De apostel heeft het niet over lichamelijk werk, zeggen zij, niet over het werk van boeren of werklui, wanneer hij stelt: 'Wie niet wil werken zal ook niet eten.' Want hij zou toch niet het evangelie kunnen tegenspreken, waar de Heer zelf zegt: 'Daarom zeg ik jullie, maak je niet bezorgd voor je leven over wat je zult eten of voor je lichaam over wat je zult aantrekken. Betekent het leven niet meer dan eten en het lichaam niet meer dan kleren? Kijk naar de vogels van de hemel. Ze zaaien niet, ze maaien niet, ze bergen niet op in schuren. Je hemelse Vader voedt ze. Zijn jullie niet veel meer waard dan zij? Wie van jullie kan met al zijn gedachten een el aan zijn lengte toevoegen? En wat maken jullie je zorgen over je kleren? Let op de leliën op het veld, hoe zij groeien. Ze werken niet, ze spinnen niet. Toch zeg ik jullie: zelfs Salomon, met al zijn pracht en praal, was niet gekleed als een van hen. Als God het kruid op het veld, dat er vandaag staat en morgen in de oven wordt gegooid, zo kleedt: hoeveel meer jullie, kleingelovigen? Zeg dus niet bezorgd: "Wat zullen we eten of drinken, wat zullen we aantrekken?" Want naar dit alles zijn de heidenen op zoek. Jullie hemelse Vader weet dat jullie dit alles nodig hebben. Zoek eerst het rijk Gods en zijn gerechtigheid en dit alles zal je gegeven worden. Wees dus niet bezorgd om de dag van morgen. De dag van morgen zal bezorgd zijn om zichzelf. Iedere dag heeft genoeg aan zijn eigen ellende.' (Mt 6,25-34)

'Zie je wel?' zeggen ze. 'De Heer draagt ons op om gerust te zijn als het om eten en kleren gaat. Hoe kan de apostel er dan anders over denken dan de Heer? Zou hij ons zeggen dat wij ons zorgen moeten maken over eten, drinken en kleren? Zou hij ons dan zelfs belasten met de werkzaamheden, de zorgen en inspanningen van vaklui? Nee, waar hij zegt: "Wie niet wil werken zal ook niet eten," gaat het hem om geestelijk werk, zo moeten wij dat begrijpen. Het is het werk waarover hij elders zegt: "Aan ieder zoals de Heer het hem gegeven heeft: ik heb geplant,

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[34 van 82]

Apollo heeft begoten, maar God gaf de groei," (1 Kor 3,5-6) en iets verderop:
"Ieder zal loon ontvangen naar werken. Want wij zijn medewerkers van God. U
bent Gods akker, Gods bouwwerk. Naar de genade die mij gegeven is, heb ik als
een kundig architect het fundament gelegd." (1 Kor 3,8-10)

Zoals de apostel dus werkt door te planten, te begieten, te bouwen en het
fundament te leggen, zó zal wie niet wil werken ook niet eten. Wat heb je eraan
om geestelijk gevoed te worden door het woord van God, als je daarmee niet aan
de stichting van anderen "werkt"? Die luie slaaf bijvoorbeeld, wat had die eraan
dat hij een talent kreeg maar het verborg en er geen winst mee maakte voor zijn
heer? Dat het hem tenslotte werd afgepakt misschien, en dat hij in de buitenste
duisternis werd gegooid?⁴⁶

Zo doen ook wij (zeggen ze). Wij wijden ons aan lectuur samen met de
broeders die bij ons komen, vermoeid als ze zijn door de hitte van de wereld. Zij
willen bij ons rust vinden in het woord van God, in gebeden, psalmen, hymnen en
geestelijke gezangen. Wij spreken ze toe, troosten ze, sporen ze aan, en als we
zien dat er aan hun leven iets ontbreekt, al naar gelang hun voortgang, stichten
wij hen daarin. Als wij dergelijk werk niet deden, zou het geestelijk voedsel dat
we van de Heer ontvangen gevaarlijk voor ons zijn. Want zo zei de apostel het:
"Wie niet wil werken zal ook niet eten."

Zo menen die lieden te gehoorzamen aan de bedoeling van de apostel en
het evangelie: ze geloven dat het evangelie voorschrijft dat wij ons geen zorgen
moeten maken over onze lichamelijke, tijdelijke behoeften, en dat de apostel het
heeft over geestelijk voedsel en geestelijk werk, als hij zegt: 'Wie niet wil werken
zal ook niet eten.'

(3) Zij denken er echter niet aan dat iemand het ook als volgt kan stellen.
De Heer gebruikt parabellen en gelijkenissen om te spreken over geestelijk voedsel
en geestelijke kleren, wanneer hij zijn dienaren op het hart drukt zich daar geen
zorgen over te maken. (Zo zegt hij bijvoorbeeld: 'Wanneer men jullie voor de
rechtbank sleept, denk niet na wat je moet zeggen. Want het zal je op dat uur
worden ingegeven wat je moet zeggen. Want niet jullie spreken, maar de Geest
van je Vader, die in jullie spreekt.' (Mt 10,19-20) Hier gaat het om de taal van
geestelijke wijsheid: hij wil niet dat ze daarover denken en belooft dat ze die
ingegeven krijgen als ze zich daar helemaal geen zorgen om maken.) Maar de
apostel hanteert, zoals het een apostel past, duidelijker taal en bedoelt het
eerder letterlijk dan figuurlijk, zoals veel en bijna alles in zijn apostolische
brieven. Het gaat dan ook letterlijk om lichamelijk werk en voedsel, als hij zegt:
'Wie niet wil werken zal ook niet eten.'

Dit moet hen toch doen twijfelen aan hun eigen opvatting, tenzij ze elders
in de woorden van de Heer nog iets vinden om aannemelijk te maken dat Hij
bedoelde 'maak je geen zorgen over lichamelijke voeding en kleding,' toen Hij zei:
'Wees niet bezorgd wat te eten of te drinken en waarmee je te kleden.' (Ze
zouden bijvoorbeeld kunnen kijken naar de woorden 'Want naar dit alles zijn de

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[35 van 82]

heideneen op zoek.’ (Mt 6,32) Daarmee maakt Hij namelijk duidelijk dat Hij juist over lichamelijke, vergankelijke dingen heeft gesproken.)

Als de apostel dus over deze kwestie alleen gezegd had ‘Wie niet wil werken zal ook niet eten’, waren die woorden nog voor tweeërlei uitleg vatbaar. Maar nu laat hij toch echt op veel andere plaatsen van zijn brieven volkomen duidelijk zien hoe hij hierover denkt. Zo helpt het niets dat zij proberen zichzelf en anderen in het duister te laten zitten en dat zij de nuttige raad die Paulus in zijn liefde geeft niet willen volgen. Zij willen die zelf niet eens begrijpen of door anderen laten begrijpen, zonder enige vrees voor het Schriftwoord: ‘Hij wilde niet begrijpen om dan goed te handelen.’ (Ps 35,4)

(4) Eerst moeten we dus aantonen dat de heilige apostel Paulus wilde dat de dienaren van God lichamelijk werk verrichten, werk dat een groot geestelijk loon oplevert: zij hebben dan geen voedsel en kleren van anderen nodig, maar zorgen daar eigenhandig voor. Vervolgens moeten we duidelijk maken dat die richtlijnen van het evangelie, waar sommigen hun luiheid of zelfs arrogantie mee goedpraten, niet in strijd zijn met het voorschrift en het voorbeeld van de apostel.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[36 van 82]

I

PAULUS' VISIE OP LICHAAMELIJK WERK

Geen geestelijk, maar lichamelijk werk

Laten we dus bekijken hoe de apostel ertoe is gekomen te zeggen ‘Als iemand niet wil werken, zal hij ook niet eten’ en wat hij daarna uiteenzet, zodat de precieze betekenis uit de context duidelijk wordt.

‘Wij bevelen u, broeders en zusters, in de naam van onze Heer Jezus Christus, iedere broeder te mijden die in ledigheid rondloopt, in strijd met de overlevering die zij van ons ontvangen hebben. U weet immers zelf hoe u ons moet navolgen. Wij hebben bij u geen werk geschuwd en niemands brood zonder betaling gegeten. Dag en nacht hebben wij geploeterd en gezwoegd om niemand van u tot last te zijn. Niet dat wij daar geen recht op hadden, maar wij wilden onszelf aan u als voorbeeld ter navolging te geven. Ook toen wij bij u waren, gaven wij u het voorschrift dat als iemand niet wil werken, hij ook niet zal eten. Wij hebben namelijk gehoord dat sommigen bij u de arbeid schuwen en niets uitvoeren, maar zich overal mee bemoeien. Zulke mensen gebieden en vermanen wij in de naam van de Heer Jezus Christus dat zij in stilte moeten werken en hun eigen brood eten.’ (2 Tes 3,6-12)

Wat kunnen we hierop zeggen? De apostel wilde voorkomen dat de mensen zijn woorden later zouden uitleggen naar eigen goeddunken in plaats van volgens de liefde, en zo heeft hij zijn voorschrift verduidelijkt door zelf het voorbeeld te geven.

Hijzelf, de apostel, verkondiger van het evangelie, soldaat van Christus, planter van de wijngaard, herder van de kudde, had van de Heer het recht verkregen om van het evangelie te leven. En toch heeft hij de hem verschuldigde soldij niet opgeëist, om zo het goede voorbeeld te geven aan mensen die zelfs wilden opeisen wat hun niet verschuldigd was. Vergelijk wat hij aan de Korinthiërs zegt: ‘Welke soldaat betaalt ooit zijn eigen soldij? Wie plant een wijngaard en eet niet van de vruchten? Wie weidt een kudde zonder de melk van de kudde te gebruiken?’ (1 Kor 9,7)

Hij wilde dus niet aannemen waar hij recht op had, om door zijn voorbeeld anderen tegen te houden, die meenden dat zij zonder zo’n functie in de Kerk toch dat soort rechten hadden. Wat anders betekenen zijn woorden: ‘Wij hebben niemands brood zonder betaling gegeten. Dag en nacht hebben wij geploeterd en gezwoegd om niemand van u tot last te zijn. Niet dat wij daar geen recht op hadden, maar wij wilden onszelf aan u als voorbeeld ter navolging geven?’

Laten zij dus luisteren, de mensen aan wie hij dit voorschrift gaf, dat wil zeggen: de mensen die niet het recht hebben dat hij bezat, om alleen geestelijk te werken en brood te eten zonder er lichamelijk werk voor te doen. En als de apostel zegt: ‘Wij gebieden en vermanen hen in de naam van Christus dat zij in stilte moeten werken en hun eigen brood eten,’ moeten zij die overduidelijke woorden van hem niet betwisten. Want ook dat hoort bij die stilte waarin zij moeten werken en hun eigen brood eten.

(5) Ik zou deze woorden wel diepgaander en nauwkeuriger willen overwegen en behandelen, maar ik heb andere plaatsen uit zijn brieven die nog veel duidelijker zijn. Als we die ter vergelijking aanhalen maken ze de eerder vermelde woorden duidelijker, en zelfs zonder die eerdere woorden zouden ze op zichzelf al volstaan.

In zijn eerste brief aan de Korinthiërs roert Paulus dezelfde kwestie aan. Hij vraagt daar: 'Ben ik niet vrij? Ben ik geen apostel? Ik heb toch Christus Jezus onze Heer gezien? U bent toch mijn werk in de Heer? Al ben ik voor de anderen geen apostel, voor u zeker wel. Want u bent het waarmerk van mijn apostolaat in de Heer. Dit is mijn verdediging tegenover hen die mij bekritisieren. Hebben wij niet het recht te eten en te drinken? Hebben wij geen recht een christenvrouw mee te nemen, zoals ook de overige apostelen en de broers van de Heer en Kefas?' (1 Kor 9,1-5).

Merk op hoe hij er eerst op wijst waar hij recht op heeft, en wel omdat hij apostel is. Want zo begint hij: 'Ben ik niet vrij? Ben ik geen apostel?' En hij bewijst dat hij apostel is: 'Ik heb toch Christus Jezus onze Heer gezien? U bent toch mijn werk in de Heer?' En als hij dit bewezen heeft wijst hij erop dat hij dezelfde rechten heeft als de overige apostelen, namelijk om niet met zijn handen te werken maar van het evangelie te leven. Zo heeft de Heer het bepaald, zoals Paulus verderop heel duidelijk aantoot. En juist daarom gingen gelovige, vermogende vrouwen met hen mee en gebruikten hun vermogen om voor hen te zorgen, zodat ze in de noodzakelijke dingen van het leven niets tekort kwamen. De heilige Paulus toont aan dat hij hier mocht doen zoals de overige apostelen, maar vermeldt daarna dat hij van dit recht geen gebruik heeft willen maken.

Sommigen hebben dit niet begrepen en hebben in zijn woorden 'Hebben wij geen recht een christenvrouw mee te nemen?' niet 'christenvrouw' maar 'echtgenote' gelezen. Zij hebben zich vergist door de meerduidigheid van het Griekse woord, want het Grieks heeft één woord voor zowel echtgenote als vrouw. Toch heeft de apostel het woord zo gebruikt dat vergissen eigenlijk uitgesloten is. Want hij zegt niet alleen 'vrouw' maar 'christenvrouw' en hij spreekt niet over 'tot vrouw nemen' maar 'meenemen'. Bij andere lezers heeft die meerduidigheid overigens niet tot vergissingen geleid; zij lezen hier 'vrouw', niet 'echtgenote'.

(6) Misschien meent iemand dat de apostelen onmogelijk konden toestaan dat vrouwen met een heilige levenswandel met hen rondtrokken, overal waar zij het evangelie verkondigden, om hen met hun vermogen van al het nodige te voorzien. Zo iemand moet dan luisteren naar het evangelie en beseffen dat zij dit deden naar het voorbeeld van de Heer zelf. Onze Heer, barmhartig als altijd, had medelijden met de zwakkeren, en hoewel Hij zich door engelen kon laten bedienen, hield Hij er ook een kas op na, waarin het geld werd gedaan dat goede gelovigen bijeenbrachten voor hun levensonderhoud. Deze kas vertrouwde Hij toe aan Judas, om ons te leren ook dieven in de Kerk te verdragen, als wij ze al niet

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[39 van 82]

kunnen vermijden. Want 'wat daarin gedaan werd,' zo staat er, 'eigende hij zich toe'. (Joh 12,6)

De Heer wilde ook dat vrouwen Hem volgden om het nodige voor te bereiden en op te dienen. Daarmee liet Hij zien wat de volkeren van God verschuldigd zijn aan verkondigers van het evangelie en aan dienaren van God, zoals de bevolking aan soldaten. En als iemand dan niet wilde gebruiken waar hij recht op had, zoals de apostel Paulus, zou diegene een extra offer aan de Kerk brengen door het verschuldigde loon niet op te eisen, maar met eigen werk in zijn dagelijkse behoeften te voorzien.

Zo had de herbergier bij wie die gewonde werd gebracht te horen gekregen: 'Als u iets extra's uitgeeft zal ik het u vergoeden als ik terugkom.' (Lc 10,35) De apostel Paulus gaf dus iets extra's uit, omdat hij, zoals hij zelf zegt, zijn eigen soldij betaalde.⁴⁷ In het evangelie staat geschreven: 'Daarna trok Jezus door de steden en de dorpen en verkondigde het evangelie van het rijk van God. En de twaalf gingen met hem mee en ook enkele vrouwen die genezen waren van boze geesten en ziekten: Maria die Magdalena wordt genoemd, uit wie zeven duivels waren weggegaan, Joanna, de echtgenote van Chuza, een hoge beambte van Herodes, en Susanna en veel andere vrouwen die hen uit eigen middelen onderhielden.' (Lc 8,1-3)

De apostelen volgden dit voorbeeld van de Heer om het voedsel te krijgen waar zij recht op hadden. Daarover spreekt de Heer zelf heel duidelijk: 'Ga heen en verkondig dat het Koninkrijk der Hemelen ophanden is. Genees zieken, wek doden op, maak melaatsen rein, drijf duivels uit. Jullie hebben dit voor niets gekregen, geef het ook voor niets. Bezit geen goud, geen zilver en geen geld in je gordels, geen reistas onderweg, geen twee stel kleren, geen sandalen, geen stok. Want de arbeider is zijn eten waard.' (Mt 10,7-10)

Kijk, hier bepaalt de Heer wat ook de apostel vermeldt. Hij zegt hun om al die dingen niet mee te nemen, zodat zij die zo nodig kunnen krijgen van de mensen aan wie zij het rijk van God verkondigen.

(7) Laat echter niemand denken dat dit recht is voorbehouden aan de twaalf apostelen. Kijk ook maar eens wat Lucas vertelt: 'Daarna wees de Heer ook tweeënzeventig anderen aan en zond ze twee aan twee voor zich uit naar alle steden en plaatsen waar Hij zelf nog komen zou. En Hij zei tegen hen: "De oogst is wel groot, maar arbeiders zijn er weinig. Vraag daarom de eigenaar van de oogst om arbeiders naar zijn oogst te sturen. Ga nu, maar weet wel: ik stuur jullie als lammeren onder de wolven. Draag geen beurs, geen tas, geen sandalen en groet niemand onderweg. Als je bij iemand in huis komt, zeg dan eerst: 'Vrede aan dit huis.' En woont daar een vredelievend mens, dan zal jullie vrede op hem rusten. Zo niet, dan zal die naar jullie terugkeren. Blijf in dat huis, eet en drink wat bij hen voorhanden is. Want de arbeider is zijn loon waard.'" (Lc 10,1-7)

Hier blijkt duidelijk dat het niet gaat om een opdracht maar om een vergunning. Wie er gebruik van wil maken, doet dus wat hij mag krachtens de

bepalingen van de Heer, en wie er geen gebruik van wil maken, handelt niet tegen een bevel maar ziet af van zijn recht. Zo iemand zal met des te meer toewijding en inspanning het evangelie dienen doordat hij het loon niet wil aannemen dat hem verschuldigd is. Anders had de apostel tegen een bevel van de Heer gehandeld. Want eerst stelt hij duidelijk dat hij het recht had, maar dan zegt hij er meteen bij: 'Maar van dit recht heb ik geen gebruik gemaakt.' (1 Kor 9,12)

(8) Maar laten we tot de orde van ons betoog teruggaan en de hele passage uit die brief nauwkeurig bekijken.

'Hebben wij soms geen recht,' vraagt Paulus, 'om te eten en te drinken? Hebben wij geen recht om een christenvrouw mee te nemen?' Wat voor recht kan Paulus bedoelen? Het kan alleen het recht zijn dat de Heer gaf aan degenen die Hij uitzond om het Rijk der Hemelen te verkondigen. Hij zei: 'Eet wat zij geven. Want de arbeider is zijn loon waard.' Tegelijk maakte de Heer zichzelf tot voorbeeld van dit recht, doordat de gelovige vrouwen Hem uit eigen middelen van al het nodige voorzagen.

De apostel Paulus ging nog verder door het gedrag van zijn mede-apostelen aan te voeren als bewijs voor dit door de Heer verleende recht. Want hij zei erbij: 'Zoals ook de overige apostelen en de broers van de Heer en Kefas,' en dat was geen verwijt. Het was om aan te tonen dat hij niet wilde aannemen waar hij, gezien de manier van doen van zijn medestrijders, wel degelijk recht op had. 'Of hebben alleen Barnabas en ik niet het recht om niet te werken?' (1 Kor 9,6)

Kijk, hier neemt hij alle twijfel weg, zelfs voor de traagsten van begrip; ze moeten wel begrijpen over welk soort werk hij het heeft. Want waarom zegt hij: 'Of hebben alleen Barnabas en ik niet het recht om niet te werken?' Dat is toch zeker omdat alle verkondigers van het evangelie en dienaren van het woord van God het recht hadden gekregen van de Heer om niet met de handen te werken, maar van het evangelie te leven en alleen geestelijk werk te verrichten, in de verkondiging van het Rijk der Hemelen en de stichting van de vrede van de Kerk? Niemand kan toch beweren dat de apostel geestelijk werk bedoelde toen hij zei: 'Of hebben alleen Barnabas en ik niet het recht om niet te werken?' Want het recht om niet te werken, dat hadden alle apostelen.

Als iemand nu probeert de voorschriften van de apostel verkeerd uit te leggen en tot zijn eigen opvatting te verdraaien, laat hij dan spreken. Laat hij zeggen, als hij durft, dat alle verkondigers van het evangelie het recht van de Heer kregen om het evangelie *niet* te verkondigen! Dat is toch klinkklare onzin? Waarom willen ze dan niet begrijpen wat voor iedereen helder is? Zij kregen het recht om niet te werken, maar het ging om lichamelijk werk voor het levensonderhoud, 'want de arbeider is zijn eten en loon waard,' zoals het evangelie zegt. Niet alleen Paulus en Barnabas hadden dus het recht niet te werken, allen hadden evenzeer dit recht. Maar Paulus en Barnabas maakten er geen gebruik van en schonken op die manier iets extra's aan de Kerk. In de streken waar zij het evangelie verkondigden leek hun dat goed voor de zwakken van geest.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[41 van 82]

Om evenwel niet de indruk te wekken dat hij zijn mede-apostelen bekritiseerde zei hij erbij: 'Welke soldaat betaalt ooit zijn eigen soldij? Wie plant een wijngaard en eet niet van de vruchten? Wie weidt een kudde zonder de melk van de kudde te gebruiken? Dit zijn niet enkel menselijke overwegingen, de Wet zegt hetzelfde, of niet soms? In de wet van Mozes staat immers: "Een dorsende os mag men niet muilbanden." (Dt 25,4) Bemoeit God zich soms met ossen? Of zegt hij dit eigenlijk om ons? Natuurlijk, met het oog op ons staat er dat "de ploeger moet ploegen en de dorser moet dorsen in de hoop te delen in de opbrengst.'" (1 Kor 9,7-10)

Met deze woorden maakt de apostel Paulus voldoende duidelijk dat zijn mede-apostelen hun boekje niet te buiten gingen door geen lichamelijk werk te doen voor de noodzakelijke dingen in dit leven. Nee, zoals de Heer het had bepaald, leefden zij van het evangelie en aten zij hun brood zonder betaling. Zij kregen het om niet van degenen aan wie zij om niet de genade verkondigden. Zij ontvingen hun soldij als soldaten, zij plukten vrijelijk de vruchten die ze nodig hadden van de wijngaard die zij geplant hadden. Zij dronken de melk van de kudde die zij weidden en zij namen voedsel van de dorsvloer waar zij dorsten.

(9) Wat hij hierop laat volgen is nog duidelijker en neemt alle twijfel en onduidelijkheid geheel weg. 'Als wij voor u geestelijk gewas gezaaid hebben, is het dan teveel gevraagd als wij van u iets stoffelijks willen oogsten?' (1 Kor 9,11) Wat is het geestelijk gewas dat hij gezaaid heeft anders dan het woord en het mysterie en geheimenis van het Rijk der Hemelen? En wat is het stoffelijke dat hij rechtens mag oogsten anders dan de vergankelijke dingen die vergund zijn aan het leven en de behoeften van het lichaam? Maar die aan hem verschuldigde gaven heeft hij, zo stelt hij duidelijk, niet aan hen gevraagd en niet van hen aangenomen, om zo het evangelie van Christus niet te belemmeren.

Kunnen we dit nog misverstaan? Om te voorzien in zijn levensonderhoud heeft hij lichamelijk werk verricht, met zijn lichamelijke, zichtbare handen.

Want als hij door geestelijk werk voedsel en kleren wilde krijgen (dat wil zeggen: die dingen van hen ontvangen omdat hij hen stichtte in het evangelie), dan zou hij daarna toch niet zeggen: 'Als anderen dit recht op u hebben, dan wij toch zeker! Maar wij hebben geen gebruik gemaakt van dit recht. Wij verdragen alles om het evangelie van Christus niet te belemmeren.' (1 Kor 9,12) Van welk recht zegt hij dat hij er geen gebruik van gemaakt heeft? Dat kan alleen het recht zijn dat hij van de Heer verkregen had om van hen iets stoffelijk te oogsten om te voorzien in zijn onderhoud in het leven hier, het lichamelijke bestaan.

Dit recht hadden ook anderen, die hun niet als eersten het evangelie verkondigden, maar het later in hun Kerk kwamen prediken. Vandaar dat hij na de woorden 'Als wij voor u geestelijk gewas gezaaid hebben, is het dan teveel gevraagd als wij van u iets stoffelijks willen oogsten?' als volgt verder ging: 'Als anderen dit recht op u hebben, dan wij toch zeker!' En nadat hij duidelijk heeft gemaakt welk recht zij hadden, zegt hij: 'Maar wij hebben geen gebruik gemaakt

van dit recht. Wij verdragen alles om het evangelie van Christus niet te belemmeren.'

Laten zij dus maar eens vertellen hoe de apostel met geestelijk werk in zijn materiële behoeften voorzag, terwijl hij toch zelf duidelijk zegt dat hij van dit recht geen gebruik heeft gemaakt. Maar als hij niet met geestelijk werk in zijn materiële behoeften voorzag, dan moet hij dit wel hebben gedaan met lichamelijk werk. Vandaar dat hij zegt: 'Wij hebben niemands brood zonder betaling gegeten. Dag en nacht hebben wij geploeterd en gezwoegd om niemand van u tot last te zijn. Niet dat wij daar geen recht op hadden, maar wij wilden onszelf aan u als voorbeeld ter navolging geven.' (2 Tes 3,8-9) 'Alles verdragen wij,' zegt hij, 'om het evangelie van Christus niet te belemmeren.'

(10) En hij komt er weer op terug en toont op alle mogelijke manieren telkens opnieuw wat zijn recht is, waar hij toch geen gebruik van maakt. 'Weet u niet dat wie werkt in de tempel eet van de tempel? Dat wie het altaar bedient in de altaargaven deelt? Zo heeft de Heer ook bepaald dat de verkondigers van het evangelie leven van het evangelie. Maar zelf heb ik hiervan geen gebruik gemaakt.' (1 Kor 9,13-15)

Kan het nog duidelijker? Kan het helderder? Wanneer ik erop inga om het uit te leggen wordt het duister, vrees ik, terwijl het op zichzelf zonneklaar is. Wie deze woorden niet begrijpt of onbegrip speelt, zal die van mij nog veel minder begrijpen of zeggen te begrijpen. Of misschien zullen zij mijn woorden juist heel snel begrijpen! Want als zij die begrijpen mogen zij die belachelijk maken, terwijl zij dat niet mogen met de woorden van de apostel.

Vandaar hun reactie wanneer ze zijn woorden niet volgens hun eigen opvatting kunnen uitleggen: zelfs wat helder en zonneklaar is noemen zij dan 'duister en onzeker', want 'verkeerd en slecht' durven zij het niet te noemen. De man van God roept uit: 'De Heer heeft bepaald dat de verkondigers van het evangelie leven van het evangelie. Maar zelf heb ik hiervan geen gebruik gemaakt.' En nu proberen vlees en bloed wat recht is krom te maken, wat open is af te sluiten, wat helder is in nevel te hullen. 'Geestelijk werk deed hij,' zeggen ze, 'en daarvan leefde hij.' In dat geval leefde hij van het evangelie. Maar waarom zegt hij dan: 'De Heer heeft bepaald dat de verkondigers van het evangelie leven van het evangelie. Maar zelf heb ik hiervan geen gebruik gemaakt'? Of willen ze misschien die term 'leven' uitleggen als 'geestelijk leven'? Dan had de apostel geen hoop op God! Want dan leefde hij niet van het evangelie, gezien zijn woorden: 'Maar ik heb hiervan geen gebruik gemaakt.'

Nee, de apostel wilde een vaste hoop te hebben op het eeuwig leven, en zodoende leefde hij beslist geestelijk van het evangelie. Zijn woorden 'Maar ik heb hiervan geen gebruik gemaakt' laten er dus geen enkel misverstand over bestaan: die eerdere woorden, dat de Heer heeft bepaald dat de verkondigers van het evangelie leven van het evangelie, hebben betrekking op het lichamelijke bestaan: dit leven, waarin men eten en kleren nodig heeft, mogen zij leiden van het

evangelie. Dat zei hij ook eerder over zijn medeapostelen, en daarom zei de Heer zelf: 'De arbeider is zijn eten waard' en: 'De arbeider is zijn loon waard.'

Het gaat dus om dit eten en loon dat aan de verkondigers van het evangelie was verschuldigd voor hun levensonderhoud. Dát heeft de apostel niet aangenomen van de mensen aan wie hij het evangelie verkondigde, en hij spreekt de waarheid: 'Maar ik heb daar geen gebruik van gemaakt.'

(11) En hij gaat verder. Hij wil niet dat iemand denkt dat hij het niet heeft aangenomen omdat de mensen het hem niet hadden aangeboden, en daarom vervolgt hij: 'Ik schrijf u dit niet om het alsnog te ontvangen. Ik wil liever sterven dan dat iemand mijn roem tenietdoet.' (1 Kor 9,15)

Welke roem? Natuurlijk de roem die hij bij God wilde hebben vanwege zijn medelijden in Christus met de zwakken, zoals hij zometeen glashelder gaat zeggen. 'Want als ik het evangelie verkondig, is dat voor mij geen reden tot roem: ik moet dat doen.' Dat wil zeggen: om mijn levensonderhoud te krijgen. 'Wee mij als ik het evangelie niet verkondig!' (1 Kor 9,16) Dat wil zeggen: tot mijn ongeluk zal ik het evangelie niet verkondigen, want dan word ik door honger gekweld en heb ik niets om van te leven.

En hij gaat door: 'Als ik dit vrijwillig zou doen, dan had ik recht op loon.' Met 'vrijwillig' bedoelt hij: zonder die noodzaak tot levensonderhoud, en in dat geval zou hij recht hebben op loon, en wel de eeuwige heerlijkheid bij de Heer. 'Maar ik doe het niet uit eigen beweging, het is een taak die mij is toevertrouwd.' (1 Kor 9,17). Dat wil zeggen: het is uit noodzaak om in mijn levensonderhoud te voorzien, niet uit eigen beweging, dat ik het evangelie verkondig, 'het is een taak die mij is toevertrouwd.' En door die taak van mij, omdat ik Christus verkondig, omdat ik de waarheid verkondig, behalen anderen voordeel, ook al handel ik uit eigenbelang, ook al moet ik dit doen omwille van geldelijk gewin en krijg ik zelf niet dat roemrijke, eeuwigdurende loon bij God.

'Wat is dan mijn loon?' Hij stelt zelf de vraag, en ik moet dus wachten met een uitspraak totdat hij antwoordt. Laten we doen alsof we hem ondervragen, dan kunnen we hem gemakkelijker begrijpen. 'Wat is dan uw loon, apostel? Want dit aardse loon, dat ook aan goede verkondigers van het evangelie is verschuldigd, waar ze het niet om doen maar dat ze krijgen als gevolg van hun evangelisatie, bij wijze van gave, door de bepaling van de Heer, dat loon krijgt u niet. Wat is uw loon dan wel?' Kijk eens wat hij antwoordt: 'Dat ik het evangelie kosteloos verkondig.' Dat wil zeggen: dat het evangelie geen kosten oplevert voor de gelovigen, zodat ze niet denken dat het evangelie hun om die reden wordt verkondigd. De indruk mag niet ontstaan dat de verkondigers van het evangelie dit zagezegd verkopen. En daarbij komt hij steeds weer terug op het punt van wat hij krachtens het recht van de Heer mag doen, maar niet doet: 'Dat ik geen gebruik maak van het recht dat het evangelie mij geeft.' (1 Kor 9,18)

(12) Dat hij dit deed uit medelijden met de zwakheid van de mensen, kunnen we beluisteren in wat volgt. 'Hoewel ik vrij ben tegenover allen,' zegt hij,

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[44 van 82]

‘heb ik mij de slaaf gemaakt van allen, om meer mensen te winnen. (1 Kor 9,19)
Bij wie onder de Wet staat, leef ik alsof ik onder de Wet sta. Ik sta zelf niet onder
de Wet, maar zo kan ik mensen die onder de Wet staan winnen. Bij wie zonder de
Wet is, leef ik alsof ik zonder de Wet ben. Ik ben niet zonder de Wet van God, ik
sta in de Wet van Christus, maar zo kan ik mensen winnen die zonder de Wet zijn.’
(1 Kor 9,21)

Dat deed hij niet uit hypocrisie en handigheid maar uit barmhartig
medelijden. Dat wil zeggen: hij wilde niet doen of hij een Jood was, zoals
sommigen dachten omdat hij zich in Jeruzalem aan de oude wettelijke
voorschriften hield. Hij deed dat namelijk naar zijn eigen, duidelijke inzicht, waar
hij zei: ‘Is iemand als besnedene geroepen? Dan moet hij het niet laten
verhelpen.’ (1 Kor 7,18) Dat wil zeggen: zo iemand moet niet leven alsof hij de
besnijdenis heeft laten verhelpen en alsof hij wat hij open had gelegd, weer
bedekt heeft. Zoals hij elders zegt: ‘Je besnijdenis is onbesnedenheid geworden.’
(Rom 2,25)

Zijn principe is dus: ‘Is iemand als besnedene geroepen? Dan moet hij het
niet laten verhelpen. Is iemand als onbesnedene geroepen? Dan moet hij zich niet
laten besnijden.’ (1 Kor 7,18) En hier heeft hij ook naar gehandeld. Sommige
mensen begrepen dit niet en letten niet genoeg op, waardoor ze dachten dat
Paulus maar deed alsof. Hij was een Jood en hij was als besnedene geroepen. Hij
wilde het niet laten verhelpen, dat wil zeggen: hij wilde niet zo leven alsof hij niet
besneden was. En toch had hij al het recht hiertoe. Hij stond niet onder de Wet
zoals men die slaafs aanhield, maar hij stond wel in de Wet van God en Christus.
Want die oude Wet was niet een andere dan de Wet van God, zoals de verdorven
Manicheeërs beweren. In het andere geval, als we het optreden van de apostel
moeten aanzien als ‘doen alsof’, deed hij ook alsof hij heiden was en offerde hij
aan afgoden, omdat hij zegt dat hij voor de mensen zonder de Wet was geworden
als zonder de Wet. En hieronder verstaat hij natuurlijk geen anderen dan de
niet-Joden, die wij heidenen noemen.

Het maakt dus verschil of men onder de Wet staat, in de Wet staat of geen
Wet heeft. Onder de Wet staan de Joden naar het vlees. In de Wet staan, naar de
geest, zowel Joden als christenen. Zo komt het dat de Joden naar de geest hun
voorvaderlijke gewoonten aanhouden zonder die ongewone lasten aan gelovige
heidene op te leggen, en zijn zij eveneens besneden. Zonder Wet zijn de
heidene die het geloof nog niet hebben aanvaard. Maar toch, verklaart de
apostel, heeft hij zich aan hen aangepast, uit barmhartig medelijden, niet uit
handig opportunisme. Dat wil zeggen: om de Joden naar het vlees en de heidenen
op zo’n manier te helpen als hij zelf in hun situatie geholpen had willen worden.
Hij droeg werkelijk hun zwakheid door zich uit medelijden aan hen gelijk te
maken, niet door hen te misleiden met leugenachtig bedrog. Zoals hij meteen
daarop zegt: ‘Ik ben voor de zwakken zwak geworden, om de zwakken te winnen.’
(1 Kor 9,22) Hieruit blijkt ook hoe hij die eerdere uitspraken bedoelde. Zwak

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[45 van 82]

geworden voor de zwakken, zoals dat geen leugen is, zo zijn die andere uitspraken dat evenmin.

Want die zwakheid tegenover de zwakken, wat bedoelde hij daar anders mee dan zijn diepe gevoel van medelijden met hen? Hij wilde geen verkoper van het evangelie lijken en de loop van het woord van God bij onwetenden niet belemmeren door zich verdacht te maken. Dat is de reden dat hij niet wilde aannemen wat hem op grond van het recht van de Heer verschuldigd was. Had hij dat wel gewild, dan was dat beslist niet gelogen, omdat hij er werkelijk recht op had. En nu hij het niet wilde, was het ook beslist niet gelogen, want hij heeft niet gezegd dat hij er geen recht op had. Hij zette uiteen dat hij er recht op had maar van dit recht geen gebruik heeft gemaakt. Ja, hij verklaarde er helemaal geen gebruik van te willen maken. Juist hierin was hij 'zwak geworden': hij wilde geen gebruik maken van zijn recht. Hij was zozeer van medelijden vervuld dat hij zich helemaal in hen verplaatste: stel dat hij verkondigers van het evangelie onkostenvergoedingen zag aannemen, dan zou bij hem misschien ook de verdenking opkomen dat zij er een handeltje mee dreven.

(13) Over deze zwakheid van hem zegt hij elders: 'Wij zijn in uw midden als kleine kinderen geworden, zoals een voedster haar kinderen koestert.' De context van het citaat maakt dit namelijk duidelijk. 'Nooit hebben wij ons ingelaten met vleierij, zoals u weet, noch met hebzuchtige bijbedoelingen; God is onze getuige. We hebben geen eerbewijzen van mensen gezocht, van u noch van anderen, hoewel wij als apostelen van Christus u tot last konden zijn. Maar wij zijn in uw midden geworden als kleine kinderen, zoals een voedster haar kinderen koestert.' (1 Tes 2,5-7)

Wat hij dus tegen de Korinthiërs zegt, dat hij de rechten van zijn apostelschap heeft, evenals de overige apostelen (rechten waarvan hij verklaart hij dat hij ze niet heeft gebruikt), dat zegt hij ook op deze plaats aan de Thessalonicenzen: 'Hoewel wij als apostelen van Christus u tot last konden zijn,' volgens de woorden van de Heer: 'De arbeider is zijn loon waard.' (Lc 10,7) Dat hij het hierover heeft, blijkt uit wat voorafgaat: 'Noch met hebzuchtige bijbedoelingen; God is onze getuige.'

Juist in het gegeven dat aan goede verkondigers van het evangelie volgens het recht van de Heer al het nodige verschuldigd is, terwijl zij het daar niet om doen maar op zoek zijn naar het rijk van God, zagen anderen hun kans schoon. Paulus zegt over hen: 'Zulke mensen dienen niet God, maar hun eigen buik.' (Rom 16,18) De apostel wilde hun die kans ontnemen, en daarom zag hij af van wat hem terecht verschuldigd was.

Hij laat dit duidelijk zien in zijn tweede brief aan de Korinthiërs, als hij aangeeft dat door andere Kerken in zijn behoeften voorzien is. Blijkbaar was hij zozeer in nood gekomen dat hem uit veraf gelegen Kerken het noodzakelijke werd toegezonden, terwijl hij toch van de mensen bij wie hij was niets in die trant aannam. 'Heb ik er verkeerd aan gedaan door mijzelf te vernederen om u te

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[46 van 82]

verheffen doordat ik het evangelie van God om niet aan u verkondigd heb? Andere Kerken heb ik gebrandschat door van hen een vergoeding aan te nemen om u van dienst te kunnen zijn. En toen ik bij u was en gebrek had, ben ik niemand tot last geweest. Want wat mij ontbrak, daarin hebben broeders die uit Macedonië kwamen voorzien. Ik heb er voor gezorgd u in geen enkel opzicht tot last te zijn en dat zal ook zo blijven. Zo zeker als de waarheid van Christus in mij is: ik zal mij die roem niet laten ontnemen in de streken van Achaia. Waarom? Omdat ik u niet liefheb? God weet wel beter. Maar ik doe dit en zal dit blijven doen om mensen de kans te ontnemen die de kans schoon zien dezelfde roem te oogsten als wij.’ (2 Kor 11,7-12)

Het is deze kans, waarvan hij hier zegt dat hij die wegneemt, waarop ook het eerdere citaat doelde: ‘Evenmin met hebzuchtige bedoelingen, God is onze getuige.’ En wat hij hier zegt: ‘Door mijzelf te vernederen om u te verheffen,’ dat zegt hij in zijn eerste brief aan dezelfde Korinthiërs: ‘Voor de zwakken ben ik zwak geworden.’ En dit zegt hij ook aan de Thessalonicenzen: ‘Ik ben onder u als een klein kind geworden, zoals een voedster haar kinderen koestert.’

Let nu eens op het vervolg. ‘We zijn u zo innig genegen dat wij u graag niet alleen het evangelie van God, maar ook ons leven schenken. Zo dierbaar bent u ons geworden. U herinnert zich toch, broeders en zusters, onze moeite en inspanning. Dag en nacht hebben wij geploeterd en gezwoegd om niemand van u tot last te zijn.’ (1 Tes 2,8-9) Want dit zei hij eerder: ‘Hoewel wij als apostelen van Christus u tot last konden zijn.’ Het is dus omwille van de gevaren voor de zwakken dat Paulus dit deed, als een vader of moeder ten diepste geroerd: hij wilde dat zij geen valse verdenkingen zouden koesteren waardoor zij het evangelie zouden haten als was het handelswaar.

Ditzelfde zegt hij ook in de Handelingen van de apostelen, als hij vanuit Milete boden heeft gestuurd naar Efese om de oudsten van de Kerk vandaar bij zich te roepen. Hij zegt onder meer: ‘Zilver of goud of kleding heb ik van niemand verlangd. U weet zelf dat deze handen in mijn eigen behoeften en die van mijn gezellen hebben voorzien. In alles heb ik u laten zien dat men zo, door hard te werken, de zwakken moet helpen, gedachtig ook de woorden van de Heer Jezus, die zelf heeft gezegd: "Het is zaliger te geven dan te ontvangen."' (Hnd 20,33-35)

(14) Nu zal misschien iemand zeggen: ‘Als de apostel dan lichamelijk werk deed om de kost te verdienen, wat was dat dan voor werk? En wanneer had hij de tijd om te werken en het evangelie te verkondigen?’ Zo iemand antwoord ik als volgt. Stel dat ik dat niet weet, dan bewijst het hierboven gezegde toch zonder enige twijfel dát hij lichamelijk werk heeft verricht en daarmee de kost heeft verdiend, zonder gebruik te maken van het recht dat de Heer aan de apostelen gegeven had om bij de verkondiging van het evangelie ook te leven van het evangelie. Want het is niet slechts op één plaats of heel kort gezegd, zodat een slimmerik het met allerlei uitvluchten kan verdraaien en er een verkeerde uitleg aan kan geven. Als critici dus de mond wordt gesnoerd door een hele massa van

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[47 van 82]

zulke gezaghebbende uitspraken, waarom krijg ik dan de vraag wat voor werk de apostel deed of wanneer?

Eén ding weet ik: hij was geen dief, geen inbreker of rover, geen wagenmenner of dierenvechter, geen acteur of sjacheraar. Maar in alle onschuld en eerzaamheid verrichtte hij nuttige arbeid, zoals het werk van timmerlui, bouwvakkers, schoenmakers, boeren en dergelijke. Want zulke dingen zijn niet onverenigbaar met de eerbaarheid (wel met de trots van mensen die eerbaar genoemd willen worden maar het niet willen zijn!).

De apostel zou zich dus niet te goed achten om boerenwerk aan te pakken of te werken als ambachtsman. Hij zegt: 'Geef geen aanstoot aan Joden, Grieken en de Kerk van God' (1 Kor 10,32), en ik zou niet weten voor wie hij op dit punt schroom zou moeten hebben. 'Voor de Joden'? De Patriarchen weidden vee. 'Voor de Grieken' (die we ook wel heidenen noemen)? Die hadden zelfs hogelijk geëerde wijsgeren, die schoenmaker waren. 'Voor de Kerk van God'? De rechtvaardige man die als getuige van blijvende maagdelijkheid in het huwelijk was uitgekozen, de verloofde van de maagd Maria, moeder van Christus, was timmerman.⁴⁸

Elk van de beroepen die mensen in onschuld en zonder bedrog uitoefenen is goed. De apostel zelf wil voorkomen dat iemand uit noodzaak om de kost te verdienen tot slechte daden komt. 'Wie stal,' zo zegt hij, 'moet niet meer stelen. Laat hij liever met zijn handen goed werk verrichten, zodat hij ook kan ondersteunen wie dat nodig heeft.' (Ef 4,28) Het volstaat dus om te weten dat de apostel ook bij het verrichten van lichamelijk werk goede dingen deed.

(15) Maar wanneer dat werk dan meestal plaatsvond, dit wil zeggen op welke tijden, zonder dat het hem afhield van de evangelieprediking, wie kan daarachter komen? Hij werkte in ieder geval dag en nacht, dat heeft hij niet verzwegen.⁴⁹

Die mensen die doen of ze het zelf zo enorm druk hebben en precies willen weten wanneer de apostel werkte, waar houden die zich eigenlijk mee bezig? Zijn zij soms vanaf Jeruzalem tot aan Illyrië rondgetrokken om de landen te vervullen met het evangelie? Hebben zij het soms op zich genomen om wat er nog aan barbaarse volkeren resteert te bezoeken en te vervullen met de vrede van de Kerk? In alle rust, zo weten wij, hebben zij zich aaneengesloten tot een soort vrome broederschap.

Maar de apostel heeft juist iets wonderlijks verricht! Bij zoveel zorg voor alle reeds gestichte of nog te stichten Kerken, die om zijn zorg en werk vroegen, heeft hij daadwerkelijk ook handwerk verricht. Dát is de reden dat hij, toen hij bij de Korinthiërs in nood was, niemand van de mensen bij wie hij verkeerde tot last is geweest. Maar wat hem ontbrak werd aangevuld door de broeders die uit Macedonië kwamen.⁵⁰

Speciale omstandigheden en uitzonderingen

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[48 van 82]

(16) Het kan gebeuren dat heiligen⁵¹ wel het voorschrift volgen om in stilte te werken en hun eigen brood te eten, maar desondanks om tal van redenen een aanvulling voor hun onderhoud nodig hebben. Ook aan dit soort behoeften heeft de apostel gedacht.

Zijn onderricht en waarschuwing luidt: ‘Mensen die zo zijn, gebieden en vermanen wij namens de Heer Jezus Christus om in stilte te werken en hun eigen brood te eten.’ (2 Tes 3,12) Maar hij wilde voorkomen dat mensen met voldoende middelen om dienaren van God van het nodige te voorzien, op dit punt zouden verslappen. En zo voegde hij er met vooruitziende blik onmiddellijk iets aan toe: ‘Maar u, broeders en zusters: word niet moe het goede te doen.’ (2 Tes 3,13).

Zo ook toen hij aan Titus schreef: ‘Voorzie de wetsleraar Zenas en Apollo met zorg van wat nodig is voor de reis, dat het hun aan niets ontbreekt.’ Hij wilde laten zien hoe zij het hun aan niets konden laten ontbreken, en voegde eraan toe: ‘Ook onze mensen moeten leren ijverig goede werken te verrichten voor wat nodig is; anders blijven zij zonder vrucht.’ (Tit 3, 13-14)

Of neem Timotheus, die hij zijn zeer geliefde zoon noemt. Hij wist dat die een zwakke gezondheid had, zoals blijkt uit zijn advies aan hem om geen water te drinken maar wat wijn te gebruiken vanwege zijn maag en zijn talrijke kwalen (1 Tim 5,23). De man kon geen lichamelijk werk verrichten, maar wilde voor zijn levensonderhoud misschien onafhankelijk zijn van degenen aan wie hij het evangelie verkondigde en hij ging dus mogelijk een andere bezigheid zoeken, waardoor zijn geest in beslag genomen zou worden.

Het is namelijk één ding om lichamelijk te werken in geestelijke vrijheid, zoals een vakman, zolang die tenminste geen oplichter of afzetter is die enkel zijn eigenbelang voor ogen heeft. Maar het is nog iets anders om je geest met zorgen te vervullen om aan geld te komen zonder er lichamelijk werk voor te doen. Dat geldt bijvoorbeeld voor handelaren, beheerders of aannemers. Die dragen zorg en geven leiding maar werken niet met de handen, en zo wordt hun geest in beslag genomen door het streven naar bezit.

Om nu te voorkomen dat het met Timotheus zover zou komen omdat hij geen lichamelijk werk kon verrichten, gaf Paulus hem raad, bemoediging en troost. ‘Je moet werken,’ zegt hij, ‘als een goed soldaat van Christus Jezus. Geen soldaat voor God laat zich in met zaken van het burgerleven, om zijn meerdere niet te mishagen. Ook sporters krijgen geen krans als zij zich niet aan de spelregels houden.’ (2 Tim 2,3-5)

Paulus wilde niet dat Timotheus het moeilijk zou krijgen door de gedachte: ‘Spitten kan ik niet, en bedelen, daar schaam ik mij voor.’ (Lc 16,3) Daarom laat hij dit erop volgen: ‘Een boer die het zware werk verricht, heeft het eerst recht op de opbrengst van zijn arbeid.’ (2 Tim 2,6) Dat klopt met wat hij al aan de Korinthiërs had gezegd: ‘Welke soldaat betaalt ooit zijn eigen soldij? Wie plant een

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[49 van 82]

wijngaard en eet niet van de vruchten? Wie weidt een kudde zonder de melk van de kudde te gebruiken?’ (1 Kor 9,7)

Zo stelde hij de integere verkondiger van het evangelie gerust, die het evangelie niet verkondigde om het te verkopen, maar die toch de kracht niet had om de kost te verdienen met zijn handen. Timotheus moest het goed begrijpen: wanneer hij het nodige ontving van de mensen voor wie hij krijgsdienst verrichtte als voor de bevolking, de mensen die hij als een wijngaard verzorgde en als een kudde weidde, dan was dat geen kwestie van bedelarij maar van recht.

(17) Gezien deze bezigheden van de dienaren van God, en de onvermijdelijke lichamelijke kwalen, staat de apostel dus toe dat goede gelovigen voorzien in de noden van deze heiligen. Ja, hij spoort hen er zelfs tot hun grote voordeel toe aan. Want afgezien van het recht, waarvan hij zelf naar eigen zeggen geen gebruik heeft gemaakt maar dat hij toch door de gelovigen wil laten onderhouden (‘Wie onderricht ontvangt in het woord van God moet zijn leermeester laten delen in alle goeds dat hij bezit’; Gal 6,6) - afgezien van het recht dat de verkondigers van het woord hebben tegenover de mensen aan wie zij het verkondigen, zoals hij zo vaak verklaart, geeft hij nog expliciete aanwijzingen.

Dat doet hij bijvoorbeeld ten aanzien van de heiligen die al hun goederen verkocht en verdeeld hadden en in Jeruzalem in een heilige levensgemeenschap woonden, waarbij zij niets hun eigen bezit noemden maar alles gemeenschappelijk hadden, één van ziel en één van hart op weg naar God:⁵² zijn voorschrift, zijn dringende raad aan de Kerken van de heidenen luidt om deze mensen van het nodige te voorzien.

Vandaar ook wat hij tegen de Romeinen zegt: ‘Nu sta ik op het punt naar Jeruzalem te vertrekken, ter ondersteuning van de heiligen. Want Macedonië en Achaia hebben besloten een collecte te houden voor de armen onder de heiligen in Jeruzalem. Een mooi besluit, maar zij staan ook bij hen in het krijt. Want als de heidenen deel hebben gekregen aan hun geestelijke gaven, moeten zij hun ook materiëel bijstaan.’ (Rom 15,25-27) Dit lijkt op wat hij aan de Korinthiërs zegt: ‘Als wij voor u geestelijk gewas gezaaid hebben, is het dan teveel gevraagd als wij van u iets stoffelijks willen oogsten?’ (1 Kor 9,11)

En evenzo in de tweede brief aan de Korinthiërs: ‘Wij maken u bekend, broeders en zusters, welke gunst God aan de Kerken van Macedonië heeft bewezen. Hoewel ze door verdrukkingen zwaar werden beproefd, vloeiden ze over van vreugde en ondanks hun diepe armoede was hun vrijgevigheid overstelpend. Want zij hebben naar vermogen gegeven. Ik durf te zeggen: boven hun vermogen. Uit eigen beweging smeekten ze ons heel dringend om de gunst te mogen deelnemen aan de ondersteuning van de heiligen. Zij gaven meer dan wij durfden hopen. Zij gaven zichzelf, in de eerste plaats aan de Heer, maar daarna ook, door Gods wil, aan ons. Dientengevolge hebben wij er bij Titus op aangedrongen om dit liefdewerk, waarmee hij bij u al eerder was begonnen, nu ook tot een goed einde te brengen. Welnu, u munt reeds in zoveel opzichten uit, in geloof,

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[50 van 82]

welsprekendheid, kennis en ijver op allerlei gebied, in de liefde die wij in u hebben gewekt; laat dan ook dit liefdewerk uitmuntend slagen! Ik zeg dit niet bij wijze van bevel, maar ik wil om de ijver van de anderen het beste van uw liefde toetsen. Want u kent de liefde die onze Heer Jezus Christus u heeft betoond: omwille van u is Hij arm geworden terwijl Hij rijk was, om te bereiken dat u rijk zou worden door zijn armoede.

Ik geef u een raad in deze, tot uw voordeel. Vorig jaar bent u al begonnen met het plan en de uitvoering ervan. Voltooi nu uw werk en laat het resultaat beantwoorden aan de bereidwilligheid bij de opzet, naar de middelen waarover ieder van u beschikt. Als de bereidwilligheid er maar is, is alles welkom: er wordt niet verwacht dat iemand geeft wat hij niet heeft. Het is niet de bedoeling dat u door anderen te ondersteunen zelf in moeilijkheden komt. Er moet een zeker evenwicht zijn. Nu vult uw overvloed hun gebrek aan, een andere keer zal hun overvloed uw gebrek verhelpen. Zo ontstaat het evenwicht waarover geschreven staat: "Wie veel had, had niet te veel en wie weinig had, had niet te weinig." (Ex 16,18)

God zij dank, dat Hij Titus met dezelfde ijver voor u heeft beziel! Want hij heeft hierin troost gevonden, maar omdat hij met nog meer ijver vervuld was, is hij uit eigen beweging naar u vertrokken. Met hem sturen wij de broeder mee, die in alle Kerken geprezen wordt om zijn arbeid voor het evangelie. En dit niet alleen, hij is ook door de Kerken afgevaardigd als reisgezel bij onze reis, bij dit liefdewerk dat wij op ons hebben genomen ter ere van de Heer en als bewijs voor onze bereidwilligheid. Wij willen vermijden dat iemand ons kan bekritisieren over de aanzienlijke bedragen die wij in beheer hebben. Want wij zijn bedacht op wat goed is, niet alleen in de ogen van God maar ook in die van de mensen.' (2 Kor 8,1-21)

Uit deze woorden blijkt hoezeer Paulus wilde dat het de zorg van de heilige gemeenten zou zijn om de gelovige dienaren van God van het nodige te voorzien. Hij gaf dit advies omdat het voordeliger was voor de weldoeners zelf dan voor de begunstigden. (Die laatsten hadden namelijk een ander voordeel: zij konden op een integere manier gebruik maken van de liefdesdienst van hun broeders. Het was niet om die reden dat zij God dienden, maar zij aanvaardden die dingen alleen om in hun nood te voorzien, niet om hun luiheid te onderhouden.)

Maar bovendien zegt de zalige apostel hoe groot zijn eigen zorg is bij de hulp die daar door Titus werd overgebracht. Daarom vermeldt hij dat zijn reisgezel afgevaardigd is door de Kerken: een man Gods van goede reputatie, 'die in alle Kerken geprezen wordt om zijn arbeid voor het evangelie.' (2 Kor 8,18)

En hij zegt dat die man als reisgezel bij hem is afgevaardigd, om zo kritiek van de mensen te vermijden. Zonder het getuigenis van de heiligen die bij dit dienstwerk waren betrokken, zouden zwakken en ongelovigen misschien nog van hem denken dat hij alles voor zichzelf gebruikte, terwijl hij het had gekregen om de nood van de heiligen te lenigen en om het te verdelen onder de armen.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[51 van 82]

(18) En kort daarop zegt hij: 'U te schrijven over de hulpverlening aan de heiligen lijkt mij overbodig. Uw bereidwilligheid is mij bekend. Met trots spreek ik daarover bij de Macedoniërs. Achaia staat al sinds vorig jaar gereed. En uw ijver heeft velen van hen aangestoken. Ik heb onze broeders gestuurd, om te voorkomen dat ik in dit opzicht ten onrechte met trots over u gesproken heb. Ik wil dat u inderdaad gereedstaat, zoals ik heb beweerd. Anders zouden wij, als de Macedoniërs die met mij meekomen, zien dat u niet klaar bent, ons over deze onderneming moeten schamen - om van ú maar te zwijgen. Ik achtte het daarom nodig de broeders te vragen naar u vooruit te reizen en ervoor te zorgen dat de gift die u had toegezegd, tijdig wordt ingezameld en voor me gereed ligt, maar dan een gulle gave en geen karige gift.

Bedenk dit: wie karig zaait, zal karig oogsten; wie overvloedig zaait, zal overvloedig oogsten. Laat iedereen geven waartoe hij in zijn hart besloten heeft, zonder tegenzin en zonder dwang, want God houdt van een blijmoedige gever. En God heeft de macht u met allerlei gaven te overstelpen, zodat u altijd in alle opzichten goed voorzien bent en nog ruimschoots overhoudt voor elk goed werk. Zo staat er ook geschreven: "Hij heeft overvloedig gegeven aan de armen, zijn gerechtigheid blijft in eeuwigheid." (Ps 112,9)

Hij die de zaaier zaad verschaft en brood geeft als voedsel, Hij zal u ook zaad verschaffen, het vermenigvuldigen en uw gerechtigheid rijke vrucht laten opleveren. Zo bent u van alles rijk voorzien om vrijgevig te kunnen zijn, en door onze bemiddeling wordt uw vrijgevigheid weer reden tot dankzegging aan God. Want dit dienstbetoon voorziet niet alleen in de noden van de heiligen, het wordt ook een overvloedige bron van dankzegging aan God. Door dit bewijs van hulpvaardigheid zullen zij God gaan verheerlijken, omdat u het evangelie van Christus gehoorzaam belijdt en omdat u met hen en met alle anderen vrijgevig wilt delen. In hun gebed voor u tonen zij hun genegenheid voor u, vanwege de overvloedige genade die Hij u heeft bewezen. God zij dank voor Zijn onuitsprekelijke gave!' (2 Kor 9)

Wat een schat aan heilige blijdschap vervult het hart van de apostel, als hij spreekt over de manier waarop bevolking en soldaten van Christus elkaar over en weer helpen in de nood, de bevolking in materiële zin, de soldaten in geestelijke zin. Vandaar die uitroep, vandaar dat hij om zo te zeggen overloopt van heilige vreugde: 'God zij dank voor Zijn onuitsprekelijke gave!'

(19) De apostel - of liever de Geest van God, die zijn hart bezat, vulde en voortdreef - hield dus niet op om gelovigen die er het bezit voor hadden aan te sporen. Zij mochten het de dienaren van God aan niets noodzakelijks laten ontbreken. Die dienaren hadden de intentie om in de Kerk een hogere graad van heiligheid te bereiken, om zo alle boeien van wereldse hoop door te hakken en de geest in alle vrijheid aan de goddelijke krijgsdienst te wijden.

Omgekeerd moeten die dienaren ook gehoorzamen aan wat de apostel hun voorschrijft: medelijden hebben met de zwakken, zich niet laten binden door

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[52 van 82]

liefde voor privé-bezit, met de handen werken voor de gemeenschap en hun
meerderen zonder gemopper gehoorzamen. En vervolgens, wanneer zij zich dan
inspannen en iets doen om de kost te verdienen, maar men vindt dat het hun nog
ergens aan ontbreekt, kan dat uit de gaven van de goede gelovigen worden
aangevuld. Dit kan gebeuren op grond van hun lichamelijke kwalen, of op grond
van hun kerkelijke bezigheden of onderricht in de leer van het heil.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[53 van 82]

II

LUIE MONNIKEN
MOETEN WEER NEDERIG EN GEHOORZAAM WORDEN

Handwerk past in een monastiek bestaan

(20) Die mensen die geen lichamelijk werk willen doen, waar houden die zich eigenlijk mee bezig? Waar besteden zij hun tijd aan? Dat wil ik wel eens weten. Aan gebeden, zeggen ze, aan psalmen en geestelijke lezing en het woord van God. Dat is een alleszins heilig leven, dat de zoetheid van Christus waardig is. Maar als wij echt niets anders mogen doen, dan mogen we ook niet eten, nee, dan mogen we ook niet elke dag weer voedsel klaarmaken om op tafel te zetten en te nuttigen!

Als de dienaren van God echter vanwege hun menselijke zwakheid gedwongen zijn om daar regelmatig tijd voor te nemen, waarom reserveren wij dan ook niet wat tijd om de voorschriften van de apostel te volgen? Want een gebed van iemand die in gehoorzaamheid leeft wordt sneller verhoord dan tienduizend gebeden van iemand die zich aan geen enkele regel stoort.

En geestelijke gezangen zingen, dat kunnen ook mensen die handwerk verrichten gemakkelijk doen, om zo hun werk met een soort hemelse arbeidsvitaminen te veraangenamen. Of weten we soms niet wat voor flauwe en vaak zelfs schuine theaterliedjes werklui altijd in het hart en op de tong hebben, terwijl hun handen doorwerken? Wat let dan de dienaar van God om bij zijn handwerk de Wet van de Heer te overwegen en de naam van de Allerhoogste te bezingen?⁵³ Hij moet dan natuurlijk wel wat tijd kunnen reserveren om dingen uit het hoofd te leren.

Het is hier dat de goede werken van gelovigen niet mogen ontbreken om te helpen aanvullen wat nodig is. Want de uren die worden besteed aan geestelijke vorming, waarin dus geen lichamelijk werk kan worden gedaan, mogen niet leiden tot nijpende armoede.

De mensen die zeggen dat zij hun tijd besteden aan geestelijke lezing, treffen die daarin niet de voorschriften van apostel aan? Wat is dat dan voor iets kroms, niet willen gehoorzamen aan wat ze lezen, maar daar wel tijd voor willen nemen? Langer willen lezen wat het goede is, maar juist daarom niet willen doen wat er staat? Iedereen snapt het toch: door goede lectuur ga je des te sneller vooruit naarmate je het gelezene eerder in praktijk brengt!

(21) Stel dat iemand een preek moet houden en hierdoor zo in beslag wordt genomen dat hij geen tijd heeft voor lichamelijk werk. Betekent dit dan dat iedereen in het klooster de Heilige Schrift kan uitleggen aan broeders die vanuit een ander soort leven naar hen toekomen? Dat iedereen over bepaalde kwesties een zinvolle uiteenzetting kan geven? Als niet iedereen dat kan, waarom wil iedereen dan wel met dit excuus vrij hebben? En zelfs al zou iedereen dat kunnen, dan zou men het bij toerbeurt moeten doen, om de rest niet van het essentiële werk af te houden, en daarnaast omdat één spreker genoeg is voor meerdere toehoorders.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[55 van 82]

Wat de apostel zelf betreft, hoe kon hij tijd hebben voor handwerk, als hij niet bepaalde uren reserveerde voor de verkondiging van Gods woord? Ook dit wilde God voor ons niet verborgen houden. Want welk vak Paulus beoefend heeft en welke tijden hij vrij had om het evangelie te verkondigen, daar laat de Heilige Schrift geen misverstand over bestaan.

Toen Paulus in Troas verbleef en zijn vertrek aanstaande was, op de eerste dag van de week, toen de broeders zich verzameld hadden om het brood te breken, was de belangstelling zo groot en was zijn betoog zo essentieel dat hij tot middernacht sprak,⁵⁴ alsof het iedereen ontschoten was dat die dag geen vastendag was. Maar als hij in een plaats waar hij verbleef dagelijks betogen hield, dan lijdt het toch geen twijfel dat hij daar bepaalde uren voor had?

Toen hij in Athene was constateerde hij dat ze daar in allerlei zaken hogelijk geïnteresseerd waren. Dan staat er als volgt over hem geschreven: 'Hij sprak daarom in de synagoge met de Joden en elke dag op het forum met de heidense inwoners die daar waren.' (Hnd 17,17) Niet elke dag in de synagoge, omdat het in de synagoge de gewoonte was op sabbat te spreken. Maar 'elke dag op het forum', ongetwijfeld vanwege de interesses van de Atheners. Want de tekst vervolgt: 'Ook enkele Epicureïsche en Stoïsche filosofen raakten met hem in gesprek.' (Hnd 17,18) En iets verder heet het: 'De Atheners en de buitenlanders die daar wonen hadden alleen maar tijd voor het vertellen of horen van nieuws.' (Hnd 17,21) Laten wij maar aannemen dat de apostel al die dagen die hij in Athene was niet gewerkt heeft. Daarom voorzag men vanuit Macedonië in zijn behoeften, zoals hij in zijn tweede brief aan de Korinthiërs zegt.⁵⁵ Op andere uren of 's nachts had hij wel kunnen werken, want hij was er lichamelijk en geestelijk sterk genoeg voor.

Maar laten wij zien wat de Schrift zegt als hij uit Athene vertrokken is. 'Iedere sabbat sprak hij in de synagoge.' (Hnd 18,4) Dat was in Korinthe. In Troas evenwel, waar zijn betoog vanwege zijn aanstaande vertrek werd voortgezet tot middernacht, was het de eerste dag van de week, die de dag van de Heer wordt genoemd. Daaruit maken wij op dat hij niet bij Joden was maar bij christenen. De verteller zegt immers zelf dat zij zich verzameld hadden om het brood te breken.

Dit is ook de beste regeling, dat alles naar vaste tijden wordt ingedeeld en ordelijk verloopt, zonder onrust en verwarring die op de menselijke geest een storend effect hebben.

(22) Op diezelfde plaats wordt ook gezegd wat voor werk de apostel deed. 'Hierna verliet hij Athene en ging hij naar Korinthe. Daar ontmoette hij Aquila, een uit Pontus afkomstige Jood, die kort tevoren met zijn vrouw Priscilla uit Italië was gekomen, omdat Claudius had verordend dat alle Joden Rome moesten verlaten. Hij kwam bij hen, en omdat zij hetzelfde vak hadden bleef hij bij hen wonen en werken. Zij waren namelijk tentenmakers.' (Hnd 18,1-3)

Wanneer de monniken dit allegorisch proberen te verklaren, tonen zij hun vorderingen in de kerkelijke letteren, waaraan zij hun tijd besteden, zoals zij

pochen. Al die eerder geciteerde teksten: 'Of hebben alleen Barnabas en ik niet het recht om niet te werken?' (1 Kor 9,6); 'van dit recht heb ik geen gebruik gemaakt.' (1 Kor 9,12); 'hoewel wij als apostelen van Christus u tot last konden zijn' (1 Tes 2,7); 'dag en nacht hebben wij geploeterd en gezwoegd om niemand van u tot last te zijn' (2 Tes 3,8); en 'de Heer heeft bepaald dat de verkondigers van het evangelie leven van het evangelie. Maar zelf heb ik hiervan geen gebruik gemaakt' (1 Kor 9,14-15) en andere teksten in die trant, die moeten zij dan anders uitleggen!

Als dat evenwel niet lukt en zij door het stralende licht van de waarheid in het nauw raken, laten zij die teksten dan begrijpen en eraan gehoorzamen. Of als zij niet willen of kunnen gehoorzamen, laten zij dan toegeven dat wie dat wel willen beter zijn, en dat wie het ook kunnen gelukkiger zijn. Want lichamelijke kwalen als reden aanvoeren, al dan niet terecht, dat is één ding. Maar het is nog iets anders om jezelf en anderen zo te bedriegen dat je de indruk wekt dat er onder de dienaren van God grotere gerechtigheid is, omdat de luiheid de scepter over hun onwetendheid heeft kunnen zwaaien.

Wie echt ziek is moet menslievend behandeld worden. En wie ten onrechte ziekte voorwendt en niet door de mand valt moet men aan God overlaten. In beide gevallen blijft het zonder kwalijke gevolgen. De goede dienaar van God zal zijn duidelijk zieke broeder helpen, en als hij de ander vertrouwt terwijl die bedrog pleegt, denkt hij niet dat die slecht is en volgt hem dus in zijn slechtheid niet na. En als hij hem niet vertrouwt en voor een bedrieger houdt, volgt hij hem evengoed niet na.

Maar wanneer nu iemand zegt: 'Het is ware gerechtigheid als wij zonder lichamelijk werk te doen de vogels van de hemel navolgen; want wie dat soort werk doet handelt in strijd met het evangelie,' en wanneer een zwakke van geest deze woorden hoort en er geloof aan hecht, dan is die laatste beklagenswaardig. Niet omdat hij dan niet werkt, maar omdat hij dan de fout ingaat.

(23) Dit roept weer een andere kwestie op. Misschien zegt zo iemand namelijk: 'Hoe zit dat nu? Waren de andere apostelen en de broeders van de Heer en Kefas aan het zondigen, omdat zij niet werkten? Of belemmerden zij soms het evangelie, omdat de heilige Paulus zegt dat hij van dit recht geen gebruik heeft gemaakt om het evangelie van Christus niet te belemmeren? Want als zij door niet te werken zondigden, hadden zij dus niet het recht ontvangen niet te werken en van het evangelie te leven. Maar als zij dit recht wel ontvangen hadden, volgens de bepaling van de Heer dat de verkondigers van het evangelie mogen leven van het evangelie en volgens zijn woord: "De arbeider is zijn eten waard" (Mt 10,10) - een recht waarvan Paulus, bij wijze van extra gift, geen gebruik wilde maken -, dan zondigden zij zeker niet. En als zij niet zondigden, veroorzaakten zij ook geen belemmering. Het is bepaald geen geringe zonde het evangelie te belemmeren! Als de zaken er zo voorstaan (zeggen zij) staat het ook ons vrij al dan niet gebruik te maken van dit recht.'

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[57 van 82]

(24) Deze kwestie zou ik kortweg oplossen als ik zei, en wel met alle recht, dat men geloof moet schenken aan de apostel. Want hij wist waarom het evangelie in de Kerken van de heidenen niet als koopwaar moest worden gebracht. Dat was niet bedoeld als beschuldiging van zijn medeapostelen, maar als een kenmerkend onderscheid van zijn eigen dienst. De provincies voor de verkondiging van het evangelie waren namelijk zo verdeeld, ongetwijfeld op aansporing van de heilige Geest, dat Paulus en Barnabas naar de heidenen gingen en de anderen naar de Joden.⁵⁶ Maar die regel over werken gaf Paulus aan iedereen die niet zo'n recht had, dat blijkt zonneklaar uit het vele dat ik al gezegd heb.

Die broeders van ons claimen dat zij ook zo'n recht hebben, maar naar mijn mening is dat ongegrond. Als zij evangelieverkondigers zijn, hebben zij dit recht, dat geef ik toe; als zij bedienaren van het altaar zijn, uitdelers van de sacramenten, dan is er geen sprake van een ongegronde claim, maar is hun aanspraak terecht.

(25) En als zij dan tenminste in de wereld iets hebben bezeten waarvan zij gemakkelijk konden leven zonder te werken, en zij dit bij hun keuze voor de Heer onder de armen hebben verdeeld, dan is hun zwakheid nog geloofwaardig en aanvaardbaar. Want zulke mensen zijn niet beter opgevoed (zoals velen denken) maar slapper (en dat is echt zo), en doorgaans kunnen zij de zware inspanning van lichamelijke werk niet aan.

Zo waren er misschien velen in Jeruzalem. Van hen staat geschreven dat zij hun grond verkochten en de prijs ervoor aan de voeten van de apostelen legden, om al naar gelang ieders behoeften te verdelen.⁵⁷ Deze mensen werden dus dicht in de buurt gevonden en zij bleken nuttig voor de heidenen die van verre werden weggeroepen van de afgodencultus. Volgens de woorden 'Van Sion zal de Wet te voorschijn komen en het woord van de Heer van Jeruzalem' (Js 2,3) heeft de apostel gezegd dat de christenen uit het heidendom hun schuldenaren zijn: 'Zij staan bij hen in het krijt'. En hij zei erbij waarom: 'Want als de heidenen deel hebben gekregen aan hun geestelijke gaven, moeten zij hun ook materiëel bijstaan.' (Rom 15,27)

Voor de gelofte om als dienaren van God te leven melden zich nu voornamelijk mensen uit de slavenklasse (vrijgelatenen, dan wel mensen die speciaal hiervoor door hun meesters in vrijheid zijn gesteld of nog gesteld gaan worden), of uit het boerenleven of uit de sfeer van ambacht en simpele arbeid. Zij hebben een des te gelukkiger opvoeding gehad naarmate die harder is geweest, en het zou een ernstige fout zijn hen niet toe te laten. Velen uit deze groepen zijn werkelijk groot en navolgenswaard gebleken. Daarom ook 'heeft God het zwakke van de wereld uitgekozen om het sterke te beschamen. Hij heeft het dwaze van de wereld uitgekozen om de wijzen te beschamen, en het onaanzienlijke van de wereld en wat niets voorstelt, als stelde het wel wat voor, om dat wat iets voorstelt teniet te doen, om te zorgen dat geen mens zich zou beroemen tegenover God.' (1 Kor 1,27-29)

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[58 van 82]

Vanuit deze vrome en heilige gedachte moeten ook mensen worden toegelaten die geen tastbaar bewijs leveren dat zij hun leven hebben gebeterd. Het is namelijk niet zonder meer duidelijk of zij gekomen zijn met het voornemen God te dienen, of dat zij een leven van armoe en hard werk zijn ontvlucht en nu gevoed en gekleed willen worden, en daarbij nog in eer willen staan bij de mensen die hen altijd hebben veracht en onderdrukt.

Zulke mensen kunnen dus niet het excuus van fysieke zwakte aanvoeren om niet te hoeven werken: het wordt weersproken door de activiteiten in hun voorbije leven. Ze gaan schuilen in de schaduwen van een verkeerde leer en zijn erop uit om vanuit een slecht begrip van het evangelie de woorden van de apostel te verdraaien. Ze zijn echt ‘vogels van de hemel,’ maar dan doordat ze uit trots de hoogte in vliegen, echt ‘gewas van het veld,’ maar dan door hun vleselijke gedachten.

(26) Ze vervallen namelijk in dezelfde fout waarvoor de apostel waarschuwt in het geval van jonge weduwen met een losse levenswandel: ‘Tegelijk leren zij om niets te doen, en niet alleen nietsdoen maar ook zich overal mee bemoeien, praten zonder einde en dingen zeggen die geen pas geven.’ (1 Tim 5,13) Dit zei hij over slechte vrouwen. Wij zien dit tot ons leedwezen ook bij slechte mannen, die uitgerekend tegenover de man in wiens Brieven wij dit lezen, niets doen en praten zonder eind en zeggen wat geen pas geeft.

En laten we aannemen dat er onder die monniken een aantal tot de heilige krijgsveld zijn gekomen met het voornemen Hem te behagen aan wie zij zich hebben gewijd,⁵⁸ mannen die fysiek zo krachtig en zo gezond zijn dat zij niet alleen onderricht kunnen krijgen maar ook kunnen werken, zoals de apostel wil. Zij vangen dan die verkeerde praatjes over nietsdoen op, terwijl zij daar als beginnelingen nog niet over kunnen oordelen. Zij raken erdoor besmet en gaan dan in dezelfde fout. De gehoorzaamheid van heiligen die in stilte hun werk doen, en het voorbeeld van andere kloosters waar men volgens de apostolische norm in gezonde discipline leeft, die volgen zij dan niet na. Erger nog, zij bespotten betere kloosterlingen, prediken luiheid als behoedster van het evangelie en hekelen barmhartigheid als overtreedster daarvan.

Je betoont je een stuk barmhartiger tegenover de ziel van zwakke broeders als je denkt om de goede naam van de dienaren van God, dan tegenover het lichaam van armen wanneer je brood breekt voor de hongerigen. Daarom wilde ik wel dat monniken die hun handen niet willen vermoeien ook hun mond niet roeren. Want zij zouden veel minder mensen tot imitatie bewegen als zij niet alleen een voorbeeld van luiheid gaven maar ook van stilte.

Nadere tegenwerpingen

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[59 van 82]

(27) Maar nu voeren zij tegen Christus' apostel Christus' evangelie aan. Zo wonderlijk zijn de activiteiten van die luiards, dat ze uitgerekend de woorden en daden van de apostel waarmee hij wilde bereiken dat het evangelie niet werd belemmerd, een belemmering voor het evangelie willen laten zijn. Maar stel dat wij hen nu onder druk zetten te leven volgens de woorden van het evangelie, in de zin waarin zij die zelf begrijpen. Zij zullen dan de eersten zijn die ons proberen te overtuigen dat die woorden niet zo begrepen moeten worden als zij ze begrijpen!

Zij zeggen natuurlijk dat ze niet hoeven werken omdat ook de vogels van de hemel niet zaaien en niet maaien. Dat was de gelijkenis die de Heer gebruikte om ons geen zorgen te laten maken om dat soort noodzakelijke dingen. Maar waarom letten zij niet op wat erop volgt? Want er staat niet alleen 'niet zaaien en niet maaien,' maar er staat bij: 'en niet verzamelen in magazijnen.' (Mt 6,26) Magazijnen kan men schuren of, letterlijker, opslagruimten noemen. Waarom willen deze mensen werkeloze handen maar ook volle opslagruimten hebben? Waarom opbergen wat zij ontleen aan het werk van anderen, waarom zo'n voorraad om elke dag wat vanaf te halen? En waarom eigenlijk dat malen en koken? Dat doen de vogels ook niet!

Of stel dat zij mensen vinden die zij ertoe kunnen bewegen hun ook nog dagelijks kant en klare gerechten te brengen. Dan nog gaan ze zelf water halen uit bronnen, of scheppen het uit regenbakken en putten, en slaan het op. Maar vogels doen dat niet!

Maar goed, zo u wilt, laat het zo zijn dat de goede gelovigen en de toegewijde onderdanen van de eeuwige Koning ertoe overgaan om zijn dapperste soldaten zozeer te dienen dat die nog geen kruik voor zichzelf hoeven vullen. - Dan moeten die soldaten wel de mensen van vroeger uit Jeruzalem hebben overtroffen in een nieuwe graad van gerechtigheid. Want bij een dreigende hongersnood, zoals destijds door profeten was voorspeld, hebben die mensen in Jeruzalem van goede gelovigen uit Griekenland graan toegestuurd gekregen.⁵⁹ Daarmee hebben zij, neem ik aan, brood gebakken of minstens laten bakken, iets wat vogels niet doen...

Nu goed, laten we aannemen dat zij echt, zoals ik al begon te zeggen, zelfs die mensen van toen zijn voorbijgestreefd met een bepaalde graad van gerechtigheid, en dat zij zich voor hun levensonderhoud in alle opzichten als vogels gedragen. Laten zij dan eens aantonen dat mensen vogels zo bedienen als zij willen dat men hen bedient. Ja, gevangen vogels in een kooi, dieren die men niet vertrouwt uit angst dat ze niet meer terugkomen als ze uitvliegen! En dan nog, die vogels willen eigenlijk van hun vrijheid genieten en wat ze nodig hebben van de akkers halen. Alles liever dan het kant en klare voedsel dat ze van de mensen voorgezet krijgen!

(28) Verder zouden de monniken die mensen uit Jeruzalem met een nog veel hogere graad van gerechtigheid overtreffen als zij hun leven als volgt zouden inrichten: elke dag naar de akkers gaan om daar eten te zoeken, dadelijk

oppeuzelen wat ze vinden en zodra de honger is gestild terug naar huis gaan. En wat zou het dan mooi zijn, gezien de bewaking van de akkers, als de Heer zo goed was hun ook nog vleugels te geven! Als de dienaren van God dan op andermans akkers werden aangetroffen, zou men ze niet als dieven gevangen zetten maar als spreeuwen verjagen. - Kijk, dan doet zo'n monnik echt zo goed mogelijk een vogel na die voor de jager niet te vangen is!

Maar vooruit, laat iedereen de dienaren van God toestaan naar believen hun akkers binnen te komen en vandaar veilig en voldaan weer te vertrekken. Zo is ook aan het volk van Israël door de Wet opgedragen dat niemand op zijn akkers een dief mag grijpen tenzij die wat mee wil nemen; wie namelijk alleen aanraakt wat hij eet moet men vrij en onbestraft laten heengaan.⁶⁰ (Vandaar ook dat toen de leerlingen van de Heer aren uittrokken, de Joden hen veeleer beschuldigden van schending van de sabbat dan van diefstal.⁶¹) Maar wat te doen in jaargetijden dat er op de akkers geen direct eetbaar voedsel te vinden is? Probeert iemand in dat geval wat mee naar huis te nemen om het daar te gaan koken en bereiden? Het evangelie, zoals zij het begrijpen, zegt dan: 'Neerleggen! Vogels doen dat niet!'

(29) Goed dan, laten we ook dat toegeven: het hele jaar door zijn op de akkers dingen te vinden die ongekookt eetbaar zijn, boomvruchten, kruiden, wortels. Of men kan zijn lichaam zo trainen dat wat normaal gekookt moet worden, toch niet schaadt als het rauw gegeten wordt. En zelfs bij guur winterweer kan men er voor voedsel opuit, en dit gebeurt dan op zo'n manier dat men niets meeneemt voor nadere bereiding en niets opslaat tot de volgende dag.

Maar dit alles valt onmogelijk in acht te nemen voor kluizenaars, die zich vele dagen niet bij de mensen vertonen, niemand bij zich laten komen en zichzelf levend opsluiten, in opperste concentratie op het gebed. Want zo gaat het: het zijn wel de gemakkelijkste en eenvoudigste dingen, maar intussen wel *etenswaren* waarmee zij zich opsluiten, genoeg voor de dagen dat zij door niemand gezien willen worden. En dat doen de vogels niet!

Zeker, die mensen oefenen zich in een speciaal soort onthouding. En omdat zij daar kennelijk de tijd voor hebben en zich niet uit trotse hovaardij ten voorbeeld stellen maar in barmhartige heiligheid, keur ik dat beslist niet af, ik kan het niet eens naar behoren prijzen. Maar wat zouden we van hen moeten zeggen, als we de manier volgen waarop die monniken de evangeliwoorden opvatten? Of is het soms zo, dat hoe heiliger zij zijn, des te meer zij van de vogels verschillen? Want als ze geen eten voor meerdere dagen opslaan, zullen ze niet in staat zijn zich zo af te zonderen als zij nu doen. En toch horen zij evenals wij: 'Wees niet bezorgd om de dag van morgen.' (Mt 6,34)

(30) Kort samengevat, die mensen die met een foute interpretatie van het evangelie de zo duidelijke voorschriften van de apostel trachten te verdraaien, moeten dan ook maar niet bezorgd zijn om de dag van morgen 'zoals de vogels van de hemel.' Ofwel zij moeten de apostel gehoorzamen als geliefde zonen. Of, nog beter, laten zij allebei doen, want die dingen gaan samen. Paulus, de dienaar van

Christus Jezus, zou immers geen adviezen geven die strijdig zijn met die van zijn Heer.

Wij zeggen het deze lieden heel duidelijk. Als u de ‘vogels van de hemel’ in het evangelie zo opvat dat u zich niet met handwerk wilt voorzien van eten en kleren, leg dan ook niets weg voor de dag van morgen, zoals de vogels van de hemel dat niet doen. Als evenwel iets wegleggen voor de dag van morgen niet in strijd hoeft te zijn met het evangelie, waar gezegd wordt: ‘Kijk naar de vogels van de hemel, dat ze niet zaaien, niet maaien, en niet verzamelen in magazijnen,’ (Mt 6,26) hoeft het ook niet in strijd zijn met het evangelie en de gelijkenis van de vogels van de hemel dat men zich in dit lichamelijk leven onderhoudt door met de handen te werken.

(31) Vraagt men ze namelijk dringend om op grond van het evangelie niets weg te leggen voor de dag van morgen, dan antwoorden zij volkomen terecht: ‘Waarom hield de Heer er zelf een kas op na om het ingezamelde geld op te bergen? Waarom is er zolang van tevoren graan aan de gelovige vaders gestuurd met het oog op de dreigende hongersnood?⁶² Waarom hebben de apostelen voorzien in de nood van de heiligen zodat die later niets tekort zouden komen, in die mate dat de heilige Paulus in zijn brief aan de Korinthiërs schreef: "Wat de inzamelingen voor de heiligen betreft: handel zo als ik het voor de Kerken van Galatië heb vastgesteld. Laat ieder van u op de eerste dag van de week naar vermogen iets opzij leggen en opsparen. Anders beginnen de inzamelingen pas wanneer ik kom. Als ik bij u ben, zal ik degenen die u daarvoor geschikt acht met brieven naar Jeruzalem sturen om uw gaven te overhandigen. En als het de moeite waard is dat ik ook zelf ga, kunnen zij met mij meegaan."’ (1 Kor 16,1-4) Deze en tal van andere teksten halen zij aan, in alle uitvoerigheid en geheel naar waarheid.

Hierop antwoorden wij als volgt. Nu ziet u dat u ondanks de woorden van de Heer: ‘Wees niet bezorgd om de dag van morgen’ (Mt 6,34) toch door die woorden niet wordt gedwongen niets voor de dag van morgen te bewaren. Maar waarom zegt u dan dat u door diezelfde woorden gedwongen wordt niet te werken? Waarom mogen de vogels van de hemel u niet tot voorbeeld strekken als het gaat om niets bewaren, maar wilt u ze wel als voorbeeld om niet te hoeven werken?

(32) Nu zegt iemand misschien: ‘Wat heeft een dienaar van God er dan aan dat hij zijn oude bezigheden in de wereld opgeeft en zich bekeert tot dit geestelijk leven, deze krijgsdienst, wanneer hij toch nog als een arbeider werk moet verzetten?’

Alsof het gemakkelijk in woorden is duidelijk te maken wat die rijke had aan wat de Heer hem zei, toen hij Hem om raad vroeg om het eeuwig leven te verkrijgen: als hij volmaakt wilde zijn, moest hij al zijn bezittingen verkopen, verdelen onder de behoeftigen en armen, en Hem volgen.⁶³ En wie is er zo snel de Heer gevolgd als de man die zei: ‘Ik heb niet tevergeefs gelopen en niet tevergeefs

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[62 van 82]

gezwoged' (Fil 2,16)? Toch heeft hij zulke werkzaamheden voorgeschreven en ook zelf verricht.

Nu wij door zo'n gezaghebbend persoon zijn onderricht en geïnformeerd, zou dat voor ons eigenlijk voldoende moeten zijn. Hij geeft ons het voorbeeld om bezit van weleer prijs te geven en met de handen te werken. Maar misschien kunnen wij met de hulp van de Heer op een of andere manier ook begrijpen wat dienaren van God er nu aan hebben om zo te werken nadat zij hun oude bezigheden hebben opgegeven.

Stel dat iemand zich tot dit leven bekeert vanuit de situatie van rijkdom en dat hij niet door lichamelijke aandoeningen wordt gehinderd. Hebben wij nu zo weinig gevoel voor de wijsheid van Christus dat we niet begrijpen wat een enorm gezwel van oude trots dan weg kan trekken? Dat kan, als al het overbodige waar de ziel tevoren zo kwalijk door in vuur en vlam werd gezet, wordt weggekapt, en men voor die paar resterende, natuurlijke dingen die nodig zijn om te leven ook niet terugdeinst voor nederig handwerk.

En wie zich bekeert tot dit leven vanuit de situatie van een arme, die moet niet denken dat hij hetzelfde doet als vroeger. Want dat is dan niet meer uit verlangen om persoonlijk bezit, hoe klein ook, te vermeerderen. Zo iemand zoekt niet meer zijn eigen belang, maar dat van Jezus Christus.⁶⁴ Hij is overgegaan tot het verlangen te leven in de gemeenschap, hij wil leven met mensen die een van ziel en een van hart zijn op weg naar God, zozeer dat niemand iets zijn eigen bezit noemt, maar zij alles gemeenschappelijk hebben.⁶⁵

In deze aardse staat krijgen aloude leiders de schitterendste lof van geschiedschrijvers toegezongen, omdat zij aan het gemeenschappelijk belang van heel het volk van hun land voorrang hebben gegeven boven hun privé-belangen. Het ging zover dat een van hen, de veroveraar van Afrika, een man die een triomftocht mocht houden,⁶⁶ aan zijn dochter geen bruidsschat kon geven, als die niet krachtens senaatsbesluit uit de staatskas werd uitgekeerd.

Wat voor houding moet een burger van die eeuwige stad, het hemelse Jeruzalem, dan wel tegenover zijn land aannemen? Enkel deze: wat hij met zijn eigen handen verdient gezamenlijk bezitten met zijn broeder, en als het die ander ergens aan ontbreekt het uit de gezamenlijke middelen aanvullen. Hij zegt dan, met degene wiens voorschrift en voorbeeld hij volgt: 'Alsof ze niets hebben maar alles bezitten.' (2 Kor 6,10).

(33) Er zijn mensen die een groot of althans niet onaanzienlijk bezit opgeven of verdelen en zich met een vrome, heilzame nederigheid onder de armen van Christus willen laten rekenen. Als zij zo'n groot bewijs leveren van hun mentaliteit en uit hun vroegere bezit heel veel of niet weinig ter beschikking stellen voor de behoeften van de gemeenschap, dan moeten zij omgekeerd ook in hun levensonderhoud worden gesteund vanuit het gezamenlijk bezit en in broederlijke liefde. Maar als zij de kracht ervoor hebben en niet door kerkelijke verantwoordelijkheden in beslag worden genomen, dan kunnen zij ook zelf met

hun handen werken. Daarmee laten zij voor luie personen, die vanwege hun lage komaf een leven van hard werken achter de rug hebben, geen enkel excuus meer over. Zij handelen dan met veel meer mededogen dan toen zij al hun bezittingen onder de behoeftigen verdeelden.

Gesteld dat zij dit niet willen, wie zou hen dan durven dwingen? Toch moet men voor hen werk in het klooster zoeken, ook al komt daar minder lichamelijke activiteit bij kijken en vergt het eerder zorg en oplettendheid. Het doel is dat ook zij hun brood, dat inmiddels gemeenschappelijk is, niet voor niets te eten krijgen.

Het doet er niet toe in welke kloosters of waar precies ieder zijn bezit onder behoeftige broeders heeft verdeeld. Alle christenen vormen één staat. Als iemand waar dan ook aan christenen het nodige heeft verschaft, dan is het uit Christus' bezit dat hij zelf het nodige ontvangt, waar dit ook maar gebeurt. Want waar het ook is dat hij zelf aan zulke mensen schonk: niemand anders dan Christus ontving het.

Maar er zijn ook mensen die al buiten de heilige gemeenschap een leven van lichamelijk werk leiden. Zij vormen de meerderheid van degenen die naar de kloosters komen, doordat zij ook binnen de mensheid in de meerderheid zijn. Voor hen geldt: als zij niet willen werken, zullen zij ook niet eten.

Het mag niet zo zijn dat de rijken zich in de christelijke krijgslid dienstdiensten vernederen tot een vroom leven, zodat de armen zich in trots kunnen verheffen! Het is volstrekt ongepast dat in een leven waarin senatoren met de hand gaan werken, arbeiders niets gaan doen; dat op de plaats waar voormalige bezitters van landgoederen naartoe komen nadat zij hun prettige bestaan hebben opgegeven, gewone boeren een luxe leventje gaan leiden.

(34) Maar de Heer zegt: 'Wees niet bezorgd voor uw leven over wat u zult eten, of voor uw lichaam over wat u zult aantrekken,' (Mt 6,25) en met recht, want daarvoor zei hij: 'U kunt niet God en de mammon dienen.' (Mt 6,24)

Wie namelijk het evangelie verkondigt om te eten te hebben en zich te kunnen kleden, denkt dat hij beide tegelijk kan: God dienen doordat hij het evangelie verkondigt, en de mammon omdat hij dat doet om aan de kost te komen. Maar de Heer zegt dat dit niet mogelijk is. En zo wordt degene die om die reden het evangelie verkondigt schuldig bevonden: hij dient niet God maar de mammon, zelfs al gebruikt God hem tot voordeel van anderen op een manier die hij niet doorheeft.

Aan die eerste uitspraak voegt Hij vervolgens die andere toe: 'Daarom zeg ik u: wees niet bezorgd voor uw leven over wat u zult eten, of voor uw lichaam over wat u zult aantrekken.' Hij zegt dit niet om te beletten dat ze zich daarvan op een fatsoenlijke manier voorzien, voor zover nodig. Nee, het is om te zorgen dat ze dat niet als doel gaan zien en om die reden doen wat ze bij de verkondiging van het evangelie moeten doen.

De bedoeling waarmee iets gebeurt duidt Hij aan als het 'oog'. Daarover sprak Hij even tevoren, waarna Hij het beeld als volgt toepast. 'De lamp van het

lichaam is het oog. Als je oog goed is, zal heel je lichaam verlicht zijn. Maar als je oog slecht is, zal heel je lichaam duister zijn.' (Mt 6,22-23) Dat wil zeggen, je daden zullen zo zijn als de bedoeling waarmee je ze verricht.

Om hierbij uit te komen had Hij eerder over het geven van aalmoezen gezegd: 'Verberg geen schatten in de grond, waar de roest en de mot ze bederven en waar dieven ze opgraven en stelen. Berg je schatten op in de hemel, waar geen mot of roest ze bederven en waar geen dieven ze opgraven en stelen. Want waar je schat is, daar zal ook je hart zijn.' (Mt 6,19-21) Daar voegde Hij aan toe: 'De lamp van het lichaam is het oog.' Wie aalmoezen geeft moet dit niet doen met de bedoeling om bij de mensen in de smaak te vallen of hier op aarde beloond te worden voor wat hij doet. Vandaar ook de woorden van de apostel toen hij Timotheus opdroeg de rijken te waarschuwen: 'Laten zij gemakkelijk geven en met anderen delen. Zo verzekeren zij zich van een goede belegging voor de toekomst, om eens het ware leven te verwerven. (1 Tim 6,18-19)

De Heer heeft dus het oog van de gevers van aalmoezen gericht op het toekomstig leven, op het hemelse loon. Zo kunnen ook hun daden oplichten omdat het oog gezond is. Voor die uiteindelijke beloning geldt wat Hij elders zegt: 'Wie jullie ontvangt, ontvangt Mij. En wie Mij ontvangt, ontvangt Hem die Mij gezonden heeft. Wie een profeet ontvangt omdat het een profeet is, krijgt het loon voor een profeet. Wie een rechtvaardige ontvangt omdat het een rechtvaardige is, krijgt het loon voor een rechtvaardige. Wie aan een van deze kleinen een beker koud water te drinken geeft omdat het een leerling is, voorwaar, ik zeg jullie, zijn loon zal hem niet ontgaan.' (Mt 10,40-42)

Zo leidde de Heer het oog van mensen die het nodige verschaffen aan behoeftigen, profeten, rechtvaardigen en leerlingen van de Heer in de juiste richting. Maar het oog van de ontvangers van die weldaden mocht ook niet scheef gaan staan: Hij wilde niet dat zij juist omwille van die gaven hun krijgsdienst voor Christus zouden willen verrichten. Daarom zei Hij: 'Niemand kan twee heren dienen.' En kort daarop: 'U kunt niet God en de mammon dienen.' (Mt 6,24) En meteen knoopte Hij daaraan vast: 'Daarom zeg ik u: wees niet bezorgd voor uw leven over wat u zult eten, of voor uw lichaam over wat u zult aantrekken,' (Mt 6,25)

(35) En wat er dan volgt over de vogels van de hemel en de leliën van het veld zegt hij om een bepaalde reden: niemand moet denken dat God zich niet bekommert om wat zijn dienaren nodig hebben. Want zijn wijze voorzienigheid gaat zo ver dat Hij die dingen scheidt en bestuurt. Geen ander dan Hij voedt en kleedt ook mensen die met hun handen werken. Maar zij mogen hun christelijke krijgsdienst geen verkeerde draai geven door naar die goederen op zoek te gaan. Daarom waarschuwt de Heer zijn dienaren: wij moeten bij het dienstwerk dat wij aan de eed aan Hem verschuldigd zijn niet bedacht zijn op die goederen, maar op zijn rijk en zijn gerechtigheid. Dan zal dit alles ons gegeven worden, of we nu wel met onze handen werken, of dat we dit vanwege lichamelijke kwalen niet kunnen,

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[65 van 82]

dan wel door verantwoordelijkheden van onze dienst zozeer in beslag worden genomen dat we niets anders kunnen doen.

De Heer zei: 'Roep Mij aan op de dag van de kwelling en Ik zal u redden en u zult Mij loven.' (Ps 50,15). Maar dat was nog geen reden dat de apostel niet de plicht had te vluchten en zich in een mand van de muur af te laten zakken om aan de handen van de vervolger te ontkomen; hij mocht niet gewoon zijn arrestatie afwachten⁶⁷ zodat de Heer hem, zoals de drie jongelingen, midden uit het vuur zou redden.⁶⁸

En de woorden van de Heer: 'Als zij jullie in de ene stad achtervolgen, vlucht dan naar een andere' (Mt 10,23) staan niet haaks op zijn andere uitspraak: 'Als jullie de Vader in mijn naam iets vragen, zal Hij het jullie geven.' (Joh 16,23)

Stel namelijk dat iemand leerlingen van Christus, wanneer ze op de vlucht slaan voor een vervolging, het volgende voor de voeten werpt: 'Waarom ben je niet liever blijven staan? Waarom heb je je niet onder aanroeping van God laten redden door zijn wonderen, zoals Daniël werd gered van de leeuwen en Petrus uit de boeien?'⁶⁹ Dan zouden zij antwoorden dat zij God niet op de proef mochten stellen, maar dat Hij hen, als Hij wilde, zou redden als zij zelf niets meer konden doen; nu had Hij hun de mogelijkheid geboden om te vluchten, en zo waren ze dus bevrijd door de vlucht en daarmee door geen ander bevrijd dan door Hem!

Zo kunnen zij ook antwoord geven aan dienaren van God die de tijd hebben en in staat zijn om naar het voorbeeld en de opdracht van de apostel eigenhandig de kost te verdienen. Als iemand op grond van het evangelie de kwestie aanroert van de vogels van de hemel, die niet zaaien, niet maaien en niet verzamelen in magazijnen, en van de leliën van het veld, dat die niet werken en niet spinnen, dan zullen zij hierop gemakkelijk antwoord kunnen geven.

'Als wij door een of andere ziekte of bezigheid niet kunnen werken, zal hij ons voeden en kleden zoals de vogels en leliën, die geen werk van dien aard doen. Als we echter de mogelijkheid hebben, mogen wij onze God niet op de proef stellen. Want wat wij kunnen, kunnen wij dankzij zijn gave en wanneer wij daarvan leven, leven wij van zijn gave, die ons schonk dat wij het kunnen. Dat is de reden dat wij niet bezorgd zijn over die noodzakelijke dingen. Wanneer wij kunnen werken, worden wij gevoed en gekleed door Hem die de mensen voedt en kleedt. Maar wanneer wij dat niet kunnen, dan worden wij gevoed en gekleed door Hem die zelfs de vogels voedt en de leliën kleedt, want wij zijn meer waard dan zij. Op grond hiervan zijn wij bij onze krijgsmacht ook niet bezorgd om de dag van morgen. Het is niet vanwege tijdelijke belangen, waar altijd een dag van morgen bijhoort, maar vanwege de eeuwigheid, waar het altijd vandaag is, dat wij ons aan Hem hebben gewijd. Hem willen wij behagen, zonder in wereldse belangen te zijn verwickeld.'⁷⁰

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[66 van 82]

III

AANBEVELINGEN

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[67 van 82]

Niet rondzwerfen, maar werken

(36) Sta mij toe, heilige broeder, nu de zaken er zo voorstaan, om kort het woord te richten tot onze zoons en broeders zelf. De Heer geeft mij via u een groot vertrouwen, en ik weet met hoeveel liefde u hen, samen met ons, wilt vormen totdat de leer van de apostel in hen gestalte krijgt.

Dienaren van God, soldaten van Christus, hebt u zo weinig kijk op de hinderlagen van de sluwe vijand? Hij verlangt uw goede faam, de goede geur van Christus, op allerlei manieren met zijn stank te doen vergeten, zodat goede mensen niet zeggen: 'Wij zullen achter de geur van uw oliën aansnellen' (Hl 1,3) en op die manier aan zijn strikken ontkomen. Daarom heeft hij ook zoveel huichelaars overal verspreid, die gekleed als monniken de provincies rondtrekken, zonder opdracht, zonder vaste verblijfplaats: nergens blijven ze lang, nergens wonen ze. Er zijn er bij die botten van martelaren verkopen (als het al martelaren zijn), anderen maken hun kwasten en gebedsriemen groot.⁷¹ Weer anderen liegen dat ze gehoord hebben dat ouders of bloedverwanten ergens in een bepaalde landstreek leven en dat zij naar hen op weg zijn. En allemaal vragen ze, ja, eisen ze een vergoeding voor hun lucratieve armoede ofwel een beloning voor hun gespeelde heiligheid. Intussen wordt overal waar zij bij hun wandaden worden betrapt, of waar die wandaden op enigerlei wijze bekend raken, onder de algemene benaming 'monniken' uw levensideaal belasterd. Dat goede, heilige levensideaal, dat wij in Christus' naam zoals in andere landen ook in Afrika graag zien ontplooiën!

Ontvlamt u niet in ijver voor God? Wordt uw hart in uw binnenste niet gloeiend? Ontbrandt het vuur niet in uw overwegingen,⁷² om hun wandaden met uw goede daden te achtervolgen en om hun alle gelegenheid voor hun schandelijke handel te ontnemen? Door deze lieden loopt uw eigen reputatie schade op en wordt de zwakken een steen des aanstoets gegeven!

Heb dus medelijden en erbarmen, laat de mensen zien dat u niet op zoek bent naar een gemakkelijk leven van niets doen, maar dat u langs de smalle, nauwe weg van uw ideaal op zoek bent naar het rijk van God. U heeft daarvoor dezelfde reden als de apostel: zo kunt u mensen die de gelegenheid tot het kwade zoeken die gelegenheid ontnemen.⁷³ Zo zal iedereen die door de stank van die anderen geen lucht krijgt, herademen door uw goede geur.

(37) Wij leggen u geen zware lasten op, wij belasten uw schouders niet met wat we zelf met geen vinger willen aanraken.⁷⁴ Onderzoek het en u zult merken hoeveel werk onze bezigheden opleveren, aan wat voor lichamelijke kwalen sommigen van ons lijden en wat er in de Kerken die wij dienen onderhand voor patroon is ontstaan. Dat staat ons niet toe de tijd te nemen voor het soort werk waartoe wij ú aansporen.

Zeker, wij mogen zeggen: 'Welke soldaat betaalt ooit zijn eigen soldij? Wie plant een wijngaard en eet niet van de vruchten? Wie weidt een kudde zonder de

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[68 van 82]

melk van de kudde te gebruiken?’ (1 Kor 9,7) Toch wil ik de Heer Jezus, in wiens naam ik dit in volle gerustheid zeg, als getuige aanroepen voor mijn ziel: als het aan mij ligt zou ik bij voorkeur elke dag op bepaalde uren, zoals het in goed bestuurde kloosters de regel is, wat handwerk verrichten en de rest van de uren vrij hebben voor geestelijke lezing, gebed of studie van de Heilige Schrift. Dat zou ik veel liever doen dan dat ik telkens vanwege andermans zaken lastige beslommeringen aan mijn hoofd heb, en wereldse aangelegenheden moet afhandelen met een vonnis of beslechten via bemiddeling.

Het is de apostel zelf die ons die problemen heeft bezorgd. Dat was natuurlijk niet naar zijn eigen goeddunken maar naar dat van Hem die door hem sprak. Toch heeft hij daar zelf niet onder te lijden gehad, zo lezen we, vanwege het vele reizen dat met zijn apostolaat was verbonden. Hij zei niet: ‘Als u rechtszaken over wereldse aangelegenheden hebt,’ leg ze dan voor aan ons of stel ons aan om recht te spreken. Nee, hij zei: ‘Laat mensen zitting houden die niet in tel zijn in de Kerk. Ik zeg dit om u te beschamen. Is er dan geen verstandig persoon onder u die tussen broeders uitspraak kan doen? In plaats daarvan procedeert de ene broeder tegen de andere, en dat nog wel bij ongelovigen!’ (1 Kor 6,4-6).

Hij wilde dus dat verstandige, ter plaatse woonachtige gelovigen en heiligen dat soort zaken zouden uitmaken, niet mensen die op rondreis zijn terwille van het evangelie. Vandaar ook dat nergens over hem geschreven staat dat hij ooit voor dat soort zaken tijd heeft vrijgemaakt. Maar wij kunnen ons op dit punt niet excuseren, al zijn wij maar onbeduidende figuren. Paulus wilde immers dat men bij gebrek aan wijzen desnoods zulke mensen zitting laat houden. Dat is beter dan dat zaken van christenen op het forum terechtkomen.

Toch nemen wij dit werk niet op ons zonder troost van de Heer. Wij kunnen hopen op het eeuwig leven, en dat ons geduld vrucht mag dragen. Wij zijn immers dienaren van zijn Kerk, in het bijzonder van haar zwakkere leden, wat voor leden wij zelf ook in dat lichaam zijn. Ik zwijg nu maar van tal van andere kerkelijke verantwoordelijkheden, die men misschien alleen erkent als men ze zelf heeft ondervonden.

Wij leggen u dus geen zware lasten op en beladen uw schouders niet met wat we zelf met geen vinger willen aanraken. Als het zonder afbreuk te doen aan onze taken mogelijk was (Hij die onze harten toetst weet het), dan zouden wij liever doen waartoe wij ú aansporen dan wat wij noodgedwongen doen. Wij allen, u en wij, werken naar onze stand en taak, en volgen zo de nauwe weg van werk en kommer. En toch, wij verheugen ons in hoop en dat maakt het juk zacht en de last licht.⁷⁵ Die zijn ons opgelegd door Hem die ons tot rust heeft geroepen, die vóór ons door het tranendal is getrokken, waar Hij zelf niet zonder narigheid heeft vertoefd.

Als u onze broeders, onze zonen bent, als wij uw mededienaren, of liever: uw dienaren in Christus zijn, luister dan naar onze waarschuwingen, erken onze

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[69 van 82]

geboden, aanvaard onze beschikkingen. Maar als wij farizeeën zijn door u zware lasten op te leggen en uw schouders te belasten, doe dan toch wat wij zeggen, ook al keurt u af wat wij doen.⁷⁶ Ons is weinig gelegen aan uw oordeel of dat van enige menselijke instantie.⁷⁷ Met wat voor ware liefde wij zorg voor u dragen, dat moge Hij bezien die ons gegeven heeft wat wij zijn ogen moeten aanbieden om te bezien.

Kortom, denkt u maar over ons wat u wilt. Het is de apostel Paulus die u in de Heer gebiedt en smeekt om in stilte, dat wil zeggen rustig, gehoorzaam en ordelijk werkend, uw eigen brood te eten.⁷⁸ Van hem denkt u toch niets slechts, neem ik aan, en u bent tot geloof gekomen in Hem die door Paulus spreekt.

Slot

(38) Tot zover, mijn geliefde en in Christus' hart eerwaarde broeder Aurelius. Dit was mijn geschrift over het werk van monniken. Ik heb het zonder uitstel geschreven, voorzover Hij die het mij via u verzocht te maken mij ook het vermogen daartoe schonk.

Het was hierbij vooral mijn zorg dat goede broeders, die de opdrachten van de apostel gehoorzamen, niet door ongehoorzame luiaards ook nog eens voor overtreders van het evangelie worden uitgemaakt. Mensen die niet werken moeten minstens duidelijk zien dat mensen die wel werken de voorkeur verdienen!

Wie kan het trouwens verdragen dat weerspannige lieden, die zich verzetten tegen de heilzame aanwijzingen van de apostel, niet zozeer als zwakkeren worden geduld maar zelfs als grotere heiligen worden geroemd? Of dat op een betere leer gegroundveste kloosters achteruitgaan door een tweevoudige verlokking: ongedisciplineerd, bandeloos nietsdoen en een valse naam van heiligheid?

Daarom heb ik ook een advies voor onze andere broeders en zonen, die veelal sympathiek staan tegenover zulke lieden en uit onwetendheid dat soort arrogantie verdedigen. Zij moeten beseffen dat juist zichzelf gecorrigeerd moeten worden, zodat die anderen gecorrigeerd kunnen worden, en zij moeten onophoudelijk het goede doen.⁷⁹ Zeker, voorzover zij de dienaren van God vlot en actief van het nodige voorzien, willen wij hen niet bekritisieren, integendeel, wij omarmen hen er hartelijk voor. Maar zij moeten de monniken niet uit misplaatst medelijden eerder schaden in hun toekomstig leven dan helpen in hun leven van nu.

(39) Er wordt minder gezondigd wanneer de zondaar voor zijn diepste wensen geen lof krijgt en wanneer de pleger van onrecht niet wordt gezegend.⁸⁰

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[70 van 82]

Appendix

TEGEN MONNIKEN MET LANG HAAR

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[71 van 82]

Is er iets zo onbillijk als gehoorzaamheid van je ondergeschikten verlangen terwijl je zelf je meerderen niet gehoorzamen wilt? Ik heb het hier over gehoorzaamheid aan de apostel, niet aan ons. Het gaat zo ver dat deze lieden ook hun haar lang laten groeien!

Paulus wilde daar helemaal geen discussie over. Hij zegt: 'Als iemand dit meent te moeten betwisten: wij kennen zo'n gewoonte niet en de Kerk van God evenmin. Dit is mijn bevel.' (1 Kor 11,16-17) Het gaat hier niet om scherp debatteren, wat telt is het gezag van degene die regels geeft.

Wat is de zin ervan, luidt mijn vraag, om zo openlijk in strijd met de regels van de apostel lang haar te dragen? Moet iedereen soms zo stilzitten dat zelfs kappers niet mogen werken? Of is het een soort angst - gezien hun bewering dat ze de vogels van het evangelie nadoen - dat ze hun veren kwijtraken en niet meer kunnen vliegen?

Ik wil hier niet meer inbrengen tegen deze fout, met het oog op bepaalde broeders met lang haar, die wij, op dit punt na, in veel of vrijwel alles hoogachten. Maar hoe meer wij van hen in Christus houden, des te bezorgder onze vermaning aan hen. Wij hoeven ook niet te vrezen dat zij in hun nederigheid onze vermaning naast zich neer zouden leggen. Zelf willen wij ook maar al te graag vermaningen krijgen van zulke mensen op momenten van twijfel of dwaling.

Hier komt dan onze vermaning aan die heilige mannen: zij moeten zich niet laten beïnvloeden door de domme redeneringen van leeghoofden en hen volgen in de fout, terwijl ze verder zo sterk van hen verschillen.

Die lieden lopen overal te koop met hun huichelarij. Ze zijn bang dat heiligheid met kort haar lager wordt geschat dan met lang haar. Ze willen dat ieder die hen ziet moet denken aan die mannen uit de oude tijd over wie wij verhalen lezen, zoals Samuel en anderen die hun haar niet kort lieten knippen.⁸¹ Maar zij zien het verschil niet tussen de sluier van de profeten en de ontsluiting van het evangelie, waarover de apostel zegt: 'Wanneer je overgaat naar Christus, zal de sluier worden weggenomen.' (2 Kor 3,16) Wat de sluier tussen het gezicht van Mozes en de ogen van het volk Israël verbeeldde,⁸² dat werd in die tijden ook verbeeld door het lange haar van heiligen. Onze apostel zegt namelijk dat lang haar ook als sluier dient.

Door zijn gezag komen die monniken in het nauw. Want hij zegt het duidelijk: 'Als een man lang haar draagt, is dat een schande voor hem.' (1 Kor 11,14) 'Ja maar,' zeggen ze, 'die schande nemen wij op ons als het loon voor onze zonden.' En zo steken zij een scherm van valse bescheidenheid op om daaronder met hun hovaardij te koop te lopen. Alsof de apostel ons leert om trots te zijn wanneer hij zegt: 'Iedere man die onder het bidden of profeteren het hoofd bedekt houdt, doet zijn hoofd schande aan.' (1 Kor 11,4) en 'Een man hoeft zijn hoofd niet te bedekken, want hij is het beeld van Gods glorie.' (1 Kor 11,7) Wie dus zegt 'dat mag niet' weet misschien niet hoe hij nederigheid moet onderrichten.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[72 van 82]

Maar misschien is het werkelijk uit nederigheid dat monniken aannemen wat in de tijd van de profeten een sacrament was maar nu, in de tijd van het evangelie, een schande. Laten zij in dat geval hun haar kort knippen en hun hoofd bedekken met een boetekleed. Dan ziet het er niet meer uit of ze ermee te koop lopen, want Samson hulde zich niet in een boetekleed maar in lange haren.⁸³

(40) En wat een treurig ridicuul argument, als men dat zo mag noemen, hebben zij bedacht ter verdediging van hun haardracht. Ze zeggen: 'Het verbod van de apostel op lang haar geldt voor mannen. Maar wie zich ontmand heeft omwille van het Rijk der Hemelen⁸⁴ is geen man meer.'

Wat een slaande waanzin! Wie dit zegt, brengt de ideeën van slechtheid en goddeloosheid in stelling tegen de duidelijke uitspraken van de Heilige Schrift. Hij blijft voortgaan op een kronkelweg, in een poging een verderfelijke leer ingang te doen vinden. En dat is niet zonder reden, want hij is niet: 'De gelukkige man, die niet gaat volgens de plannen van de goddelozen en niet blijft staan op de weg van de zondaars en niet gaat zitten op de zetel van het verderf.' (Ps 1,1)

Zou hij de wet van God dag en nacht overdenken, dan trof hij daarin de apostel Paulus zelf, die beslist kuisheid in haar hoogste vorm liet zien en zei: 'Ik zou willen dat alle mensen waren zoals ikzelf.' (1 Kor 7,7) Maar hij betoonde zich toch ook man, doordat hij leefde als een man en sprak als een man. Hij zegt: 'Toen ik een kind was, sprak ik als een kind, voelde ik als een kind, dacht ik als een kind. Nu ik man geworden ben, heb ik het kinderlijke achter mij gelaten.' (1 Kor 13,11)

Maar wat spreek ik van de apostel? De mensen die zulke dingen zeggen weten niet eens wat ze moeten denken van onze Heer en Redder zelf. Over wie anders zegt hij: 'Totdat wij allen tezamen komen tot de eenheid in geloof en de kennis van Gods Zoon, tot de volmaakte man, tot gehele omvang van de volkomenheid van Christus. Dan zullen wij geen kinderen meer zijn, heen en weer geslingerd en meegesleurd door elke windvlaag. Ik doel op elke leer die door het valse spel van sluwe mensen tot dwaling verleidt.' (Ef 4,13-14)

Met wat voor illusies bedriegen zij onwetenden! Met wat voor sluwheid en trucs van de vijand worden zij zelf om de tuin geleid! En dan proberen zij intussen om zwakkere zielen die met hen verbonden zijn op een of andere manier met zich mee te laten draaien, zodat die ook niet meer weten waar ze zijn.

Zo hebben ze wel gehoord of gelezen wat er geschreven staat: 'Want u allen, die gedoopt bent in Christus, hebt u met Christus bekleed. Daar is geen Jood of Griek meer, geen slaaf of vrije, geen man of vrouw.' (Gal 3,27-28) Maar zij begrijpen niet dat dit is gezegd met het oog op de begeerten van de seksen in fysieke zin. Want in de inwendige mens, waarin wij vernieuwd worden in de nieuwhed van onze geest,⁸⁵ bestaan die seksen niet meer.

Zij mogen dus niet zeggen dat zij geen man zijn omdat zij van hun sekse geen gebruik maken. Voor gehuwde christenen die daar wel gebruik van maken geldt toch ook niet dat zij christen zijn op grond van wat zij gemeen hebben met

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[73 van 82]

anderen, niet-christenen, en met de dieren. Een concessie aan de menselijke zwakte of een daad van voortplanting, dat is heel wat anders dan het streven naar het onvergankelijke en eeuwige leven, zoals dit wordt bezegeld met een openlijke professie.

En dan het gebod aan mannen om hun hoofd niet te bedekken. Hierbij wordt lichamenlijk iets tot uitdrukking gebracht, maar de woorden zelf geven aan dat het gaat om iets in de geest, waarin het beeld van Gods glorie is: 'De man hoeft zijn hoofd niet te bedekken, want hij is het beeld van Gods glorie (1 Kor 11,7). En waar is dit beeld nu precies? Dat verklaart hij zelf als hij zegt: 'Lieg niet tegen elkaar. Trek de oude mens met zijn daden uit, trek de nieuwe aan, die wordt vernieuwd om God te kennen, naar het beeld van zijn schepper.' (Kol 3,9-10)

Wie twijfelt er aan dat deze vernieuwing plaatsvindt in de geest? Wie nog twijfelt moet eens luisteren naar een nog duidelijker verklaring. Elders zegt Paulus het met eenzelfde waarschuwing. 'Zoals de waarheid is in Jezus: leg de oude mens neer, die van uw vroegere levenswandel, die ten gronde gaat aan zijn bedrieglijke begeerten. Vernieuw u echter naar geest en verstand, en bekleed u met de nieuwe mens, die naar God geschapen is.' (Ef 4,21-24)

Wat is dat nu? Hebben vrouwen dan niet zo'n vernieuwing van geest, waarin het beeld van God is? Wie zou dat durven beweren? Maar lichamenlijk, met hun sekse, verzinnebeelden zij die vernieuwing niet. Daarom krijgen zij opdracht een sluier te dragen. Zij verzinnebeelden, juist doordat zij vrouw zijn, het deel dat men dat van de begeerten kan noemen. Daarover is de geest, die zelf weer aan God is onderworpen, de baas, wanneer men een rechtschapen en geordend leven leidt.

In één mens huizen dus geest en begeerte (het ene bestuurt, het andere wordt bestuurd; het ene regeert, het andere is onderworpen), en ditzelfde wordt in twee mensen, man en vrouw, tot uitdrukking gebracht in de lichamenlijke seksen. Het is deze symboliek waarop de apostel doelt, wanneer hij zegt dat de man zich niet moet bedekken maar de vrouw wel.

De geest wordt namelijk des te roemrijker tot het hogere verheven, naarmate de begeerte zorgvuldiger wordt weggehouden van al het lagere. Dit duurt totdat de hele mens, inclusief zijn nu nog sterfelijke en kwetsbare lichaam, bij de uiteindelijke verrijzenis wordt bekleed met onvergankelijkheid en onsterfelijke, en de dood wordt opgeslorpt in de overwinning.⁸⁶

(41) Om die reden moeten monniken die het juiste niet willen doen in elk geval ophouden met het slechte te onderrichten. Op deze lieden is onze kritiek in dit betoog gericht, en dus niet op monniken met die ene fout van een te lange haardracht in strijd met het voorschrift van de apostel. Ze geven daarmee wel aanstoot aan de Kerk en brengen haar in beroering. (Sommige gelovigen, die niets slechts van hen willen weten, zien zich gedwongen de heldere woorden van de apostel een verwrongen zin te geven, terwijl anderen een zuiver begrip van de Schrift verdedigen, liever dan dat ze wie dan ook naar de mond praten. Zo

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[74 van 82]

ontstaan er tussen zwakkere en sterkere broeders bittere en gevaarlijke twisten.)
Maar als die monniken, van wie wij verder alles bewonderen en liefhebben, dit
doorhadden zouden zij het zonder twijfel corrigeren.

Hen willen wij dus niet bekritisieren, maar vragen en smeken, bij de godheid
en mensheid van Christus en bij de liefde van de Heilige Geest, om niet langer zo
aanstoot te geven aan de zwakken, voor wie Christus gestorven is. Laten zij toch
het verdriet en de kwelling van ons hart niet vergroten! Want de gedachte komt in
ons op hoe vlug slechte lieden deze slechte gewoonte kunnen overnemen om de
mensen te bedriegen. En dat zullen zij des te vlugger doen, als zij die gewoonten
zien bij monniken die wij op grond van hun vele andere kwaliteiten met de
verschuldigde ereblijken van christelijke liefde omringen.

Wanneer zij na deze vermaning, of liever: dit verzoek van ons toch menen
op dit punt te moeten volharden, dan zullen wij enkel bedroefd zijn en zuchten.
Als zij het weten, is dat voldoende. Zijn zij dienaren van God, dan voelen zij
medelijden, en voelen zij geen medelijden, dan wil ik geen hardere woorden
gebruiken.

Ik ben misschien wat breder van stof geweest dan uw en mijn bezigheden eigenlijk
toelieten. Maar als u zich in dit alles kunt vinden, maakt u het dan alstublieft
bekend aan onze broeders en zonen, degenen voor wie u mij die last hebt willen
opleggen. Als u echter vindt dat er iets moet worden geschrapt of verbeterd,
verzoek ik uwe Heiligheid mij hiervan in uw schrijven op de hoogte te brengen.

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken, (De opere monachorum)*,
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink, ingeleid door Paul van Geest,
Meinema, Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[75 van 82]

NOTEN

Aug. Retr.2,47

Een bepaalde omstandigheid dreef mij tot het schrijven van het boek 'over het werk van de monniken'. In de tijd dat er bij Carthago kloosters ontstonden, gingen sommige monniken hun eigen kost verdienen, iets waarmee zij de apostel gehoorzaamden, terwijl anderen wilden leven van de giften van gelovigen. Juist door niet te werken om zich van het nodige te voorzien of dit aan te vullen, meenden zij het evangelie beter te vervullen, ja, daar gingen zij prat op. Het ging om het voorschrift van de Heer in de woorden: 'Zie de vogels van de hemel en de leliën van het veld' (Mt 6,26;28).

Hierdoor kwam het onder leken, die er een minder hoog ideaal op na hielden maar een vurige ijver bezaten, tot heftige twisten. De Kerk raakte ervan in beroering, doordat mensen verschillende handelwijzen verdedigden. Daarbij kwam nog dat sommige van die monniken die zeiden dat zij niet hoefden te werken, lang haar droegen. Dit leidde tot verdere twisten: sommigen leverden kritiek op hen, anderen praatten hen zagezegd goed, al naar gelang ieders stellingname.

Om die reden vroeg de eerbiedwaardige Aurelius, de oude bisschop van deze stad, of ik hier iets over wilde schrijven, en dat heb ik gedaan.

Het boek begint met de woorden: 'Aan uw verzoek, eerwaarde broeder Aurelius...'

---

¹. Rutger Kopland, *Gedichten* (Amsterdam 2000³), 103.

². *Confessiones* IV,20; vertaling in: *Aurelius Augustinus' belijdenissen*, vertaald door Gerard Wijdeveld (Utrecht, z.j.), 118-119.

³. Cf. *Contra academicos* II,5; vertaling in: Augustinus, *Tegen de academici*, ingeleid, vertaald en geannoteerd door O.L.J. Albers (Baarn-Kapelle 1999), 45-46; 177-178. Cf voorts: *De ordine*, II,16-19; II,30-34; II,48-51; vertaling in: Aurelius Augustinus, *De orde*, ingeleid en vertaald door C. Verhoeven (Budel 2000), 75-77, 92-95, 110-115.

⁴. *Confessiones* IX,7; vertaling in: *Belijdenissen*, vert. G. Wijdeveld, 256.

⁵. In: H. van Reisen, *Met Augustinus aan de slag. Hulpboek voor de studie van Augustinus* (Eindhoven 1996) worden alle mogelijke hulpmiddelen ten behoeve van de studie naar het werk van Augustinus op een overzichtelijke wijze toegankelijk gemaakt. De uitgave biedt onder meer een lijst van titels en korte typering van werken, een overzicht van de belangrijkste Latijnse tekstuitgaven en vertalingen in de moderne talen.

⁶. Het *Praeceptum* is niet tot stand gekomen naar aanleiding van de monastieke crisis, die aanleiding was voor de vervaardiging van *De opere monachorum*, zoals L. Cilleruelo meent in: 'Los monjes de Cartago y San Agustín', in: *La Ciudad de Dios* 72 (1956), 456-463. Verheijen, *la Règle*, dl. 2, 106-107 maakt dit op uit het ontbreken van II Tess. 3,10 in het *Praeceptum*. A. Manrique en A. Sage meenden dat het *Praeceptum* geschreven was voor de kloosterlingen van Hadrumete, nadat in 418 onrust was ontstaan toen Augustinus een lange brief aan de latere paus Sixtus over het pelagianisme schreef. Hierin deelde hij mee dat de mens niets wezenlijk goeds doen zonder de genade van God. Cf. A. Sage, *La Règle de S. Augustin commentée*

par ses écrits (Paris 1961); A. Manrique, *La vida monástica en San Agustín. Enchiridion histórico, Doctrinal y Regla* (El Escorial-Salamanca 1959). Cf. evenwel L. Verheijen: '(...)les paroles concernant la loi et la grâce et l'orientation de l'observance des préceptes, dans la prière finale de la Règle, cadrent parfaitement avec ce que saint Augustin écrit dans ce domaine aux alentours 397. A cette époque, saint Augustin était mûr pour se servir du binôme antitétique *sub lege – sub gratia* et cela dans le cadre de sa pensée sur l'attitude intérieure nécessaire pour accomplir vraiment des préceptes d'ordre moral.', in: 'La Loi et la Grâce. La "date ancienne" et la "date récente" de la Règle', in: L. Verheijen, *Nouvelle Approche* (1980), 58-73, citaat: p.59; en id., 'Réflexions sur les identités augustiniennes 386, 397, 412, 426, "1215"', in: L. Verheijen, *Nouvelle approche* (1988), 74-85, inz. 80-81.

⁷. *Soliloquia* I,2.

⁸. *De Civitate Dei* XIX,13; XIX,14; vertaling in: Aurelius Augustinus, *De Stad van God*, vertaald en ingeleid door G. Wijdeveld (Baarn-Amsterdam 1983), 961; 964; cf. M. Schrama, 'Augustinus over het verlangen naar vrede', in: *Communio* 14 (1989), 133-148. *De ordine*, II,48; vertaling in: Augustinus, *De orde*, vert. C. Verhoeven, 111); voor het *Praeceptum*, zie paragraaf 3.

⁹. *De Civitate Dei* XIX,14, vertaling in: *De Stad van God*, vert. Wijdeveld, 965.

¹⁰. *Tu autem eras interior intimo meo et superior summo meo*; *Confessiones* III,11.

¹¹. *Confessiones*, VII,14, vertaling in: *Belijdenissen*, vert. G. Wijdeveld, 201-201.

¹². *Confessiones*, X,38, vertaling in: *Belijdenissen*, vert. G. Wijdeveld, 316.

¹³. I. Hadot, 'Amicitia', in: C. Mayer (ed.), *Augustinuslexikon*. Basel, 1986-, dl. 1, kol. 287-293; D. Dideberg, 'Caritas', in: C. Mayer (ed.), *Augustinuslexikon*. Basel, 1986-, dl. 1, kol. 730-743.

¹⁴. *De Ordo monasterii* is kritisch uitgegeven in *La Règle de saint Augustin*, dl. 1, 148-152; cf. voorts dl 2, 205- 217. De tekst is vertaald door T.J. van Bavel in: *Ooit een land van kloosters* (Heverlee-Leuven 1999), 10-12.

¹⁵. Cf. L. Verheijen, 'Spiritualité et vie monastique chez saint Augustin. L'utilisation monastique des *Actes des Apôtres* 4,(31) 32-35', in: *Nouvelle Approche*, 75-105, inz. 87.

¹⁶. *De ordine* II,51, vertaling in: Augustinus, *De orde*, vert. C. Verhoeven, 114-115; cf. *De ordine* I,23, vert. C. Verhoeven, 41: 'Of wat is zich bekeren anders dan zich vanuit onbeheerste ondeugden door middel van deugd en zelfbeheersing verheffen tot het niveau waarvoor wij bestemd zijn? En wat is het aanschijn van God anders dan de waarheid zelf, waarnaar wij vurig verlangen en waaraan wij, omdat wij van haar houden, ons willen overgeven in onze zuivere en schone gedaante?' 'Les *praecepta* du *De ordine* sont en effet comme une forme embryonale de ceux de la Règle et aboutissent également à la contemplation de la Beauté'; L. Verheijen,

‘Vers la Beauté spirituelle’, in: *Nouvelle approche* (1980), 201-242, citaat p.239.

^{17.} *De ordine* II,25, vertaling in: Augustinus, *De orde*, vert. C. Verhoeven, 86.

^{18.} *ibidem*, 87.

^{19.} *Praeceptum*, I,2.

^{20.} *De opere monachorum* 37.

^{21.} II,3; cf. VI,2: ‘Trouwens, hoe meer u bidt, hoe eerlijker uw gebed behoort te zijn’.

^{22.} *De Civitate Dei* XIX,14; vert. Wijdeveld, 964.

^{23.} *Ibidem*, XIX,13, vert. Wijdeveld, 961. Cf. ook ‘De vrede van een stad is de geordende eendracht waarin haar burgers bevelen geven en gehoorzaam zijn, de vrede van de hemelse stad is de volmaakt geordende en eendrachtige saamhorigheid waarin haar burgers God genieten en elkaar in God’ (vert. Wijdeveld, 961).

^{24.} L. Verheijen, ‘Éléments d’un commentaire de la Règle de saint Augustin. Comme des amants de la beauté spirituelle dans Augustin évêque’, in: L. Verheijen, *Nouvelle approche* (1988), inz. 122-126, 138, 140-149. Cf. ook *De Virginitate* 54, 55; en: *Prior dilexit nos, et donavit nobis ut diligeremus eum (...) diligendo pulchri efficimur*; Augustinus, ‘In epistola Johanni ad Parthos,’ *Tractatus IX*, 9 (Ed. Agaësse, 396).

^{25.} De passage luidt: *Si enim frater tuus uulnus haberet in corpore, quod uellet occultare, cum timet sanari, nonne crudeliter abs te sileretur et misericorditer indicaretur?* (*Praeceptum* IV,8).

^{26.} R. Arbesmann, ‘The Question of the *Regula Augustini*’, *Augustinian Studies* 1 (1970) 237-261, inz. 253-254, alwaar bewijsplaatsen uit de *Enarrationes in Psalmos* 21,2,4; 34,2,13; 40,6; 85,9; 93,7.

^{27.} B. Legewie, ‘Die körperliche Konstitution und die Krankheiten Augustins’, in: *Miscellanea Agostiniana II* (Roma 1931), 5-21; cf. *Soliloquia*, I,13,23.

^{28.} Cf. ook: L.Verheijen, ‘La Règle de saint Augustin comme prisme pour une lecture “orientée” de ses oeuvres’, in: *Nouvelle approche* (1988), 60-73.

^{29.} Cf. *De opere monachorum* 36.

^{30.} *Epistola* 22,9; *Retractationes* 1,22.

^{31.} Geciteerd in: Aurelius Augustinus, *Die Handarbeit der Mönche*. Übertragen und erläutert von R. Arbesmann (Würzburg 1972), IX-XXXVI, inz. XI.

^{32.} G. Folliet, *Des moines euchites à Carthage en 400-401* (Berlin 1957), 386-399 (*Studia Patristica* 2). Cf. ook: A. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l’antiquité* (Paris 1996) 3 dln. dl. 3, *Jerôme, Augustin et Rufin au tournant du siècle 391-404* (Paris 1996), 149-245; A. Zumkeller, *Das Mönchtum des Heiligen Augustinus* (Würzburg 1968), 116-121.

^{33.} ‘On sait que “De opere monachorum” renferme des nombreuses phrases dont le libellé est tout proche de celui de la Règle’; T. van Bavel, ‘Parallèles, vocabulaire

Aurelius Augustinus, *Het werk van monniken (De opere monachorum)*
Vertaald door Laurens Baas en Vincent Hunink,
ingeleid door Paul van Geest (Meinema), Zoetermeer 2002;
tweede, elektronische versie 2005
www.vincenthunink.nl
[79 van 82]

---

et citations bibliques de la Regula sancti Augustini. Contribution au problème de son authenticité', in: *Augustiniana* 9 (1959), 12-77.

^{34.} Augustinus zinspeelt hier op zijn wereldlijke verantwoordelijkheden. Het bisschopsambt bracht in zijn dagen het beheer van kerkelijke goederen, landerijen en percelen met zich mee. Sinds het tolerantie-edict van Constantijn erkende het Romeinse rijk ook de bevoegdheid van de bisschoppelijke rechtsspraak in burgerlijke processen als erfenis- en voogdijkwesties of eigendomsgeschillen. Kettters en zelfs heidenen prefereerden de bisschoppelijke rechtsspraak boven die van een wereldlijk tribunaal omdat de bisschop over het algemeen humaner was en zijn oordeel minder kans gaf op foltering, zoals gebruikelijk in Augustinus' tijd. Elke morgen nam Augustinus na de viering van de liturgie plaats op zijn rechtersstoel en hoorde de pleiters aan tot het uur van zijn eerste maaltijd (Possidius, *Vita Sancti Augustini Episcopi* 19).

^{35.} Augustinus' autoriteit was niet onomstotelijk. Elizabeth A. Clark, 'Creating Foundations, Creating Authorities: Reading Practices and Christian Identities', in: J. Frishman, W. Otten, G. Rouwhorst (ed.), *Religious Identity and the Problem of Historical Foundation. The Foundational Character of Authoritative Sources in the History of Christianity* (Leiden-Boston-Köln, 2002), ter perse (*Jewish and Christian Perspective Series* 4) maakt aan de hand van *De opere monachorum* terecht duidelijk dat niet de heiligheid van de auteur of zijn status als bisschop zijn werk geloofwaardigheid verleende en maatstafgevend maakte. 'Such examples illustrate well literary theorist Stanley Rosen's quip that "[t]he interpretation of a divine command is necessarily a political act." (...) Appeals to the Bible, pure and simple, did not create agreement among early Christians. Far from there being just one "textual community," early Christian interpretive communities were manifold.'

^{36.} Cf. de studies van B. Amata, R. Arbesmann, H. Biedermann, J. Illanes, A. Mandouze, G. Ovitt, R. Markus, A. Quacquarelli, M. Rúa Peón, E. Somavilla en A. Sánchez Carazo, alle vermeld in de secundaire literatuur. Ook in inleidingen op bijvoorbeeld de Duitse of Italiaanse vertaling zijn door deze invalshoek bepaald; cf. R. Arbesmann in: Aurelius Augustinus, *Die Handarbeit der Mönche* (Würzburg 1972), XVI-XXXII (*Sankt Augustinus – Der Seelsorger. Deutsche Gesamtausgabe seiner moraltheologischen Schriften*); A. Sanchez, in: Sant'Agostino, *I monaci e il lavoro* (Roma 1984), 5-44 (*Nuova Biblioteca Agostiniana: Opere di Sant'Agostino*).

^{37.} *De Civitate Dei*, XXII,22; *De Stad van God*, vert. G. Wijdeveld, \\\; Enarrationes in Psalmos 83,8.

^{38.} *De quantitate animae* XXXIII,72. vertaling in: Aurelius Augustinus, *De grootte van de ziel*, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door O.L.J. Albers (Amsterdam-Leuven 1997), 99-100; *De Civitate Dei* XXII,24, vert. Wijdeveld, \\\; cf. ook *De Genesi ad litteram* 8,8-8.

---

³⁹. Cf. *Contra academicos* I,5,15; II,4,10; vertaling in: *Tegen de academici*, vert. O. Albers, (Baarn-Kapelle 1999), 45-46; en *De Genesi ad litteram* 8,8.

⁴⁰. Cf. resp. *Respublica* 421d; 564 d-e; 495 d-e.

⁴¹. Beroepen als gladiator, dierenvechter of toneelspeler werden in strijd geacht met een christelijk leven. 'Kaum eine andere Erscheinung der römischen Kultur hat Augustin so radikal verurteilt wie das Theater', F.G. Maier, *Augustin und das antike Rom* (Hechingen 1955), 34. Cf. bijv. *De Civitate Dei* II,26,27, VI,7 etc. Ambrosius stelt dat een deugdzaam leven zonder arbeid niet mogelijk is, in: *De Cain et Abel* 2,2,8. Ook ziet hij in de vermoedenissen van het lichamelijke werk de beteugeling van de zedelijke wanorde in de mens (*De paradiso* 15,77). Hieronymus ziet lichamelijke werk als inherent aan monnikendom (*Epistola* 125,11,4f.).

⁴². Eerste citaat uit P. Brown, *Lichaam en maatschappij. Man, vrouw en seksuele onthouding in het vroege christendom, 50 na C.-450 na C.* (Amsterdam 1990) 303-334, citaat p. 334 (vert.); tweede citaat uit id., *Augustinus van Hippo* (Amsterdam 1992) 206-207 (vert.).

⁴³. Ook in *De opere monachorum* zijn de brieven van Paulus zijn belangrijkste bron. Paulus, de Farizeeër die het Romeins staatsburgerschap bezat, beheerste het handwerk van tentenmaker (Hnd 8,13). Hij waarschuwt niet alleen voor de hebzucht (1 Tim 6,17-19; Heb 13,5); hij veroordeelt de hebzucht zelfs als afgoderij (Kol. 3,5; Ef 5,5). Door woord en daad (1 Tes 4,11; 2 Tes 3, 10-12; 1 Tes 2,9; 2 Tes 3,8f.; 1 Kor 4,12) legt Paulus nadruk op de plicht van geregelde arbeid, ten behoeve van het eigen levensonderhoud. Het hoort voor hem tot de orde van de natuur.

⁴⁴. Aurelius Augustinus, *Het huis op de rots. Verhandeling over de bergrede [De sermone domini in monte]*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Leo Wenneker en Hans van Reisen (Amsterdam-Leuven 2000), 166-167.

⁴⁵. Sermo 356, \.

⁴⁶. Vgl. Mt 25,24-30.

⁴⁷. Vgl. 1 Kor 9,7-15.

⁴⁸. Vgl. Mt 13,55.

⁴⁹. Vgl. 1 Tes 2,9; 2 Tes 3,8.

⁵⁰. Vgl. 2 Kor 11,9.

⁵¹. Met 'heiligen' wordt in deze tekst geregeld geduid op vrome gelovigen.

52. Vgl. Hnd 2,44; 4,32.
53. Vgl. Ps 1,2 en 13,6.
54. Vgl. Hnd 20,7.
55. Vgl. 2 Kor 11,9.
56. Vgl. Hnd 13,2; Gal 2,9.
57. Vgl. Hnd 2,45; 4,34-35.
58. Vgl. 2 Tim 2,4.
59. Vgl. Hnd 11, 28-30.
60. Vgl. Dt 23, 24-25.
61. Vgl. Mt 12, 1-2.
62. Vgl. Joh 12,6; Hnd 11, 28-30.
63. Vgl. Mt 19,21.
64. Vgl. Fil 2,21.
65. Vgl. Hnd 4,32.
66. Bedoeld is Scipio, uit de tijd van de roemruchte Tweede Punische Oorlog (derde eeuw voor Chr.).
67. Vgl. Hnd 9,25.
68. Vgl. Dan 3,50.
69. Vgl. Dan 6,23; 14,40; Hnd 12,7.
- 70⁷⁰. Vgl. 2 Tim 2,4.
71. Vgl. Mt 23,5.
72. Vgl. Ps 39,4.

^{73.} Vgl. 2 Kor 11,12.

^{74.} Vgl. Mt 23,4.

^{75.} Vgl. Mt 11,30.

^{76.} Vgl. Mt 23,3.

^{77.} Vgl. 1 Kor 4,3.

^{78.} Vgl. 2 Tes 3,12.

^{79.} Vgl. 2 Tes 2,13.

^{80.} Vgl. Ps 9,24.

^{81.} Vgl. Nu 6,5.

^{82.} Vgl. Ex 34,33.

^{83.} Vgl. Re 16,17.

^{84.} Vgl. Mt 19,12.

^{85.} Vgl. 2 Kor 4,16.

^{86.} Vgl. 1 Kor 15,54.